

SLÁNSKÝ OBZOR

ROČENKA SPOLEČNOSTI PATRIA,
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA VE SLANÉM
STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU V KLDNĚ
ROČNÍK 5

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA POD VEDENÍM VLADIMÍRA DVOŘÁKA

SLANÝ 1998

STATĚ APOJEDNÁNÍ

ZDENĚK MINISTR

Obzory Slánska a Kladenska

aneb o dohlednosti z našich „hor“, velikosti planety Země a kalendáři pravěkých Čech

Úvodem trochu teorie a historie

Podle Brázdilova Úvodu do studia planety Země¹⁾ je teoretická dohlednost na zemském povrchu rovném jako hladina moře dána odmocninou součinu průměru Země a nadmořské výšky. Při průměru Země 12 756 km a výšce majáku 10 m (0,01 km) je dohlednost světla majáku 11,3 km (odmocnina z 12 756 · 0,01 = 11,3).

V důsledku refrakce – ohybu světla přízemní vrstvou ovzduší – je skutečná dohlednost podle Brázdila asi o 6,5 % větší. Ve skutečnosti vidíme poněkud za obzor. Uvedených 6,5 % je velmi závislých na teplotě a tlaku vzduchu i jiných činitelích. Vidíme-li horní okraj slunečního kotouče na hladině, je ve skutečnosti při 0 °C a normálním tlaku 36,6 úhlových minut pod obzorem hladiny (průměr slunečního kotouče je 32').

V mnoha jazycích, nejenom středomořských národů, je slovo maják (francouzsky phare, španělsky a italsky faro, rumunsky far) odvozeno od majáku na ostrově Faros u Alexandrie, který byl jedním ze sedmi divů světa. Jeho světlo bylo prý vidět ze vzdálenosti 300 stadií, což je 56,2 km. Nedávno objevili francouzští egyptologové jeho trosky pod hladinou moře. Podle jejich odhadu měl maják asi 180 m.

V sedmnácti knihách Strabonovy Geografiky, kterou sepsal kolem roku 18, je několik velmi zajímavých zeměpisných údajů. V prvních dvou se zabývá matematickým zeměpisem. Další, místopisná, začíná slovy: Budu mluvit o těch zemích a mořích, které jsem viděl na vlastní oči, i o těch, o nichž jsem musel důvěřovat slovu jiných...

Píše, že z nejvyšší hory Anatólie, v dnešním Turecku, zvané Erciyes a vysoké 3916 m je vidět Černé moře na severu a Levantské moře na jihu. Teoretická viditelnost je 223,5 km. Obě moře jsou však vzdálena zhruba 300 km! Je-li Strabonův údaj věrohodný, pak skutečná dohlednost je mnohem větší než o uvedených 6,5 %.

Slavný, nedávno zesnulý přírodovědec Cousteau prý vidával z Eiffelovky Alpy vzdálené téměř 500 km, což se zdá takřka neuvěřitelné.

Zakřivení Země je pozorovatelné i na našem největším rybníku Rožmberk. František Nušl (1867–1951), profesor matematiky na Vysoké škole technické, astronomie na Karlově univerzitě a ředitel Státní hvězdárny v Praze, vypočítal průměr Země podle zakřivení hladiny tohoto rybníka. Stál na jeho břehu a změřil, v jaké výšce oka zmizí mostní oblouk vysoký 2,5 m na protější břehu, vzdáleném 4 km. Vypočtený průměr nebyl ani třetinou skutečného pro velkou ohebnost světla, danou značně rozdílnou teplotou na hladině a poněkud nad ní. Když měření zopakoval s použitím loďky uprostřed rybníka pomocí bodů asi metr nad hladinou, byla chyba menší než 2 %.

Velikost Země určená podle zákrytu hor

Z kladenského náměstí Svobody je pěkný výhled na Říp, dominantu České kotliny, vzdálený zhruba 30 km. Málo měst má tak daleký výhled až na České středohoří, které leží za Řípem. Za příznivých podmínek, obvykle po dešti, je vlevo vedle Řípu, v částečném zákrytu za ním, hora Vlhošť zhruba dvakrát tak daleko. Vlhošť se jeví vlivem zakřivení Země asi o 12 m nižší než Říp, i když je o 128 m vyšší. Při mnohem větší vzdálenosti Vlhoště od Kladna, než je vzdálenost břehů rybníka Rožmberk, a při zanedbatelném rozdílu

teplot, lze vypočítat průměr Země s chybou menší než 1 %.

V článku o pohanské orientaci rotundy) jsem podle řady diapositivů znázornil východ Slunce z návrší u rotundy v Lukově, jako stvořeném pro obzorový kalendář: výraznými kalendářními daty vedle slunovratů a rovnodenností byly od nepaměti vstupy Slunce do znamení Býka a Panny. Před východem Slunce se z moře údolní mlhy čnějící hora Říp ověncí nádhernou svatozáří a ve dnech vstupu do jmenovaných znamení vyjde Slunce přímo nad Řípem (nyní při pohledu od silážních jam, neboť pohled od rotundy je znemožněn zástavbou). Pohled na Říp připomene knihu Karla Žebery: Říp, hora v jezeru, populárně-vědecké dílo geologa, rodáka z Buštěhradu (3. 3. 1911 – 3. 1. 1986).

Slunce se vrátí nad Říp za 125 dnů a za polovinu dnů je letní slunovrat, takto předpověditelný na den přesně. Ve směru 70° od severu za levým úpatím Řípu jsou Krkonoše vzdálené sto kilometrů, ale vlivem zakřivení Země vychází Slunce nad úpatím Řípu, a nikoli nad vzdálenými horami, těsně pod obzorem úpatí Řípu.

Na návrší nad obcí Byseň, 4 km západně od města Slaný, byla objevena část svatyně Slunce – rondelu se středem na vrstevnici 300 m.3) Měsíc před letním slunovratem se první paprsek vycházejícího Slunce objeví v sedle Bezdězu vzdáleného téměř 60 km (*obr. 1*). V též směru jsou dvakrát tak daleko a dvakrát vyšší Jizerské hory. Vlivem zakřivení Země jsou však těsně pod úrovní sedla, což má za následek obdivuhodný krátkodobý úkaz: když se Slunce vyhoupne nad vzdálené hory, tak se náhle ozáří vrchol Bezdězu na pozadí slunečního kotouče. Tento zvláštní úkaz zřejmě znali lidé již velmi dávno (jak ještě bude objasněno).

Výhledy z Vinařické hory

V pamětní knize obce Vinařice se v úvodu popisují výhledy z Vinařické hory na Říp, na Bezděz, Ještěd i Krkonoše (!). Z kalendářního hlediska je významný pohled na východ Slunce před letním slunovratem, kdy se Slunce pomalu blíží k Bezdězu (*obr. 2*). Přibližování se zpomaluje, až se Slunce na jeho úpatí zastaví, a pak se zase vrací. Nyní se přiblíží na vzdálenost tří slunečních kotoučů, ale před šesti tisíci lety vycházelo na úpatí Bezdězu. Pro stání Slunce v „úvrati“ o letním slunovratu není a nebylo možné určit den slunovratu na jeden den přesně.

O rovnodennosti vychází Slunce nad nenápadným kopcem s podivným, starodávným jménem Ers (340 m, 27 km), což mohlo mít kalendářní význam. O rovnodennosti je denní krok Slunce největší – 37'. Zůstává otázkou, jak ji tehdy určovali.

Ve zmíněné pamětní knize se píše o výhledu na Ještěd (1012 m, 88 km, 46° od severu) i Krkonoše. Ještěd bývá vidět, ale Krkonoše jsem nikdy neviděl ani dalekohledem, jen zasněžené svahy. Bezděz je vidět často, i Krušné hory se sopečnými kužely v popředí. Snad byla v době psaní knihy dohlednost větší a častější. Tehdy, roku 1887, bylo na svazích Vinařické hory vysázeno 1400 ovocných stromků nákladem 980 zlatých a na často navštěvovaném vrcholu byla kamenná pyramida.

Výhledy ze Slánské hory

Slánská hora nemá tak daleký a široký výhled jako Vinařická. Milešovka jen o málo převyšuje les Na Hájích. Milešovka byla donedávna známá nočními výstupy na vrchol za účelem pozorování východů Slunce. Útulna zde byla postavena již roku 1825.

Temeno Slánské hory patří mezi významná pravěká sídliště. Bylo osídleno s přestávkami přes pět tisíc let. V mladší době kamenné osídleno nebylo, ale už tehdy mohlo být místem uctívání a pozorování Slunce nejenom o letním slunovratu. Matyáš Kalina z Jäthensteinu (1772–1848) ve svém stěžejním díle *Böhmsche heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer* (1836) dochází podle Václava Mouchy k romantickému závěru, že Slánská hora patří mezi pravěká obětní místa4).

Slánská hora na rozdíl od Vinařické má jednu velikou přednost, o níž Kalina nevěděl: Slunce před letním slunovratem Bezděz překročí, o letním slunovratu vychází vlevo od Bezdězu a za určitý počet dnů se nad Bezděz vrátí (*obr. 3*). V současné době je doba návratu kratší než v době zmíněného rondelu. Rozpulením doby návratu Slunce nad Bezděz bylo možné předpovědět letní slunovrat až na jeden den přesně!

O rovnodennostech vychází Slunce při pohledu ze Slánské hory nad vrchem zvaným na staré mapě Provázka (301 m, 4,4 km, 89°), nejvyšším místem návrší zvaného Na mašině nad Knovízským potokem.

Je možné, že toto návrší bylo součástí obzorového kalendáře obyvatel hory k určování rovnodennosti, podle návratu Slunce na totéž místo obzoru přesně po půl roce, za 365/2 dnů. Při takové rovnodennosti, kterou jsem nazval „neolitickou“, vychází Slunce 89° od severu (při deklinaci +3/4°, na rozdíl od astronomické rovnodennosti při deklinaci 0°, se 186 dny mezi jarní a podzimní rovnodenností).5)

Svatyně Slunce nad obcí Byseň

Jak již bylo uvedeno (viz odkaz v literatuře č. 3) a 5)), tato svatyně byla zřejmě nejenom místem uctívání Slunce, o čemž svědčí kruhový tvar příkopů, ale i místem kalendářního pozorování Slunce, o čemž svědčí

její důmyslné umístění. Je otázkou, proč byla založena pár kilometrů západně od Slánské hory, která umožňovala předpověď letního slunovratu a snad i rovnodennosti. Důvod byl tradičně kultovní: východ Slunce o letním slunovratu za horou Říp – úchvatnou dominantou krajiny, a při omezené dohlednosti za kopcem Řípec (podobného tvaru a vždy v dohledu). Při daleké dohlednosti vycházelo Slunce mezi Řípem a Ještědem.

V současné době vychází Slunce o letním slunovratu při pohledu z místa zaniklého rondelu nad Ještědem (*obr. 4*), ale v době založení rondelu, před víc jak šesti tisíci lety vycházelo Slunce za Řípem (zřejmě již tehdy kultovní horou), s úžasnou svatozáří před východem. Nejpozoruhodnější je z kalendářního hlediska skutečnost, že daleký výhled je z rondelu také na Bezděz, v jehož sedle se objevil sluneční kotouč jeden lunární měsíc před letním slunovratem a měsíc po něm, což umožňovalo přesné načasování kalendáře a předpověď letního slunovratu (*obr. 5 a 6*).

Část této svatyně Slunce byla objevena a zničena při první hluboké orbě. Obloukovité příkopy byly tak zřetelné, že je rozpoznali i traktoristé a naštěstí přivolali archeologa Antonína Knora, rodáka ze Stehelčevsi (24. 1. 1908 – 16. 12. 1971), který zakreslil příkopy, hroby, zásobní jámy i silnici na Lotouš a stožár elektrického vysokonapěťového vedení, takže bylo možno poměrně přesně určit polohu i velikost rondelu.

Poodstoupením jen o pár desítek kroků ze středu rondelu zmizí Bezděz z dohledu, což je nezvratným důkazem záměrného kalendářního umístění, jedinečného a neobyčejně důmyslného).

V nedávné době byly ve střední Evropě objeveny desítky rondelů – kruhovitých svatyní Slunce, dávno zaniklých a objevených často leteckým výzkumem, které byly později proměřeny magnetickými sondami (pro určení přesného tvaru a velikosti). Tvar nebývá přesně kruhový, ale zploštělý, podle tvaru slunečního kotouče na obzoru. Malé zploštění (92/100 kroků) měl rondel u Těšetic-Kyjovic na Znojemsku (zatím jediný odkrytý archeology). Nejvíce zploštělý je rondel u Velké Cetíně v Ponitří (75/100 m), s osou souměrnosti orientovanou k Slunci o letním slunovratu nad dominantou krajiny Velkým Inovcem (901 m, 34 km, 53°).5)

Tajemné menhiry v Čechách

To je název česko-anglického průvodce od Miloslava Špürka6), který zaštitěn Historickou sekcí České astronomické společnosti uveřejnil řadu článků v časopisu Památky a příroda. Jeho „menhiry“ vytvářejí svým rozmístěním fantastické makrostruktury, přičemž ani od jednoho k druhému není vidět, neboť jejich vzdálenost je často desítky kilometrů. Do své sestavy zařadil i kámen v úvozu na konci zaniklé cesty na návrší nad Kamenným Mostem. Při pohledu z návrší zapadá Slunce o zimním slunovratu nad Vinařickou horou, což je ovšem jen náhoda. Nehledě k tomu, že žádný kámen sestavy nebyl doložen archeologickými nálezy z doby Keltů, které Špůrek považuje za původce sestavy, aniž by objasnil, jak byl jejich kalendář načasován a jak mohly sloužit kameny v nedohlednu pro určení roční doby či světových stran.

Kalendářní menhiry a svatyně Keltů-Bójů

Nejnámější a největší menhir v Čechách u Klobuk mohl sloužit jak kultovním, tak snad i kalendářním účelům: o rovnodennosti vychází Slunce Na Hájích (317 m, 2,7 km). Naznačil jsem i možnou předpověď letního slunovratu.7)

V roce 1995 se k menhiru u Klobuk z podnětu Jana Zemana vypravili experti Nadace pro výzkum hraničních jevů a zjistili vysoce citlivým cesiovým magnetometrem pokles magnetického pole o 30 nanoteslů, což je méně než třetina hodnoty, jakou může zaznamenat citlivá buzola, která se v rotundě na Řípu točí sem tam jako korouhvička ve věži sv. Floriána, ovšem vlivem magnetického podloží, a nikoli jako důkaz místa kultu. Ani menhir u Klobuk není prokazatelně dílem Keltů.I)

Dokázal jsem, že i metrovým gnómonem lze určit rovnodennost na den přesně8) a podle mého názoru popsany způsob určování rovnodennosti znali Keltové-Bójové před Římany. Důkazem je orientace některých jejich svatyní k Slunci začátkem roku Keltů, 40 dnů po podzimní rovnodennosti – pozůstatkem jsou naše Dušičky a podobné obřady na celém světě navazující na kult Isis-Osiris.

Letní půlrok Keltů začínal 40 dnů po jarní rovnodennosti 30. 4. – pozůstatkem je kult ohně, pálení čarodějnic v celé Evropě, i na Vinařické hoře. Mezi 30. 4. a 2. 11. je 186 dnů stejně jako mezi jarní a podzimní rovnodenností, což dokazuje určení rovnodenností podle přímé stopy stínu vrcholu gnómonu. Ve středověku či snad již v antické Byzanci nahradilo gnómon Slunce v chrámu, když o rovnodennosti vyznačuje na podlaze temného chrámu přímou stopu. Tento způsob určení rovnodennosti byl použit i při reformě juliánského kalendáře.

Klasickým příkladem kalendářní orientace je dost zachovalá svatyně Keltů-Bójů na západním svahu Brd u obce Skřípel9). Poněkud větší svatyně u Mšeckých Žehrovic (100 × 200 m) je kosodélníkového tvaru s kratšími stranami přesně ve směru Z–V10). Sestává ze tří částí a mezi střední a jižní (nejstarší) je hranicí podivný přímý stupeň, snad přírodní, odkloněný nikoli k východu, ale k severovýchodu, 51° od severu.

Vedle tohoto stupně byl snad vchod do původní svatyně se vstupní branou na severovýchodě. I nyní vede nedaleko stupně souběžná cesta. V opačném, jihozápadním směru, pár kroků za ohrazením svatyně našel v roce 1943 Josef Šlajchrt z Mšeckých Žehrovců světoznámou hlavu keltského božstva. Podle děkovného dopisu Ivana Borkovského jmenovanému nálezci je to „klenot Národního muzea“ (11). Hlava božstva byla snad vhozena do obětiště svatyně rozbitá.

Při pohledu od obětiště ve směru stupně a cesty (?) vycházelo Slunce o letním slunovratu nad vstupní branou, což mohlo mít kultovní význam při zakládání původní svatyně. O rovnodennosti vychází Slunce při pohledu od jižní části stupně nad blízkým návrším (416 m, 0,8 km). Je otázkou, zda západovýchodní orientace valů byla záměrná, nebo náhodná. Podobnou orientaci a kosý tvar má také svatyně Keltů na Moravě u Luděrova (9).

Tajemné megality, svědkové doby kamenné

To je název knížky Karla Svobody (19. 1. 1912 – 24. 10. 1992), do níž zařadil jak křemencové balvany nacházející se na Slánské hoře, tak i křemencový balvan, který slouží nyní jako památník obětem války ve Vinařicích. Svoboda převzal údaje z článku o astronomickém kalendáři pravěkých Čech (12), kde uvádím domněnku, že tento kámen nacházející se do roku 1946 na úpatí Vinařické hory, v místě sesuvu, byl snad kdysi vyneseno do sedla mezi vrcholy 413 a 408 m, odkud je výhled i na České Středohoří a Bezděz. Geologům jsou recentní i fosilní sesuvy na Vinařické hoře známy. Svobodovo tvrzení, že kámen byl na tom či onom vrcholu, je nesmyslné, neboť z nich by se nemohl dostat tam, kde se do roku 1946 nacházel.

Podle sdělení pamětníka Jaroslava Škacha z Vinařic (nar. 1921) byl tento křemencový balvan v době jeho mládí mnohem větší, ale lidé si z něj odlamovali velké kusy do skalky. Kdysi omšelý kulovitý balvan má nedávné lomové plochy. Křemencové balvany se podle Žebery nacházely i na severozápadním úpatí Vinařické hory, (mapka v 12)) a dosud se nacházejí při výkopech okolo Slánské hory. Obě hory jsou sopečné. Mají čedičové vyvřeliny, na jejichž temenech se na vulkanických tufech usadila sprašová návěš a na východních svazích závětrně závěje z dob poledových. II)

Křemenec byl na tyto hory vyneseno zřejmě z kultovních důvodů, pro označení místa pozorování východů Slunce. Kámen musel být odlišný od podloží, světlý křemenec vedle tmavých čedičových kvádrů. Podlouhlé křemencové kameny byly snad původně na vrcholu vztyčeny. Povaleny a pohozeny opodál vrcholu byly snad až v době, kdy zde byly vztyčeny tři kříže.

Pohled do hlubin věků z prahu třetího tisíciletí

U nás nemáme megalitické památky, monumentální stavby z velkých kvádrů kamene, z nichž nejslavnější je velechram Slunce Stonehenge, považovaný fantasy za computer doby kamenné, ačkoli záměrný kámen Hell Stone neumožňoval určit letní slunovrat ani zdaleka s takovou přesností jako návrat Slunce nad vzdálený Bezděz při pohledu z rondelu nad Bysní. Tento rondel je ve srovnání s jinými (Vochoz u Plzně, Bylany u Kutné Hory) v mnoha směrech výjimečný a prokazatelně orientovaný astronomicko-kalendářně. Nejzajímavější je skutečnost opakovaně zjištěná: i když Bezděz ani blízký Říp nejsou v ranní mlze za svítání vůbec vidět, přece se Bezděz objevuje měsíc před letním slunovratem na pozadí slunečního kotouče, když se Slunce vyhoupne nad Jizerské hory (pod obzorem sedla Bezdězu). Totéž platí i pro Ještěd.

Je velmi pravděpodobné, že lidé Slánska a okolí již „v hlubinách věků“, mladší době kamenné – neolitu, v době vypíchané keramiky a kulových amfor (asi před 6 tisíci lety) soustavně pozorovali východy Slunce před letním slunovratem a znali jeho rozdílné postavení při pohledu ze Slánské a Vinařické hory. Tito lidé založili velkou svatyni Slunce nad Bysní zajisté proto, aby o letním slunovratu vycházelo Slunce za Řípem, v částečném zákrytu za Řípcem. V celém okolí měli shodný kalendář začínající letním slunovratem, předpovězeným a přesně načasovaným podle Slunce nad Bezdězem a Ještědem.

Důkazem je úmyslné a záměrné umístění rondelu s dalekým výhledem na Bezděz s využitím zákrytu Říp/Řípec. Rondel nebyl založen na blízkém návrší (304 m), odkud je vidět na Bezděz, ale Říp je zcela zakrytý Řípcem. III)

Novodobá rondelová archeologie objevuje ve Evropě svými novými technickými vymoženostmi neustále další svatyně Slunce. Mezi Isarem a Dunajem bylo objeveno dalších pět rondelů vedle nejprve objeveného u Kothingeichendorfu, v nejstarším „souměstí“ Evropy. Tyto obdivuhodně velké, dávno zaniklé hliněné stavby s příkopy, valy a palisádami byly předobrazem kamenných megalitických „henge“, často tvaru podobného slunečnímu kotouči, na obzoru víceméně zploštělému. Tento tvar svatyně byl nepochybně projevem kultu, starodávným poselstvím božskému Slunci, dárci života. Poselstvím prvních zemědělců usazujících se na sprašových svazích, kteří do Evropy přišli z východu dávno předtím, než byly v Egyptě zakládány první pyramidy.

Poznámky:

I) Svatyním Keltů–Bójů s možnou kalendářní orientací jsem věnoval příspěvky v posledních Muzejních listech (ML), vlastivědném zpravodaji Kladenska a Unhošťska (viz odkaz v literatuře č. 7). Protože došly redakci ML po uzávěře a po rozhodnutí o ukončení jejich pokračování, byly nutně zkráceny a žel i popleteny popisy obrázků: v ML není vyobrazeno držadlo keltského kultovního nože s dvojicí hlav antického božstva Januse, symbolu začátku a konce roku (jak zní popis), ale pozoruhodné antické sluneční hodiny zvané „pelekine“ = vlaštovčí ocas, „ciferník“ gnómonu k určování nejen doby denní, ale i roční, tedy vstupů Slunce do znamení zvěrokruhu. Sloužily i k určování rovnodennosti podle přímé stopy stínu vrcholu gnómonu, kdy je Slunce na nebeském rovníku a denní změna délky poledního stínu je největší. V ML vyobrazené přenosné „Pelekine-Uhr“ byly nalezeny již v minulém století v lázních tábora římské legie v Porýní, nedaleko Wiesbadenu. Od té doby výzkum velice pokročil. Prezident německých archeologů Edmund Buchner objevil mj. v letech 1979–80 největší sluneční hodiny a kalendář všech dob kolem Augustova obelisku, dovlečeného z Egypta. Na vypočtených místech objevil 8–9 m pod zemí Říma travertinové desky s bronzovými řeckými nápisy některých znamení zvěrokruhu. Desky jsou chráněny pár metrů pod hladinou spodní vody v betonovém bazénu. Uvedené znalosti gnómoniky v době antiky mají zásadní význam pro zodpovězení dosud sporných názorů. Například jmenovaný Buchner zastává názor citovaných egyptologů, že starověký (předptolemaiovský) Egypt neznal gnómon. Odlišný názor uvádí slovenský egyptolog Dušan Magdolen (v doktorské práci z r. 1997).

II) Křemeneček byl zajisté na tyto hory vynesena na rozdíl od křemencového „kamení“ srovnaného do řad nad Kounovem. Podle geologického průzkumu Žebery (1981) ony dinasové křemence a slepence přečkaly rušivé období třetihor a zůstaly na Rovinách do dob, kdy překážely na poli.

III) Jihovýchodní čtvrtina rondelu nad Bysní byla objevena a zničena první hlubokou orbou. Po pravé straně úvozu cesty z Bysně na Lotouš by měla být tabule s nápisem, připomínajícím objev zaniklého rondelu s obdivuhodnou tehdejší orientací k Slunci o letním slunovratu na úpatí Řípu v částečném zákrytu za Řípcem (koncem tohoto tisíciletí vychází Slunce o letním slunovratu nad Ještědem, 51° od severu). Západní čtvrtina rondelu průměru cca 160 m byla zničena již při vzniku úvozové cesty.

Odkazy na literaturu:

- 1) R. Brázdil: Úvod do studia planety Země, SPN, 1988.
- 2) Z. Ministr: Pohanská orientace rotund v Čechách, Slánský obzor, roč. 3 (103) 1995, 18–26. Výtah na konf. ESAC, Salamanca 1996.
- 3) Z. Ministr: Dvě pravěké kultovní astronomicky orientované stavby na Kladensku a Slánsku, Slánský obzor, roč. 1–2 (101–102), 1993–1994, 12–17.
- 4) V. Moucha: V hlubinách věků, v Knize o Slaném str. 7–42, vyd. Městský úřad ve Slaném, 1994.
- 5) Z. Ministr: Astronomicko-kalendářní orientace pravěkých staveb, zejména rondelů; in: Pravěká sociokultovní architektura na Moravě; Masarykova univerzita v Brně (v tisku 1998).
- 6) M. Špůrek: Tajemné menhiry v Čechách, (Mysterious menhirs in Bohemia), zvl. výtisk Technického magazínu T-95.
– M. Špůrek: Menhiry v Čechách, Památky a příroda, 1984, 1, 42–52.
– M. Špůrek: Původ menhirů v Čechách, Památky a příroda, 1987, 4, 408–415 a 222–223.
- 7) Z. Ministr: Menhiry a svatyně Keltů ve středních Čechách s astronomickou orientací, Muzejní listy, Vlastivědný zpravodaj Kladenska a Unhošťska, 1994, č. 11 str. 25–27, č. 12 str. 17–21.
- 8) Z. Ministr: Neolithische Rondelle, keltische Viereckschanzen, ältesten Kirchen und Rotunden in Böhmen und Mähren mit astronomische Ausrichtungen, konf. ESAC Bochum, 1994, 29–39.
- 9) Z. Ministr, J. Zeman: Celts Calendar and Sanctuary, konf. ESAC Salamanca, 1996.
- 10) R. Pleiner: Pravěké dějiny Čech, ČSAV Praha, 1978, obr. 207 na str. 661.
- 11) Z. Ministr: O nálezu hlavy keltského božstva, Kladenské noviny, XLIV, č. 20 z 18. 5. 1994.
- 12) Z. Ministr: Astronomický kalendář prvěkých Čech a menhiry, Říše hvězd, 70, 1989, 1, 3–6 (se snímkou na obalu).

JAROSLAV VYKOUK ML.

Heraldické zajímavosti z Kladenska a Slánska

PŘEHLED HISTORICKÉ POSLOUPNOSTI MĚSTSKÝCH A OBECNÍCH ZNAKŮ V OKRESE

KLADNO

SLANÝ	Znak udělil buď Přemysl Otakar II., nebo Jan Lucemburský.
VELVARY	Znak udělen králem Vladislavem II. 1482 nebo 1497.
UNHOŠŤ	Znak udělil 15. 5. 1489 Vladislav II.
BUŠTĚHRAD	Původní znak udělil 17. 6. 1497 král Vladislav II. na prosbu Jetřicha Bezdruzického z Kolovrat.
SMEČNO	Původní znak udělil 26. 5. 1510 král Vladislav II. na prosbu Jana Bořity z Martinic.
VRANÝ	Znak byl udělen v roce 1513 na přímmluvu Jana Zajíce z Hazmburka. Znak udělil král Vladislav II.
SMEČNO	Polepšený znak udělil 28. 12. 1515 král Vladislav II. na žádost bratří Jindřicha Volfa z Martinic.
KLADNO	Původní znak udělil 21. 12. 1561 císař Ferdinand I. na žádost Jiřího Žďárského ze Žďáru.
ZLONICE	Znak udělil 8. 11. 1705 císař Josef I. na prosbu Václava Jana Vojtěcha Valkouna z Adlaru.

V 19. století vznikla u nás domněnka, že jediné správné městské znaky jsou ty, které jsou uvedeny v knize V. R. Widimsky: Städtewappen von Österreichischen Kaiserstaates von V. R. Widimsky. Widimsky znal hodně, ale co nevěděl, to si domyslel. Tak se stalo, že řada českých a moravských měst v minulém století užívala nelegitimní znamení. V okrese Kladno to byl Buštěhrad, Kladno a Zlonice.

BUŠTĚHRAD	Rozmnožený znak udělil 11. 4. 1913 císař František Josef I. na žádost městské rady.
KLADNO	Rozmnožený znak udělil 5. 8. 1914 císař František Josef I. na žádost městské rady.
HNIDOUSY	Znak udělilo ministerstvo vnitra v roce 1942 na žádost obecní rady. Autorem znaku je ing. arch. Břetislav Štorm.
ŠVERMOV	Ministerstvo vnitra povolilo používat znak Hnidous pro celou obec Švermov, vzniklou spojením městysů Motyčín a Hnidousy v roce 1957.

Na počátku 60. let začalo Kladno používat nelegální formu svého městského znaku v modrobílém provedení, doplněnou nad štítem červenou pěticípu hvězdou.

V roce 1967 vypsala Svoboda znakovou soutěž. Vedle dosavadních objevily se i znaky dalších obcí: Brandýsek, Libušín, Lidice, Pchery, Stochov, Tuchlovice, Velká Dobrá, Vinařice a Zákolany. Ve většině případů neměly tyto znakové návrhy velkou úroveň a často nerespektovaly základní pravidla heraldiky. Nikdy také nebyly oficiálně legalizovány.

LIBUŠÍN	Rozhodnutím školské a kulturní komise byl 27. 7. 1972 vybrán znakový návrh Karla Lišky.
STOCHOV	V září 1978 schválila návrh městského znaku Stochova znaková komise ministerstva vnitra ČSR. Návrh zpracoval výtvarný ateliér SONP Kladno.
KLADNO	18. 6. 1984 schválilo plénum MěNV v Kladně rozmnožení městského znaku Kladna o rudou, zlatě lemovanou pěticípu hvězdu.
KAMENNÉ ŽEHROVICE	Předsednictvo České národní rady povolilo obci Kamenné Žehrovice obecní znak 12. 2. 1992. Autorem znakového návrhu je Jaroslav Vykouk.
ŽILINA	24. 4. 1993 byl schválen heraldickou komisí Parlamentu České republiky obecní znak obce Žilina. Autorem znakového návrhu je Jaroslav Vykouk.
PAVLOV	16. 9. 1994 byl schválen heraldickou komisí Parlamentu České republiky obecní znak obce Pavlov. Autorem znakového návrhu je Jaroslav Vykouk.
DOKSY	29. 11. 1995 byl schválen heraldickou komisí Parlamentu České republiky obecní znak obce Doksy. Autorem znakového návrhu je Jaroslav Vykouk.
MALÉ KYŠICE	V roce 1996 požádala obec Malé Kyšice o schválení návrhu obecního znaku. Autorem znakového návrhu je Miroslav Oliverius. Zda Parlament České republiky ke dni edice tohoto čísla Slánského obzoru znak schválí, není zatím známo.

V roce 1996 vyhlásil Městský úřad ve Stochově konkurz na nový znak města. Heraldická komise při Parlamentu ČR ho však zatím odmítla schválit s poukazem, že stávající městský znak splňuje podmínky na něj kladené, a proto nevidí důvod k jeho změně.

MALÁ VÝROČÍ ŠVERMOVSKÉHO ZNAKU

Usnesením vlády Československé republiky ze dne 7. července 1922 byly Hnidousy povýšeny na městys. Tehdy se obec znaku nedočkala. V mladé republice existovaly stále ještě čerstvé vzpomínky na nedávné podruží v Rakousko-uherské monarchii, a tedy i silné protifeudální tendence. Heraldika jako jeden z nejsilnějších atributů šlechtictví se netěšila velké přízni.

Za protektorátu se ale národ začal vracet ke své historii a k jejím symbolům. Tento proud zasáhl i Hnidousy.

Na doporučení kulturních historiků požádal starosta MUDr. Václav Sedláček v roce 1941 heraldika-výtvarníka ing. arch. Břetislava Štorma, aby vypracoval návrh znaku pro obec Hnidousy. Po této výzvě obdržel starosta od B. Štorma dopis, v němž stojí: „...přemýšlel jsem o úpravě znaku obce Hnidousy a dospěl jsem k některým závěrům a nakreslil jsem dvě skici řešení, které bych považoval za nejvhodnější. První návrh je řešen tak, že v hlavě štítu je umístěna část znaku opatství břevnovského (v modrém poli tři kosmé stříbrné pásy pokryté třemi červenými růžemi), vlastní pole štítu nese v červeném poli českého lva stříbrného, stojícího na černém trojvrší, na prostřední hůrce je křížem kladivo a mlátek stříbrné. Pro druhý návrh bylo použito štítu čtvrceného. V prvním a čtvrtém poli červeném je stříbrný český lev, držící v levém předním pařátu černý mlátek s kladivem křížem přes sebe a stojící na černé dvojvltné patě. Druhé a třetí pole je modré s třemi stříbrnými koskými pásy, z nichž prostřední je pokryt dvěma červenými růžemi. To připomíná klášter břevnovský. Je to jaksi odkaz na minulost obce, který by neměl být opomenut, nehledě k tomu, že znak tím nabývá zvlášť pěkného vzhledu.“

Znak, který ing. arch. Břetislav Štorm navrhl, je vyobrazen na ploše 140 × 157 cm.

Obecní rada vybrala z těchto dvou návrhů první a tento návrh byl v konečné podobě předložen ke schválení ministerstvu vnitra s žádostí o povolení. O zamýšleném použití části znaku břevnovského kláštera byla podána řádu benediktinů zpráva s žádostí, aby dal souhlas k tomuto užití. Znak byl Hnidousům přiznán v roce 1942. Z inventárního záznamu znakového privilegia z 30. března 1942 se dovídáme, že: „Ministerstvo vnitra povoluje městysi Hnidousy výměrem č. j. 8690/1942/IV/2, užívání znaku podle připojeného nákresu, schváleného usnesením obecního zastupitelstva v Hnidousích ze dne 12. března 1941 (intimát zemského úřadu v Praze č. 1324/3–1942 ze dne 24. dubna 1942).“

Když 5. května 1949 došlo ke sloučení městysů Hnidousy a Motyčín v jednu obec se společným názvem Švermov, znak zůstal pouze majetkem části Hnidousy. Teprve v roce 1957 se z inventárního zápisu dovídáme, že: „Ministerstvo vnitra sděluje přípisem č. j. NV/1–643/57, že nemá námitek proti tomu, aby obec Švermov užívala dosavadního znaku městyse Hnidousy.“

Motyčín nikdy vlastní znak neměl. Zachoval se ale otisk razítka, zřejmě z doby bezprostředně po skončení 2. světové války, který nese obecní symboly. Kaučukové razítko má průměr 30 mm. Uvnitř v pečetním poli je znamení zkřížených hrábí a kosy. Opis mezi dvěma linkami je psán kapitálou a zní: Městský úřad v Motyčíně.

Prameny:

A. Příbyl, K. Liška: Znaky a pečete středoečeských měst (Středočeské nakladatelství a knihkupectví v Praze 1975), str. 60

J. Čarek a kol.: Městské znaky v českých zemích (Academia Praha 1985), str. 376

Hnidouská ročenka „U nás doma“ z roku 1941 (Dr. V. Sedláček, výtisk J. Šnajdr Kladno 1941), str. 29–30
Zápisy o schůzích obecního zastupitelstva 1939–1947 (zápis z 12. března 1941)

BUŠTĚHRAD 500 LET MĚSTEČKEM

Před pěti sty léty, tedy v roce 1497, bylo na Buštěvsi hodně slávy. Vždyť na přímlovu svého pána, pana Jetřicha Bezdrůžického z Kolovrat, byla vesnice Buštěves povýšena králem Vladislavem II. na městečko, kterému král dal jméno Buckov. Vedle řady výsad, jakými bylo právo konání trhů, vaření piva, usazování řemesel a dalších, dostává se novému městečku i práva pečeti „modrým voskem“ a je nadáno městským znakem. Ten byl vyobrazen a popsán na erbovní listině. V případě Buckova to byl pergamen o rozměrech 56 × 34 cm a text byl napsán švabachem v českém jazyce: „Item svrchu poddaní měšťané Buštěvesští nynější i budoucí míti a nésti za erb mají Buštěhrad s věží nad zámek povýšenou se stíny bez krovů v zeleném pšeničném poli. A na té věži ana stojí svatá Maří Magdalena obrostlá, držící v pravé ruce štít

červený, vprostředku na tom štítu dvojité W a nad ním koruna také zlatá. V druhé ruce štít modrý s orlem polovic červeným a polovic bílým, majícím na hrdle korunu zlatou...“ A tady docházíme k zajímavé věci. Uváděné pšeničné pole je v patě štítu pod hradem, ale i ostatní pole štítu je vybarveno zeleně. Na druhé straně modrý vosk nikdy neexistoval; snad tedy mělo být pole štítu modré a vosk zelený. Šlo pravděpodobně o omyl při sepisování dotyčného privilegia. Pravdou ale také je, že na ověřené kopii erbovního listu z roku 1879 je pole štítu modré a pšeničné pole zelené.

Takový znak používalo městečko až do 19. století. Tehdy se změnil název obce na Buštěhrad a změnu zaznamenal i městský znak. Nestalo se tak na základě nějakého úředního aktu, ale jen proto, že existoval názor, že znaky uveřejněné v knize *Stadtwappen des Österreichischen Kaiserstaates von Winzenz Robert Widimski*, jsou neomylné. Avšak opak byl pravdou. Widimski buštěhradský hrad zjednodušil na věž s bránou, Maří Magdalenu změnil na Pannu Marii, iniciálu W Vladislava II. zaměnil za jméno Wartemberg a kolovratskou orlici za říšského orla. Přesto Buštěhrad tento znak opravdu užíval, jak dosvědčuje pečeť z 19. století **MARKT BUCKOW** a kruhové razítko na listině z 29. 4. 1897 **Městys Buštěhrad**.

28. prosince 1911 byl Buštěhrad povýšen císařem Františkem Josefem I. na město. Proto městská rada požádala tohoto panovníka, aby potvrdil městu starý městský znak. To se stalo císařským diplomem vydaným ve Vídni 11. dubna 1913. Od té doby až podnes užívá Buštěhrad znak, který popsal J. Čarek v knize *Městské znaky v českých zemích* z roku 1985 takto: „V zeleném štítě vystupuje z přirozeného, zeleného pšeničného pole budova starého buštěhradského zámku se zdmi stříbrné barvy a s červenými střechami, na kterých stojí zlaté tyče s makovičkami. Uprostřed stojí kulatá hlavní věž s cimbuřím beze střechy. Z cimbuřového věnce vystupuje přirozená do zlatova zbarvená postava svaté Maří Magdaleny s rozpuštěným rusým vlasem, v žíněném hávu a se svatozáří. Světice drží štítek v každé ruce. Štítek po pravici je červený a označen zlatým písmenem W, nad kterým jest zlatá koruna s pěti viditelnými listovými výběžky; štítek po levici jest modrý a v něm orlice se zlatým zobákem a zlatými spáry; jest červeně a stříbrně rozpoltněná. Její krk objímá zlatá koruna a její prsa a peruti jsou vyloženy zlatým měsícem, jehož hroty vzhůru jetelovými lístky končí. Za kulatou věží vyniká po obou stranách hlavní budova zámku. Před kulatou věží vystupuje na obě strany poklesající zeď s cimbuřím o třech stínkách, po obou stranách provázená šestihrannými věžemi s cimbuřím a červenou střechou valbovou, za kterými na obou stranách vyhlédá další budova. V prostředním vnitřním koutě zubaté zdi stojí ozubená kulatá věž s cimbuřím a s arkýřem dopředu postaveným. Štít jest obklopen obrubou bronzové barvy a na jeho vrchním kraji spočívá stříbrná zděná koruna s pěti viditelnými výběžky.“

Prameny:

A. Příbyl, K. Liška: *Znaky a pečete středoečeských měst (Středočeské nakladatelství a knihkupectví v Praze 1975)*, str. 43–44

J. Čarek: *Městské znaky v českých zemích (Academia Praha 1985)*, str. 101–102

K. Liška: *Městské znaky s ozdobami (Práce Praha 1989)*, str. 33.

V. Král z Dobré Vody: *Heraldika*, str. 131

Vlastivědný sborník okr. sl. a novost. VI., str. 75

Kulturní rozhledy Kladenska 1/1989, str. 14

Muzejní listy 6/1993, str. 22

Sborník příspěvků 1. setkání genealogů a heraldiků, str. 25

Vlastivědný sborník okr. sl. a novost. 1928–29, str. 75

A. Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého, VII.*, str. 263

Království české I., Střední Čechy, str. 63

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Severní Čechy, str. 63

Ottův slovník naučný IV., str. 981

SMEČENSKÝ DRAK

O smečenském draku se v lidovém podání vyprávělo toto: *Bořita z Martinic, který dal postavit smečenský zámek, měl krásnou dceru Markétu. Velmi ho rmoutilo, že Markéta, šlechtična, se zamilovala do prostého venkovského chlapce. Snažil se jí ho rozmluvit, ale dcera nedala nic na jeho řeči ani hrozby a scházela se s chlapcem dál. A tak když už nevěděl Bořita co dál, zavolal si dceru a řekl jí, že k jejímu sňatku s chlapcem neurozeného stavu přistoupí jen pod tou podmínkou, že mu přinese na zámek perlovou korunku draka, který v těch dobách v kraji žil.*

S pláčem to oznámila Markéta svému chlapci. Ten posilován její láskou se rozhodl, že se o to pokusí, i

když věděl, jak těžký, ba téměř nemožný úkol to je. Markéta ve své lásce jinak nedala, než že mu při tom pomůže.

Prochodili kraj křížem krážem, než se jim podařilo najít drakovo sídlo. Potom vyčkali chvíle, kdy drak odlétal za obživou, rychle vzali krásnou a třpytící se korunku do uzlíku a pospíchali na zámek. Drak, který se mezitím vrátil a zjistil, že korunka chybí, se pustil za nimi. Chybělo málo a byl by je dostihl. Jen tak tak, že se jim podařilo vběhnout do zámku a zatarasit bránu. Drak v plném letu narazil na zámeckou věž, a když se vzpamatoval, odletěl pryč. Od té doby ho zde již nikdy nikdo neviděl. Jediná vzpomínka na draka, která tu zbyla, byl jeho otisk na věži smečenského zámku.

Ve skutečnosti jde o kamenný znak Anny Dražické z Kunvaldu, manželky zakladatele smečenského panství Bořity z Martinic. Ve štítě je vlevo hledící drak s korunou na hlavě.

Prameny:

Vlastivědný sborník okr. sl. a novostr. IV., str. 13

Vlastní poznámky autora

ODPUSTKOVÝ LIST PAPEŽE KLEMENTA XII.

Na zámku ve Smečně je v kapli sv. Anny zavěšen zarámovaný a zasklený odpustkový list papeže Klementa XII. s jeho podobiznou. Nad vlastním textem listu je znak Bořitů z Martinic v polepšené formě, tedy s hvězdou, znak Nostic-Rie neků a osobní znak papeže Klementa XII., který tvoří čtyři kosmé pruhy na štítě děleném břevnem.

Tímto odpustkovým listem se udělují hraběti Františku Michalovi z Martinic a jeho rodině plnomocné odpustky pro hodinu smrti.

Tento list vyžádal za svého pobytu v Římě františkán Antonín Theopistus ze Slaného, kazatel a misionář apoštolský v Moskvě.

Prameny:

A. Podlaha: Posvátná místa Království českého – Smečno

Vlastní zjištění autora

ZNAK KLADENSKÝCH Z Kladna A VLADYKŮ Z ODIC

Nad třetím oknem věže smečenského zámku jsou vedle sebe dva znaky. Ten první má kůl ve štítě a nad ním hrncový helm s příkrývadly. Z helmu vyrůstá klenot, totiž dva rohy prostrkané praporečky. Jde o znak druhé větve Kladenských z Kladna. Zajímavostí je, že tento znak je zřejmě jedinou heraldickou památkou, na které se vyskytoval erb tohoto rodu.

Vedle tohoto znaku je druhý štít a na něm rozkřídlená orlice. Z hrncového helmu s příkrývadly vyrůstá přední část těla kozla jako klenot. Jde zřejmě o erb vladyků z Daliměře a Odic. O obou znacích je domněnka, že jde o erby matky a báby Bořity z Martinic.

Prameny:

Vlastivědný sborník okr. sl. a novostr. IV., str. 13

Vlastní zjištění autora

DESKA Z ROKU 1609 V PÁLČI

Na kostele Narození Panny Marie v Pálči, přímo nad portálem je pěkný, plasticky provedený erb Jana IV. z Dražic. Nad tímto erbem byla roku 1901 zasazena deska z roku 1609, která bývala původně na zvonici.

Pod iniciálami GHZH 1609 MHZP jsou umístěny dva rodové erby. První patří Hrobčickým z Hrobčic: Na čtvercém štítě jsou dva korunovaní, dvakrát stočení hadi a symbolizují Jiřího Hrobčického z Hrobčic. Druhý erb nese ve štítě obrněnce v loďce s pádlem. Nad štítem je kolčí helm s točenicí a klenotem jsou tři

přstrosí pera. Všichni dosavadní autoři, kteří o desce psali, se domnívají, že jde o erb Kamenických z Kamenice. Obávám se, že jejich dohad je nesprávný. Osobně si myslím, že jde o erb vladkyň z Pašiněvsi, jejichž znak se shoduje s uvedeným. Tuto domněnku podporují již dříve uvedené iniciály MHZP – snad Marie či jiné ženské křestní jméno od M – Hrobčická z Pašiněvsi. Rozhodně ale ne z Kamenice.

Prameny:

A. Podlaha: Posvátná místa Království českého – Páleč
F. Velc: Soupis památek v okrese Slaný – Páleč
Vlastní zjištění autora

JANA KROTILOVÁ

Město Slaný ve světle svých majestátů

Úvod

Do doby vlády posledních Přemyslovců spadá proces zakládání měst a tato činnost vrcholí za Přemysla Otakara II. a jeho syna Václava II., kdy poslední ze jmenovaných panovníků stál u zrodu Slaného jakožto královského města.

Po tomto úvodu se dá očekávat, že základem uvedené práce budou vzácné originály listin na pergamenu, dokumentující historický vývoj Slaného již od přelomu 13. a 14. století. Opak je však pravdou. Město totiž postihl v 1. pol. 17. století krutý osud, kdy jako jediné české královské město bylo r. 1623 dáno do zástavy a r. 1638 dokonce prodáno smečenským Martinicům. Tak se stalo městem poddanským. Při této příležitosti bylo město nuceno vydat všechny své majestáty nové vrchnosti. Další osud slánských privilegií je pak nejasný – dá se předpokládat, že byly Jaroslavem Bořitou z Martinic zničeny, v lepším případě se pouze ztratily. Zástupci města byli však prozíraví a včas nechali pořádit opisy privilegií, které se zachovaly ve slánském archivu dodnes, buď jednotlivě nebo v soupisech.

Rozbor těchto opisů jsme zvolili za základ naší práce a pro ilustraci uvádíme i obsah dalších privilegií či pouhých panovnických listin týkajících se Slaného, které jsou uloženy v jiných archivech, a navíc jsou poznamenány ve 2 dílech Codexu iuris municipalis (1225–1419, 1420–1526).

Dalším předmětem našeho zkoumání budou i originály privilegií vydaných jednak habsburskými panovníky, jednak smečenskými Martinici již poddanskému městu Slanému.

Konkrétně bude podrobeno rozboru 5 jednotlivých opisů privilegií a 5 soupisů (sešitů) privilegií pořízených v různých dobách a obsahujících 20 privilegií, počínaje Janem Lucemburským 1336 a konče císařem Matyášem 1616.

Privilegií v originále se dochovalo ve slánském archivu pouze osm. První z nich patří císaři Ferdinandu III. a je datováno 26. 11. 1650, poslední vydal František Josef I. 7. 10. 1884. Od smečenských Martiniců obdrželo město privilegia v časovém rozmezí 1651–1717.

Práce sleduje 2 cíle: zveřejnit pro slánské dějiny důležité dokumenty dosud nepublikované, a navíc na jejich studiu ukázat, jak se v nich odráží historický vývoj města, a hlavně pak jeho tragický osud v době třicetileté války.

1

Nejstarším známým privilegiem dochovaným v opise je majestát Jana Lucemburského z 18. ledna 1336.1)

Město však mělo být založeno Václavem II. v letech 1295–1305. Co nám o tom majestát Jana Lucemburského říká:

Již ze samotného znění privilegia Jana Lucemburského je patrné, že zakladatelem města byl Václav II.,2) neboť Jan potvrzuje Slánským všechna práva, milosti a svobody, jež dostali od Václava, českého a polského krále v době, kdy město zakládal na magdeburském právu.

Dalším obsahem Janova privilegia je stanovení ročního úroku, který má město platit do královské komory z jednoho lánů, a to 1 hřivnu čili 56 gr. pražských. K Slanému bylo vyměřeno 96 lánů o 84 jitrech. Obyvatelé předměstí měli trpět s městem a byli osvobozeni od placení berně z domů a zahrad. Zároveň měšťané a obyvatelé slánští se osvobozují od placení mýta na Pražském mostě.

Nejen zmínka o zakladatelské činnosti krále Václava II., ale i samotný obsah privilegia týkající se obecního majetku, měšťanských práv a existence předměstí předpokládá již delší čas fungující měšťský

organismus. Zakládací listina Václava II. pro město Slaný se však ztratila a my neznáme ani rok jejího vzniku, ani vzdáleně její obsah.

Kvůli přesnějšímu datování vzniku města si povšimneme dalších dvou listin Václava II., které byly určeny jiným příjemcům než městu. První listinou, datovanou 8. června 1305, dává král náhradu klášteru sv. Jiří na Pražském hradě za ves Želenice a část vsi Knovize, které daroval městu Slanému. V další listině sepsané jen o 10 dní později dává náhradu Janu Velešovu, kanovníkovi Pražskému, a oltáři P. Marie v Pražském kostele za dnes už neexistující ves Dražkovice, kterou rovněž daroval městu Slanému. Z toho jasně vyplývá, že Slaný jako královské město již 8. června 1305 existovalo a pravděpodobně i dříve před tímto datem. I když se založení Slaného klade do desetiletí 1295–1305, nejpravděpodobnější se jeví doba krátce před r. 1305. Toto časové určení podporuje skutečnost, že Slaný založil Václav II. již jako polský král.³⁾

Řekli jsme si některé skutečnosti o vzniku města, rádi bychom se dotkli i příčin, které vedly k jeho založení, a zodpověděli otázku, zda před založením města existovalo starší osídlení. K tomu postačí zastavit se u některých událostí a zpráv z 12. a 13. století.

Není pochyb, že Slaný ve 12. a 13. století jako tržní místo nebo ves existoval. Máme pro to i písemné doklady hodnověrné povahy v podobě listin Přemysla Otakara II. z let 1260 a 1271, jimiž potvrzuje privilegia klášteru sv. Jiří v Praze, kterému navíc dává právo vybírat 9. díl z tržních poplatků ve Slaném. Slánská osada existovala nejméně po celé 12. století a její vznik je spjat a podmíněn starou obchodní cestou Mostecko-Kopistskou, později Lipskou, která se prvně připomíná právě ve 12. století, ač byla nepochybně starší. Šlo o důležité obchodní spojení Prahy se Saskem, a právě zde u brodu přes Červený potok vznikla osada, kam mohl dorazit vůz naložený zbožím a tažený párem koní za 1 den z Prahy. Toto místo se stalo útočištěm kupců, usazovali se zde řemeslníci určitých profesí (kováři, koláři), vznikaly hospody a rozvíjelo se následně i zemědělství, neboť okolní úrodná půda a dostatek vláhy (vodohospodářské poměry byly příznivější než dnes) skýtaly pro ně dobré podmínky. Proto velice záhy vzniklo zde tržiště, jehož význam stále vzrůstal. Osada tak měla od samého prvopočátku ty nejlepší předpoklady stát se nejen obchodním, ale posléze i správním střediskem kraje.

Dobrá poloha i spojení s Prahou a půda vhodná pro zemědělství sem přilákaly již v raném středověku různé církevní instituce, které se tu usazovaly, aby kolonizovaly krajinu. Někdy po r. 1131 přicházejí do naší oblasti i členové benediktinského řádu z kláštera na Ostrově u Davle, kteří si stavějí na mírném návrší nad slánskou osadou kostelík sv. Gotharda i s obydlím pro mnichy. Později ve 13. století zde vzniká proboštví pro správu benediktinských statků. Přitom je nutné zdůraznit, že duchovní správy od sv. Gotharda se dostalo významnější a lidnatější slánské osadě u brodu než vsi Všehlučám, která se rozprostírala na severovýchod od Slaného, jak se uvádí ve starší literatuře.⁴⁾

Založení královského města v této lokalitě nebylo od Václava II. v žádném případě neuváženým činem. Osada na hlavní zemské stezce byla prosperující, snad již byla nadána dokonce soudními pravomocemi, a v nejbližším okolí hájily svoje zájmy četné kláštery a jiné církevní korporace. Nechtěl-li král ztratit v této oblasti, výhodně položené uprostřed Čech, svůj vliv a zároveň si přál zajistit zdroj příjmů pro královskou komoru, musel si s vydáním zakládací listiny přispížit.

Královské město Slaný bylo vysazeno někdy po r. 1300 magdeburským právem, nikoliv však na původním místě u Červeného potoka, které bylo postihováno povodněmi, ale severním směrem na mírném návrší a ostrohu přímo nad proboštvím. S benediktinským kostelem sv. Gotharda se zřejmě počítalo už při založení města jako s kostelem farním, i když do nejstaršího ohrazení nebyla zpočátku – je možné to předpokládat – církevní enkláva pojata a určitou dobu vedle sebe existovaly dva opevněné celky. Dodnes působí excentrická poloha kostela na nejnižším bodě ve městě nezvyklým dojmem; je však přirozeným výsledkem staršího vývoje.

A nyní se naskytá jedna důležitá otázka. Bylo místo, na němž se nyní rozkládá středověké jádro Slaného, před aktem založení osídleno? Odpověď nemůže být jednoznačná. Od staré slánské osady podél benediktinského proboštví stoupala vzhůru již vzpomenutá Lipská silnice. Sledovala trasu dnešní Vinařického ulice, západní strany náměstí a dále Husovou a Třebízského ulicí směřovala na Louny. Vznikem města byla část této obchodní stezky do hradeb navždy zakonzervována. Není vyloučeno, že během 13. století po levé straně silnice vznikala hned za proboštvím až k ústí dnešní Husovy ulice a hlavně v prostoru západní části náměstí řada usedlostí, které poskytovaly stále se množícím kupcům i poutníkům ubytování a nezbytný servis. Tuto hypotézu podporuje skutečnost, že řada domů, počínaje Modletickým čp. 14 a konče Panským domem čp. 1, patří k nejstarším domům se zachovanými gotickými jádry ve městě. Na druhé straně domněnku předměstského osídlení zpochybňuje ta skutečnost, že se na celé ploše náměstí nevyskytují archeologické nálezy.

Na konci této rozsáhlejší úvahy o počátcích královského města se musíme ještě zmínit o důležitém svědku nejstarší historie Slaného. Je jím nejstarší bronzové pečeti (v erbu na koso postaveném je vlastně

znak českého krále, lev ve skoku), které bylo původně připisováno Janu Lucemburskému. Podle znaleckého odborného posudku Václava Vojtíška se jedná o pečetidlo ze samého počátku 14. století, a je proto s největší pravděpodobností nejstarším slánským pečetidlem vůbec, což alespoň částečně vyrovnává ztrátu zakládací listiny Václava II.

2

A nyní necháme mluvit slánská privilegia, která se dochovala v opisech v Archivu města Slaného nebo jsou uvedena v Codexu iuris municipalis. Ještě se však na chvíli vrátíme k prvnímu známému privilegii Jana Lucemburského z 18. 1. 1336, kde najdeme zmínku o předměstích. Je nutné dodat, že nejdůležitější a největší slánské předměstí, později nazvané Pražské, se vyvinulo z původní tržní osady u brodu a jádrem dalšího předměstí, rozprostírajícího se za pozdější Fortnou, byla ve skutečnosti raně středověká ves Všehluchy, pozdější Všehlušice, jejíž zachované jádro bylo asanováno teprve v 70. letech 20. století. Za městskými branami Lounskou a Velvarskou (poslední dodnes stojí) vznikala postupně stejnojmenná předměstí, z nichž Lounské mělo větší důležitost vzhledem k jeho poloze na hlavní silnici, kde uliční zástavba s četnými hostinci a kovárnami nabývala postupem času městského charakteru.

V listině z 5. 7. 13375) stanoví ještě král Jan Slánským a dalším 11 městům výši odměn a platů podkomořímu při sázení městských rad.

Nejvíce listin vychází městu Slanému z kanceláří králů českých a císařů římských Karla IV. a Václava IV. I když ve slánském archivu najdeme pouze osm opisů panovnických listin jmenovaných Lucemburků, jejich počet byl nepochybně vyšší, jak o tom svědčí přepisy v Codexu (22 kusů). První známá Karlova listina z 10. 2. 13656) pouze nařizuje rychtáři a přísežným města Slaného, aby plat 30 hřiven místo do král. komory zaplatili Janovi landtkraběti Leuchtenburskému. Další listina z 27. 11. 13667) znamená pro Slaný posílení obchodu. V ní Karel IV. nařizuje rychtářům a konšelům měst Chebu, Lokte, Ostrova, Kadaně, Žatce, Loun a Slaného, aby hlídali kupecké vozy na trati Cheb – Praha a zpět, které mají používat silnic vedoucích skrze jejich města, a nejezdit přes Budyni, Žlutice, Libochovice, Chomutov a jiná místa. Kdo by jednal jinak, mají mu měšťané zboží i koně zabavit. Již v té době bylo obvyklé, že se kupci vyhýbali hlavním povinným silnicím, aby nemuseli platit clo, a raději volili zdolhávější cestu. Tak připravovali vyjmenovaná města o nemalý zisk z poplatků a zprostředkovaně způsobovali újmu i samotnému králi. Jelikož Slaný neležel pouze na hlavní zemské silnici, ale přímo na křižovatce silnic, byl již významným střediskem obchodu. Stačí si jen připomenout dnes už skoro zapomenutou silnici Lánsko-Kamenickou, která spojovala severovýchod s jihozápadem země.

V 70. letech 14. století jsou již slánští měšťané natolik hospodářsky silní, že se obracejí na krále ohledně volného nakládání se svým majetkem. Slaný má zavedenou městskou kancelář, školu, špitál na Pražském předměstí, slibně se rozvíjejí řemesla. Jen se stále úřaduje na rychtě nebo v některém domě přísežných měšťanů. Karel IV. svými dvěma listinami vydanými 19. 9. 1372 postupuje slánským měšťanům právo odúmrti a svobodného rozhodování o svém majetku. To potvrzuje ještě zvláštní listinou z 20. 10. 1372 mladičkový dvanáctiletý kralevic Václav. Ani v posledních dvou letech vlády Otec vlasti na Slánské nezapomněl. Dne 8. 2. 13778) dává za finanční výpomoc 500 kop gr. pražs. městu Litoměřicím, Lounům, Žatci, Slanému a Mostu ungelt a zároveň jim postupuje úřad šrotěřství se všemi důchody. I to navíc potvrzuje listina stejného data budoucího krále Václava IV. 9). Pro rozvoj městské správy má nesporný význam Karlova listina z 25. 6. 1378, již daruje městu Lukášův dům, který na něho připadl právem odúmrti, aby si v něm představení města zřídili radnici. A od té doby a na témže místě stojí slánská radnice podnes. 10) Po velkém požáru ve snaze nahradit Slánským utrpěné škody připojuje Karel IV. podle listiny z 9. 7. 1378 k městu předměstí a obecní pastviny, aby jich měšťané a obyvatelé města mohli využívat ve svůj prospěch. Největší dar dostali Slánští v dalším císařově privilegii téhož data, a to právo mílové, kdy na jednu míli v okolí města se nesměl usadit žádný řemeslník vyjma vesnických kovářů. Kromě toho dostali měšťané právo obžalovávat své dlužníky do obnosu 5 hřiven před městským rychtářem.

Listina Václava IV. z 10. 3. 139111) je sice určena měšťanům a obyvatelům města Chebu, kterým se dává právo užívat svobodně starodávné silnice z Frankfurtu přes Cheb do Prahy, leč i z něho mají Slánští užitek. Král nařizuje, aby clo, které chebští kupci dosud odváděli v Žebráce, platili nyní ve Slaném. Pro historii Slaného je zajímavý Václavův majestát z 19. 3. 1396, který se týká prodeje masných krámů a chlebných lavic ve Slaném Jakubu Benešauerovi z Brázdimi od malostranského měšťana Frány Hauera. Jakub současně koupil rychtu ve městě. Další král. listiny s daty 20. 8. 139612), 8. 11. 139713), 20. 7. 139814), leden 140515), 13. 10. 140516), březen 140617) a 16. 2. 141618) se týkají vybírání berně a příkazů krále, aby měšťané berni ani clo neodváděli v daných případech do královské komory, ale jmenovanému královi věřiteli. Zato privilegium Václava IV. s datem 15. 8. 140819) dává městu moc uplatňovat právo mílové s trestním postihem, kdy král přímo nařizuje, aby bířicem o trhu bylo vyvoláno, že nikdo nesmí na jednu míli kolem města vařit pivo, dělat slady ani provozovat jiná řemesla kromě

vesnického kovárství. Kdo by tento zákaz přestoupil, tomu mohou Slánští pánve a jiné nástroje zničit. Na konci pojednání o panovnických listinách Václava IV. vrátíme se ještě k jedné z nich, a to k listině vydané v březnu 1406, kde si povšímneme pouze titulace. Panovník zde oslovuje purkmistra, konšely a vši obec města Slaného. Z oslovení se vytrácí osoba rychtáře, původně mocného zástupce krále ve městě, z něhož se postupem času stal policejní úředník a služebník městské rady.²⁰⁾

V nastávajících husitských bouřích získávají města politickou váhu. I význam Slaného stoupá. Brzy se stává husitským městem s duchovní správou pod obojí, a je dokonce uveden mezi pěti městy (Slaný, Žatec, Louny, Klatovy a Plzeň), která mají být podle chiliastických představ spasena. Původně stál Slaný ve svazku umírněných pražanů, po r. 1425 přešel na stranu táboritů, s nimiž bojoval i v tragické bitvě u Lipan. Po dlouhém odmítání Zikmunda jako českého krále nakonec Slánští přece je slíbili 13. srpna 1436 Zikmundovi věrnost a byli hned v následujícím roce 1437 (7. 11.) odměněni potvrzením a obnovením všech práv, privilegií a svobod, které městu udělili čeští králové. Stejným způsobem i Ladislav Pohrobek potvrzuje dne 12. 11. 1454 předešlá privilegia kromě privilegia Zikmundova a předává Slanému nový výroční trh na den sv. Matouše.

Dobou největšího rozmachu Slaného byla doba Poděbradská. Slánští stáli oddaně při Jiřikovi od samých počátků jeho politické činnosti: od roku 1444 byli členy Jednoty Poděbradovy, sbírali pro něho vojenskou hotovost, r. 1450 účastnili se s ním tažení proti saskému vévodovi Fridrichovi a v r. 1452 podporovali jeho volbu zemským správcem. Slánský měšťan Bartoš Ptáček byl dokonce vzat do Jiřikovy rady jako zástupce měst.

A Jiří se jako český král za věrnost a vydatnou podporu městu Slanému skutečně královsky odměnil. V slánském archivu se zachovaly dva opisy privilegií ze samého počátku Poděbradovy vlády. V prvním z nich z 21. 12. 1458²¹⁾ se kromě potvrzení dosavadních privilegií obdarovává město četnými výsadami. Dává právo:

- 1) vybírat v městských branách nebo na předměstích clo z koní do města jedoucích kromě vlastních koní pánů a zemanů,
- 2) v čas týdenního trhu vybírat tržné od kramářů, ševců, řezníků a jiných řemeslníků, aby z jeho výnosu mohli opravovat mosty, cesty a veřejné silnice k městu vedoucí,
- 3) rozhodovat svobodně o svém majetku i v případě smrti podle práva Starého Města pražského (v tomto bodě přichází důležitá klausule o možnosti vložit kšaft slánských měšťanů do desk zemských nebo dvorských, pokud dva konšelé dosvědčí o řádném posledním pořízení před pražskými úředníky),
- 4) obci Slaného pokutovat překupníky, kteří v okolních vesnicích prodávají plodiny a obilí,
- 5) král přikazuje, že roční úrok, který se platí do královské komory, se nemá nikomu zastavovat.

A nakonec Jiří z Poděbrad v tomto svém obsáhlém privilegiu za sebe i své nástupce se zavazuje, že město nesmí být nikomu zastavováno ani připisováno („...ut nulli unquam hominem per nos et successores nostros inscribatur aut cuiquem obligatur.“).

Jak toto královské rozhodnutí bylo respektováno v budoucnu, se dozvíme poz ději.

Jinak král mírou milostí nešetřil, aby dopomohl Slanému ke zdroji nových příjmů. Dne 16. 6. 1462 potvrzuje, že mu Anna vdova po Frickovi ze Skur odstoupuje tržní právo (tj. plat od každého kramáře na slánském trhu), a tímto právem obdarovává na věčné časy město Slaný. Z Codexu jsou známa ještě dvě další Jiřikova privilegia. První bylo vydáno někdy v letech 1459–1460 a Slanému byly zapsány podle něj vesnice Jemníky, Vinařice, Pchery, Humny, tři mlýny na slánském předměstí a jeden v Ovčářích za 500 kop gr. s výhradou výplaty.

Dne 10. 8. 1464 povoluje Jiří Slanému odkoupení rychty ve městě od Bořity z Martinic a jeho manželky za 900 kop gr.²²⁾ a přitom dává městu právo volit si svého rychtáře a zároveň snižuje pokuty za těžká provinění proti rychtáři a městskému úřadu, uložené kdysi českými králi.

Město bylo bezesporu favoritem českého krále a zmohlo se tak, že kolem roku 1460 se znovu opevňuje dvojitým pásem hradeb a staví nové bašty a brány. Další privilegia českých králů neměla pro Slaný již tak zásadní význam a více méně šlo o potvrzení starších výsad.

Ze tří známých majestátů Vladislava Jagellonského, z nichž dva jsou uvedeny v sešitě opisů ve slánském archivu, má privilegium z 20. 12. 1471 pro Slaný ten význam, že město dostává výsadu pečtit své písemnosti velkou i malou pečeti červeným voskem.²³⁾ K témuž datu vydává Vladislav městu Slanému další privilegium²⁴⁾, které se však ztratilo. Jde pouze o potvrzení privilegií předešlých panovníků. Další Vladislavův majestát z 8. 5. 1497²⁵⁾ je psán již česky a přináší Slanému hospodářský užitek v podobě nového výročního trhu na svátek sv. Filipa a Jakuba.

Pak pomalu nastává ve vývoji bohatého a vlivného města obrat. Slaný se v roce 1547 zúčastnil odboje proti císaři Ferdinandu I., který vyvrcholil odmítnutím stavů táhnout se zemskou hotovostí za hranice země. Nejednotný a roztržštěný odpor byl zanedlouho zlomen a dopad císařova hněvu postihl ze všech tří stavů

nejvíce města. Ferdinand I. si nechal předvolat po 20 zástupcích měšťanstva ze všech 19 odbojných měst a ponechal si je na Hradě do té doby, než byly splněny jeho podmínky. Města musela vydat svá privilegia, zbraně, vzdát se všech důchodů a statků a uvolit se k placení daně z lihovin.

Majestáty Ferdinanda I. jsou obsaženy ve čtyřech soupisech privilegií. První z 8. 5. 1547 nepřináší městu žádnou milost, naopak se mu v něm oznamuje zabavení všech pozemských důchodů a městu se ponechávají pouze příjmy na udržování kostelů a špitálu. Až 26. 9. 1547 Ferdinand I. odpouští Slanému jeho provinění vzpoury, vymíní si do budoucna poslušnost a vrací některé zkonfiskované statky a důchody. Listinou z 30. 9. 1547 pak městu vrací zádušní statky.

Podle statků odevzdaných císaři si můžeme udělat představu, jakou hospodářskou silou vládlo město Slaný v polovině 16. století. Byly zabaveny:

- a) městečko Vraný s podacími kostelním a se clem, které Slaný vlastnil teprve 4 roky,
- b) vsi Dřínov, Lotouš, Luníkov, Netovice, Otruby, Trpoměchy, Želenice a Želevecice,
- c) dvory v Drnově, Hobšovicích, Humnech, Kutrovicích, Kvílicích a Osluchově,
- d) jednotliví poddaní v Březí, Dolíně, Hořešovicích, Hořešovičkách, Hříškově, Kvíčku, Lisovicích, Tuchlovicích, Vítově a ve Vyšínku,
- e) podací kostelní v Dolíně, Lidicích menších a v Ovčárech s pustým kostelíkem a
- f) platy z předměstí slánského, Ješina, Knovize, Kralovic, Přelíce, Sak, Studeněvsi, Vítova a z Velvar.

Navíc město muselo zaplatit pokutu 2500 kop gr. Některé statky už se městu nevrátily. Městečko Vraný koupil r. 1550 Petr Chotek z Vojnína, ves Dřínov získal r. 1549 Jan Kolský z Kolovsi a díly vsi Březího, Hořešovic, Hořešoviček, Hříškova, Kvíčku, Tuchlovic a Vítova koupil od královské komory Jan Bořita z Martinic.

Po zaplacení dalších 300 kop gr. českých vrací Ferdinand I. některé vesnice, statky a platy listinou z 22. 12. 1561, kterýžto majetek byl 1. 2. 1562 vložen do zemských desek.²⁶⁾ Za ním následuje podrobný a přehledný soupis uvedeného majetku a požitků.

Z této pohromy se Slaný ještě vzpamatoval a (i přes různé zásahy do své pravomoci ze strany císaře) svoje statky ještě rozhojnil. Dokonce po vzoru některých větších měst si koupil r. 1615 v Praze v Kaprově ul. dům U tří kalichů, aby jeho zástupci měli kde bydlet v době sněmu nebo při vyřizování některých obecních záležitostí v hlavním městě království. To ještě Slánští netušili, jak blízká je doba, která městu přinese velké utrpení a ponížení, jaké nepotkalo žádné české královské město.

Za dalších 70 let poměrně dobré prosperity obdržel Slaný od panovníků habsburského domu ještě tři privilegia, která potvrzovala milosti a výsady královských předchůdců. Byly to majestáty Maxmiliána II. z 9. 3. 1570, Rudolfa II. z 23. 5. 1584 a císaře Matyáše ze 14. 11. 1616.

3

Mezi vydáním Matyášova privilegia v r. 1616 svobodnému královskému městu a vydáním privilegia Ferdinanda III. v r. 1650 již pouze poddanskému městu Martiniců uplynulo pouhých 34 let. V té době došlo k událostem, které na celá staletí negativně poznamenaly vývoj města a jejichž dopad pociťovali Slánští jako těžkou prohrou až do nejnovější doby. A právě v době třicetileté války, kdy zanikla slánská samostatnost, byla nenávratně ztracena i městska privilegia.

Třicetiletou válkou utrpěla jak v ohledu hospodářském, politickém, tak i kulturním všechna města v českých zemích bez rozdílu. Ne každé město však leželo na hlavní silnici do Saska, kudy se přesunovaly regimenty bezuzdných žoldáků, ať už to byli císařští, Sasové či Švédové. Navíc byl Slaný městem utrakvistickým, takže mnoho rodin pro náboženství muselo město opustit, a nakonec málokteré město mělo takového souseda, jakým byl Jaroslav Bořita z Martinic, pán na Smečně. Tomu dávno bylo prosperující a bohaté město trnem v oku. Při své hamižnosti a houževnatosti se zabýval záměrem, jak se majetku města zmocnit, a počínal si velice obezřetně a diplomaticky. Musel si však počkat na příhodnější dobu, a ta pro něho přišla s bělohorskou katastrofou.

Dnes už lze těžko říci, co vedlo Martinice k tomuto jednání – jestli pouze zisk, nebo i pomstychtivost, když při jeho potupné defenestraci z oken české kanceláře v květnu 1618 byli přítomni i zástupci města Slaného. Kdož ví, jestli neměl prsty i v tom, že 31. ledna 1622 byl do Slaného poslán hejtman Fridrich Maršvic z Maršvic se svými 200 pěšáky, kteří město přišli za tři týdny na 2153 rýnských zlatých 24 krejcarů. Tenkrát ještě městští radní sehnali peníze prodejem stříbra střelecké společnosti a vyplatili se. Město jinak už nevladilo žádný majetek, neboť ten i s privilegii propadl královskému fisku.

Bylo však ještě hůře, když se do hry vložil Martinic. Zavázal si císaře půjčkami na válečné výlohy a na nesolventním panovníkovi si vyžádal město Slaný i se všemi statky v hodnotě 200 000 kop gr. míš. do zástavy. Právními akty byly císařské resoluce z 12. 8. 1622 a z 1. 1. 1623. Jaroslav Bořita si spočítal, že slánský statek mu bude vynášet 12 000 kop gr. míš. ročně, ale jeho odhad při válečném stavu v zemi i ve městě nebyl reálný.

Převzal do zástavy:

- 1) celé město s předměstími, Ladařovským (později Panským) domem, pivovarem, sladovnou, hvozdem a spilkou,
- 2) tři poplužní dvory (dva ve městě a jeden v Kolči),
- 3) 7 vsí a 6 vesnických dílů,
- 4) platy a dávky z devíti obcí vč. města Velvar,
- 5) mlýny, šenkovní domy, výsadní krčmy, masné krámy, kovárny, obecní domy a dvory s platy, ungelty, cly a jinými povinnostmi, zahrady, štěpnice, vinici, chmelnice, obory, hory, lesy, rybníky a jiná příslušenství,
- 6) podací kostelní u sv. Gotharda, u farního kostela sv. Víta v Kvílicích, u filiálních kostelů Nejsv. Trojice a sv. Vavřince se špitálem ve Slaném, u sv. Jakuba v Lidicích menších a u sv. Václava v Ovčárech a
- 7) dům U tří kalichů v Praze.

Od samého počátku se Slánští snažili, aby se potupné zástavy zprostiti. Nelenil ani Martinic, který se připravoval na definitivní odkoupení slánského statku a vyvinul všechny síly, aby měšťané nenašli u císaře vyslyšení, a hlavně aby nesehnali peníze na své vyplacení. Martinicův záměr prozrazovala i příprava stavby hraběcího pivovaru na Kozím rynečku ve Slaném na konci 20. let 17. století. Pan Bořita získal za své služby císaři nejen majetek, ale i hraběcí titul. Jinak uplatňoval na slánských statcích ve všem monopol, a místo aby svěřené město povznesl, tak ho zbídačoval.

V listopadu 1623 vrátil hrabě Martinic Slanému městské knihy s poznámkou, které důchody mají být městu ponechány. Zbyla jich pouhá čtvrtina, která sotva postačila městu na bídné živorení.

Po četných průtazích vojsk postihl město v r. 1634 požár, kdy shořelo 191 domů, 4 bašty a Lounská brána. Jiskra naděje svítla Slánským za saského vpádu, kdy se na čas vrátili domů i mnozí emigranti.

Po uzavření míru se Sasy 30. 5. 1635 obrátili se na císaře Ferdinanda II. a místodržící, aby jejich město mohlo být vyplaceno a opět vřazeno mezi královská města. O této iniciativě se velmi brzy dověděl Martinic a již 20. července nařídil přísné vyšetřování, kdo supliku sepsal. Než Slánští stáli za sebou jako jeden muž, a hrabě se pouze dozvěděl, že odeslání žádosti císaři bylo výsledkem jednohlasného usnesení.

Ani tehdy se měšťané nevzdávali a roku 1638 vyslali deputaci k Jaroslavu Bořitovi do Prahy pro povolení supliky k císaři, aby konečně mohli sehnat obnos na vykoupení se ze zástavy. To byl však již poslední pokus nešťastného města o znovuzískání ztracené svobody.

Jaroslav Bořita z Martinic nejenže nesvolil, ale 27. července 1638 koupil Slaný dědičně za zástavní sumu 283 000 kop gr. míš. vč. úroků. Císař se sice prodeji bránil, dokonce se proti tomu postavila i dvorská komora, ale Martinic dosáhl svého. Dne 30. 8. 1638 nechal povolát celou obec na radnici, kde jí bylo oznámeno, že město na věčné časy bude patřit Martinicům. Vzápětí přišli zástupci města do Panského domu, kde vyslechli poučení od Jeho Milosti císařské a slíbili novému pánovi dědičné poddanství a poslušnost. Navzdory jasnému znění zástavní a prodejní smlouvy museli Slánští po roce 1638 vykonávat nejtěžší robotní práce a jakékoliv odepření roboty, nebo i sepsání pokorné supliky považoval Martinic za projev zpupnosti.²⁷⁾

A nyní dochází ve Slaném ke scéně, která silně připomíná boj domažlických Chodů za svá práva. Jaroslav Bořita poručí 28. února 1639 pánům radním a starším obecním, aby vydali bez odporu originály všech privilegií důchodnímu písaři Václavu Zahrádkovi, což se ihned stalo. Písař předal hraběti 3 privilegia, která byla ještě k tomu na pečeti od vojáků otrhána. Z toho je možno soudit, že některá privilegia vzala za své v průběhu válečných událostí, aniž by je Jaroslav Bořita dostal do rukou. Ten se však se třemi privilegii nespokojil a listem z 6. 3. 1639 žádal Slánské, aby těch privilegií vyhledali víc. Teprve tehdy přišlo město o všechna privilegia.

Nyní alespoň přišla k dobru předvídavost otců města, kdy po bělohorské porážce, ale zřejmě ještě dříve, si začali pořizovat opisy svých privilegií, zprvu těch nejdůležitějších, neboť se právem obávali, že by o ně mohli přijít. Výstrahou jim byl také neblahý rok 1547.

4

Další kapitolu věnujeme rozboru samotných opisů privilegií, které jsou uloženy v Státním okresním archivu Kladno, na pracovišti ve Slaném. Předmětem studia bude 5 samostatně existujících opisů privilegií na papíře a 5 soupisů privilegií svázaných v sešitech.

Opis prvního privilegia Jana Lucemburského z r. 1366 je psán na dvojlistu zběžným písmem, jaké se již u žádného privilegia nevyskytuje. Na rubu je označeno „I Majestát Joannis regis“ a pochází zřejmě z 1. poloviny 17. století.²⁸⁾

Další listina Karla IV. z r. 1372 je napsána na jedolistu kaligrafickým písmem a ze všech jednotlivě dochovaných přepisů je nejmladší – patrně z počátku 19. století.²⁹⁾

Rovněž opis privilegia Václava IV. z r. 1408 je psán na jednolistu, před vlastním textem má číslo 11(N 11), váže se také na 1. polovinu 17. století a na rubu čteme následující poznámku: „Vejpis privilegium od krále Václava městu Slanému. Stran pivovarův, aby na míli šíři okolo Slaného se nevařilo mimo pak Slánských“.³⁰) Příslušné partie v textu včetně sankcí jsou podtrženy.

Privilegium Ferdinanda I. z r. 1561, kterým se vracejí Slanému po zaplacení 300 kop gr. pražs. zabavené statky a důchody, bylo opět napsáno na dvojlistě, větší část druhého listu však byla zničena a později doplněna novým papírem. V záhlaví je uvedena poznámka o zapsání tohoto privilegia do desk zemských, a sice do kvaternu trhového bílého 1. února 1562.³¹) Tento opis je ze všech nejstarší a nebude příliš vzdálen od vzniku originálu.

Nejméně zajímavé je pro nás páté privilegium, jež je opisem dosud existujícího originálu Jiřího Adama Bořity z Martinic z r. 1651. Opis byl napsán nedlouho po vzniku originálu, má 4 listy a je navíc opatřen nadpisem „Přípis privilegií slánských“.³²)

Všechny tyto opisy byly zřejmě součástí určitého celku. Až v archivu, patrně v 50. letech tohoto století, byly vlepeny do desek a nadepsány.

Větší pozornost věnujeme pěti sešitům obsahujícím opisy slánských privilegií z let 1336–1616. Všechny sešity obsahují stejný nadpis a úvod, který vznikl roku 1654 a v letech 1790 a 1814–1815 byl ve stejném znění s nepatrnými obměnami přepisován. Úvod začíná takto: „Přípisy privilegiorum od slavné paměti císařů římských a králův českých městu Slanému nadaných. Kterýchšto privilegií originálie Jeho exelenci vysoce urozený hrabě a pán, pan Jaroslav Bořita, svatě Římské říše hrabě z Martinic – titul – za primaství v témž městě Slaným Augustina Kosiny Lounského původem je sobě vydati poručit ráčil. Aby tehdy budoucí i potomci o tom, jakým jest svobodami a milostmi město Slaný obdařeno bylo, vědomost míti mohli za tou příčinou tyto přípisy z vejpisu rukou tehdaš Jiřího Properátora Jeho Milosti Císařské rychtáře v městě Slaným posledního, psaných též i z jiných po různu ležících jsou sebraný a v tento pořádek uvedený LP 1654.“

Text úvodu si zaslouží malou připomínku. Ve druhé verzi soupisu z r. 1654 je uvedeno, že hrabě privilegia „...podvodem je sobě vydati ráčil“. Patrně šlo o opis pořízený pro soukromou potřebu, který nebyl určen očím vrchnostenských úředníků.

K osobě autora soupisu M. Jiříka Properátora Žďárského, posledního císařského rychtáře ve Slaném, můžeme dodat, že býval rektorem slánské školy, později se oženil se slánskou měšťankou, přijal městské právo, stal se jedním z radních a v letech 1617–1618 (?) zastával funkci rychtáře. Umírá 1627 ve Slaném. Zřejmě v době svého rychtářství – nestalo-li se o několik let dříve, začal se soupisem městských privilegií, který se stal podkladem pro pozdější přepis z roku 1654. Vedle Properátorova exempláře použil pisatel ještě jiné prameny, které však dnes neznáme. Můžeme předpokládat, že přepis existovalo původně větší množství. Originál Jiřího Properátora se již nedochoval.

První sešit soupisu slánských privilegií má 21 listů, obsahuje 20 privilegií v původním znění a jednotlivá privilegia jsou očíslována arabskými čísly 1–23. Tento soupis je označen číslem 119 (N 119).³³) Protože soupisu užijeme pro srovnání s dalšími exempláři, uvedeme zde seznam privilegií podle vydavatelů s datem:

- 1) Jan Lucemburský 18. 1. 1336
- 2) Karel IV. 19. 9. 1372 (právo odúmrtí)
- 3) Karel IV. 19. 9. 1372 (právo svob. rozhodování o měšťanském majetku)
- 4) Václav IV. 20. 10. 1372
zde je vynechán 1 list a neobsazena čísla 5 a 6
- 7) Karel IV. 9. 7. 1378 (o darování obcí) pozn. „26. julií“
- 8) Karel IV. 9. 7. 1378 (o stíhání dlužníků)
- 9) Karel IV. 25. 6. 1378 (věnování Lukášova domu na radnici)
- 10) Václav IV. 19. 3. 1396
- 11) Václav IV. 15. 8. 1408 – dodatečně přepsáno na 1409
- 12) Zikmund 7. 11. 1437
- 13) Ladislav Pohrobek 12. 11. 1454
- 14) Jiří z Poděbrad 21. 12. 1458 – s pozn. „privilegia strany cla“, „o ladunky“, „plat, který do (?) královské komory“, „město Slaný dává, žádnému zastavován býti nemá“
- 15) Jiří z Poděbrad 16. 6. 1462 – s pozn. „na tržné“
- 16) Vladislav Jagellonský 20. 12. 1471 – s pozn. „na červený vosk, aby ním všechny potřeby obecní a právní pečeti mohli“
- 17) Vladislav Jagellonský 8. 5. 1497 – první česky vydané privilegium
- 18) chybí bez vynechání místa
- 19) Ferdinand I. 26. 9. 1547

- 20) Ferdinand I. 30. 9. 1547 – s pozn. „N. B. k tomu patří následující přepis zápisu z desk zemských království Českého od léta 1562“
- 21) Maxmilián 9. 3. 1570
- 22) Rudolf II. 23. 5. 1584
- 23) Matyáš 14. 11. 1616

Za tímto privilegiem následuje opis listiny Ferdinanda I. z 22. 12. 1561, kterou se vracení Slánským některé statky, platy a požitky s nadpisem: „Přepis zápisu z desk zemských království Českého na některé vesnice a statky, též i platy od J. M. Císařské Ferdinanda I. purkmistru, konšelům a vši obci města Slaného za tři sta kop grošův českých úplně zaplacených postoupené a navrácené. V kvaternu trhovém bílém v sobotu před hromnicemi (1. 2.) léta 1562 ff XXV.“

Za zmínku stojí, že listina Ferdinanda I. z r. 1561 není uvedena mezi privilegii, ale jako dodatek listiny z 30. 9. 1547.

Na čtyřech dalších listech následuje zevrubný a přehledný seznam vyjmenovaného slánského majetku. Poslední 21. list je z poloviny zničen. Soupis byl ve 20. století svázán do tvrdých lepenkových desek.

Další, druhý rukopis, sešit o deseti listech obsahuje pouze opisy třinácti privilegií (č. 1–16) počínaje Janem Lucemburským 1336 a konče Vladislavem Jagellonským 1497.³⁴) První čtyři privilegia jdou za sebou jako v prvním sešitě, čísla 5 a 6 jsou opět vynechána, pak následují tři privilegia Karlova z r. 1378 (7–9), dvě privilegia Václava IV. z r. 1396 a 1408 (10–11), Zikmunda 1437 (12) – zde mylně uvedeno datum 1431 a Ladislava Pohrobka 1454 (13). Pod č. 14 nenajdeme obsáhlé privilegium Jiřího z Poděbrad z r. 1458, ale privilegium z 16. 6. 1462 o postoupení tržného městu. Číslo 15 je zcela vynecháno a pod č. 16 je uvedeno privilegium Vladislava Jagellonského z r. 1497 o udělení výročního trhu na sv. Filipa a Jakuba na místě privilegia z r. 1471 o pečeti červeným voskem. Privilegium z r. 1497 je nedopsáno, soupis zůstal torzem. Sešit je zcela bez desek.

Z roku 1790 se dochovaly další dva opisy privilegií. Třetí opis předznamenává v úvodu: „Přepsáno z výpisu, který se v místě radním složený v deposici jest a dle vyhotoveného inventáře léta 1790 vynacházející se knih a spisů sub N. 119 se vynachází.“³⁵)

Na druhé straně prvního listu je pak připsáno: „Ao 1607 pan mistr školní M. Georgius Properátor Žďarenus praesentoval pánům nového léta minuci. Dáno mu za ten present tolar široký, mládencům 15 grošů.“

Na téže stránce následuje oslavná óda na Slaný z pera mistra Properátora, zákony starších a zákon radnice, všechno v latinském jazyce.

Druhým listem začíná soupis dvaceti privilegií na 24 listech. První tři privilegia zachovávají původní posloupnost, čísla 4–6 jsou tentokrát obsazena třemi listinami Karla IV. z r. 1378. Od čísla 8 do č. 18 nejsou privilegia číslována. Pak následují za sebou listiny Václava IV. z r. 1372, 1396 a 1408, Zikmunda 1437, Ladislava Pohrobka 1454, Jiřího z Poděbrad 1458 a 1462 a Vladislava Jagellonského 1497 a 1471. Privilegium Ferdinanda I. z 26. 9. 1547 je označeno poř. č. 19. Pak už zůstává pořadí stejné. Matyášovo privilegium je opět označeno číslem 23. Po přepisu listiny Ferdinanda I. z r. 1561 a výčtu majetku jsou uvedeny na listech 22–24 pamětní zápisy (Memoriále pro posteris) z let 1608–1612.³⁶) Týkají se zhotovení nového cymbálu k hodinám na Lounské bráně, zhotovení nového krovu na Pražské bráně, vydání knihy kázání Kašparem Artopeem Pardubským a vyslání vojenské hotovosti z kraje Slánského do Lužice roku 1608.

Text třetího sešitu má velmi málo poznámek, většinou jde jen o doplnění textu či opravy datace. Už podle pamětních zápisů vřazených na konci sešitu plnil soupis více funkci pamětní knihy než funkci praktickou. Tento sešit stejně jako oba následující, 4. a 5., byl svázán již v archivu do modrých měkkých desek.

Čtvrtý opis privilegií zabírá pouze 16 listů, je psán ve zhuštěné formě a dodatek z r. 1790 je připsán jako poznámka kolmo na okraji prvního listu.³⁷) Obsahuje pouze 19 privilegií, neboť písař nepochopil, že 19. 9. 1372 vydal Karel IV. privilegia dvě, a proto uvedl jenom jedno a opatřil ho čísly 2 a 3 a ještě připsal „est ibidem“. Jinak následují majestáty v pořadí, na jaký jsme už zvyklí. Čísla 5 a 6 nejsou opět obsazena, aniž by bylo vynecháno místo a Zikmundovo privilegium je opět nesprávně datováno rokem 1431. Číslo 18 opět chybí a řada končí císařem Matyášem s pořadovým číslem 23. Ani tento soupis nepostrádá listinu Ferdinanda I. z r. 1561 s výčtem slánského majetku.

Nejmladší z přepisů slánských privilegií, pátý sešit obsahující pouze 14 privilegií působí na nás nesourodě a chaoticky. Nejspíš jde o torzo, které bylo dodatečně svázáno, ač původně šlo o příslušnost jednotlivých listů k jiným celkům.³⁸) Zachovala se původní paginace 1–5 na zpřeházených listech. Rozsah soupisů je malý, pouze 9 listů, a jako autor je uveden na 1., 2. a 3. listu původní paginace Josef Cinner, metafyzik, s datacemi 30. 12. 1814, 1. 12. 1815 a 16. 3. 1815 („privilegia Slanae scripta die 16. martii 1815 a Josepho Cinner metaphysico“). Řada opisů končí privilegiem Ferdinanda I. z 30. 9. 1547 (chybně je

uvedeno 29. 9.).

Na první straně prvního listu začíná bez úvodu a hlavně bez titulace privilegium Karla IV. z 19. 9. 1372, za ním následuje na druhé straně majestát Karla IV. z 9. 7. 1378 pod poř. číslem 3, pak další listina téhož data o stíhání dlužníků s poř. číslem 4.

Teprve na listě označeném 1 čteme úvod společný všem svazkům privilegií z roku 1654, za ním pod č. 1 začíná privilegium Jana Lucemburského a teprve zde se setkáváme se začátkem privilegia číslo 2 Karla IV. z 19. 9. 1372, které je dokončeno na zmíněné první straně. Na našem třetím listě (původní paginace 2) pokračuje privilegium Karla IV. z 25. 6. 1378 o darování Lukášova domu pod poř. číslem 5.

Pod čísly 6 a 7 jsou uvedeny majestáty Václava IV. 1396–1408, a konečně poslední číslované privilegium, osmé, patří Zikmundovi. Za ním přicházejí Ladislav Pohrobek 1454, Jiří z Poděbrad 1458–1462 a Vladislav Jagellonský 1471 a 1497. Za posledním privilegiem Ferdinanda I. z 30. 9. 1547 (opět chybně uvedeno 29. 9.) následuje jako vždy opis zápisu z desk zemských z r. 1562. Podrobný soupis slánského majetku již Josef Cinner neopsal, neboť se z něho zachoval pouze nadpis.

Cinner opatřil některé opisy četnými poznámkami, jako u prvního privilegia Karla IV. z 19. 9. 1372: „Slanej může domy pole a co chce prodávati, darovati etc.“ U Janova privilegia si po straně poznamenává převody plošných měr a „Slanej neplatí mejto v Praze na mostu“. U darovacího privilegia Karlova je připsáno „Slánský rathaus jest z darovaného domu Lukášového udělaný a řádně vystavený roku 1378 a tak 467 let stojí“. Pokud by to byla pravda, musel by být opis pořízen až v roce 1845.

Dalšími poznámkami obdařil pisatel až privilegium Ladislava Pohrobka „terch ve Slaným od svatého Matěje začínající a každý týden deržený“. U privilegia Jiřího z Poděbrad z r. 1458 je kromě čtyř obsáhlých poznámek viditelně vyznačena poznámka páta: „Naše město Slaný žádnému zastavován být nemá“. Ostatní poznámky se týkají darování tržního Jiřím z Poděbrad, vysazení jarmarku na den sv. Filipa a Jakuba Vladislavem Jagellonským a nařízení Ferdinanda I., že platy a důchody Slaného nemají být nikdy zcizeny. Opis zápisu v deskách zemských je přímo obležen poznámkami o majetkových poměrech Slaného.

Rozbor opisů slánských privilegií jen potvrzuje to, co jsme předeslali na počátku této kapitoly. Opis z r. 1654 čerpal hlavně z přepisu privilegií pořízeného M. Jiřím Properátorem Žďárským někdy v 1. čtvrtině 17. století. Kromě toho pisatel použil dnes nám už neznámé prameny. Soupisů bylo jistě více, o čemž svědčí listiny zachované jednotlivě, které byly součástí jiných celků.

Na počátku 17. století bylo známo 23 privilegií, od roku 1654 uvádějí seznamy pouze 20 privilegií.³⁹) Tyto ztracené majestáty s největší pravděpodobností patřily Karlu IV. a Václavu IV. z 8. 2. 1377 a Vladislavu Jagellonskému z 20. 12. 1471. (Zde Vladislav potvrzuje předchozí královská privilegia od Václava II. po Jiřího z Poděbrad.)

Kam se tyto tři majestáty poděly, zda byly zničeny za třicetileté války, anebo to byla ona první tři privilegia, která Slánští museli odevzdat Martinicovi, nedá se už určit. Z přepisů privilegií, z jejich četnosti a poznámkového aparátu je podnes patrné, že Slaný se nikdy nesmířil s potupou spojenou s poklesem mezi poddanská města, že nikdy nezapomněl, čím byl a co ztratil, a že nepřestal usilovat, moderně řečeno, o svou rehabilitaci.

5

Rok 1650 nebyl pro město Slaný už rokem nejtěžších zkoušek. Dne 21. listopadu 1649 umírá Jaroslav Bořita z Martinic a jeho odchod znamenal pro Slánské značné ulehčení. Jaroslav Bořita zanechal po sobě 4 syny, z nichž ani jeden nepodědil tvrdost, neústupnost a mstivost svého otce. Již 13. 1. 1650 se obrací Slánští na nejstaršího syna Jiřího Adama Bořitu z Martinic, aby jim povolil svobodně se rozhodovat o svém majetku a o vyplacení se z roboty, ke které se nikdy nezavázali. Svou suppliku dokládají tím, že ve městě je obývána jen čtvrtina domů a za těchto těžkých podmínek se nikdo nechce zde usazovat. Za vlivnou přímluvkyni si vyvolili Bořitovu manželku Johannu Gonzagovou, kněžnu a markraběnku z Castiglione. Jiří Adam brzy pochopil, že zbídačené a napůl vylidněné město ani jemu nemůže být k užitku, a proto se zasadil u panovníka, aby městu udělil další výroční trh. Ferdinand III. mu vyhověl a privilegiem z 26. 11. 1650 vysadil Slanému třetí jarmark na den Obětování P. Marie a dva trhy na koňský, hovězí a jiný menší dobytek v pondělí po druhé neděli postní a na den Proměnění Páně.⁴⁰)

Brzy nato, 1. 1. 1651, vydává Jiří Adam Bořita z Martinic za účasti svých bratří Bernarda Ignáce a Maxmiliána Valentina Slanému privilegium, ve kterém mu daruje, či spíše vrací některé výsady a milosti, bez nichž město nebylo schopné prosperovat.⁴¹) Tyto výsady jsou v privilegiu rozvrženy do šesti bodů či článků. V bodě 1. se povoluje užívání městské pečeti k právním jednáním, 2. bod se týkal dědické posloupnosti, obsahem 3. článku bylo dědictví bezdětných manželů a 4. bod pojednával o kšaftech. Článek 5. byl velice problematický. Osvobozoval sice měšťany od robot, i potažních a od jiných polních prací, vyjma dovozu dříví k panskému pivovaru, ale jen obyvatelé města, nikoliv na předměstích. Jenomže každý měšťan měl na předměstí nějaký majetek, a tak zůstával robotníkem i nadále. Článek 6. byl nejobsáhlejší.

Městu byla přisouzena šosovní dědina Na Hájích, byl to pozemek, ze kterého město odvádělo daň, čili šos. Bylo mu znovu postoupeno právo tržné i jarmarečné a obchod se solí a železem. Z toho však město mělo platit 2 radní písaře, 1 servuse či služebníka, 1 varhaníka a 1 hlásného a opravovat městskou fortifikaci s baštami a branami. Přitom Jiří Adam dodává jako všichni vladaři smečenského domu, že ve městě nemají trpět nikoho, kdo není katolického náboženství.

Článek 5. byl pro slánské měšťany nestravitelný, a proto hrabě dostával suppliky i nadále. V únoru 1651 pozměnil článek v tom smyslu, že rozšířil osvobození od roboty i na obyvatele slánských předměstí. Ani tehdy se Slánští roboty zcela nezbavili. Tečku za jejich robotováním učinil až dekret Bernarda Ignáce z Martinic r. 1656, kdy za slevenou robotu začali měšťané odvádět na Smečno roční poplatek 200 kop gr. míš., tzv. špalkovné. Tím skončila neslavná éra Slaného jako robotního města.

Ještě za života Jaroslava Bořity z Martinic došlo na smečenském panství v roce 1633 k vytvoření fideikomissu, do nějž bylo později 8. 12. 1647 slánské panství vtěleno, aby po celou feudální dobu bylo pevně připoutáno ke smečenskému domu. Tak vedle sebe existovala dvě dominia – smečenské a slánské, přičemž Smečno bylo Slanému nadřazeno.

Za vlády Bernarda Ingáce se přece Slanému ulehčilo. Bernard Ignác nejen podporoval řemesla, ale uvedl do města r. 1658 piaristy, kteří zde založili proslulé gymnázium, a za městskými hradbami v r. 1662 založil františkánský klášter. Pozdější členové martinického rodu nebyli ke Slanému již tak štědrí jako zbožný Bernard Ignác. Jejich majestáty se omezovaly na potvrzení privilegia Jiřího Adama Bořity z Martinic a jeho bratří z r. 1651, jak tomu bylo v případě Jaroslava Bernarda z Martinic. Privilegium bylo vydáno 28. 5. 1685 na Smečně.42) 8. 11. téhož roku i jeho nástupce Jiří Adam z Martinic43) potvrzuje privilegium z r. 1651. Tento pán nechal vedle piaristické koleje na náměstí postavit na místě tří domů v r. 1687 panský hostinec, ve kterém později v r. 1784 našla útočiště slánská pošta, přeložená sem z Velvar. Martinické privilegium z r. 1651 potvrdil 4. 8. 171744) ještě další člen rodu Adolf Bernard.

V městském archivu jsou ještě uložena dvě privilegia habsburských panovníků ve formě knih vázaných v bílé kůži s majestátními pečeti. První z nich patří císařovně Marii Terezii, která majestátem ze 7. 2. 1746 potvrzuje privilegium Ferdinanda III. z r. 1650, jež je zde uvedeno v plném českém znění, a sama císařovna stvrzuje ještě zvlášť třetí výroční trh a dva menší trhy na koně a dobytek.45) Obdobné je privilegium Josefa II. z 29. 1. 1788, jen s tím rozdílem, že zahrnuje v sobě v plném znění i privilegium jeho matky.46)

V té době nastává soumrak martinického rodu. Dne 29. 11. 1789 umírá poslední Martinic František Karel a dědičkou celého panství se stává jeho jediná dcera Marie Anna, která se brzy nato provdala za Karla Josefa hraběte z Clamu. Ještě za života jejího otce žádali slánští měšťané o prominutí robotního platu, tzv. špalků, a po jeho smrti se obrátili na hraběnkou Marii Annu, ev. na novou clam-martinickou vrchnost. Za tím účelem zasedala od 1. 10. 1792 ve Slaném po celých 6 dní komise složená ze zástupců města, vrchnosti a za účasti krajského úřadu. České gubernium rozhodlo pro Slánské celkem příznivě. Městu byl odpuštěn plat špalků, vrchnost přenechala Slánským plat z řeznických krámů a měšťané byli osvobozeni od povinnosti odebírat pivo pro svou potřebu z vrchnostenského pivovaru. Jinak bylo město povinno odvádět na místě špalků ročně 150 zl. tzv. ochranných peněz, k tomu ještě daň pozemkovou, reální a malý ungelt. Smlouvou z 8. 9. 1794 mezi městem a vrchností přestal být Slaný městem poddanským a stal se městem ochranným, i když se propuštění z poddanství týkalo jen měšťanů bydlících ve městě, nikoliv na předměstí. Svazek s clam-martinickou vrchností byl značně uvolněn.

Úplnou svobodu přinesl Slanému až revoluční rok 1848. Do té doby došlo ve městě k mnoha změnám. Po velkém požáru v srpnu 1795 nastal ve Slaném čilý stavební ruch, na náměstí byla postavena nová budova krajského úřadu Rakovnického, od r. 1842 pracovala na Pražském předměstí přádelna bavlny, druhá největší po pottendorfské přádelně v Rakousku, v okolí Slaného se otevíraly uhelné malodoly, a dokonce i na slánském katastru vzniká důl Caroli. Krátkou dobu po r. 1843 bylo Slaný lázeňským místem.

Město se zbavilo clam-martinického poručnictví, cesta k prosperitě byla otevřena a zdálo se, že už nic netíží slánské měšťany. Ale ještě tomu tak nebylo. Ponižení bohatého a hrdého města v době třicetileté války bylo tak velké, že nemohlo být ani po dvou staletích zapomenuto. Touha po svobodě posilovala celé generace slánských patriotů v boji za povznesení nejen ekonomické, ale i morální. Ztráta titulu královského města nedala slánským spát ani v době, kdy tento titul ztratil svůj hospodářský i politický smysl a svoje opodstatnění.

Na žádost Slaného o znovuudělení titulu královského města odpovídá císař František Josef I. privileciem ze 7. října 1884.47) Císař dovoluje „našemu věrnému městu“ užívat titul královského města s ohledem na bývalé postavení Slaného mezi českými městy a pro jeho loajální a vlastenecký postoj.48)

A jaké bylo postavení města v 80. letech 19. století? Slaný byl již významným hospodářským, politickým i kulturním střediskem celého kraje, a zároveň střediskem českého národního života. Byl sídlem politického, soudního a berního okresu. Po r. 1871 byly ve Slaném zřízeny další c. k. úřady i s nadokresní

působností, jako byl revírní horní úřad, okresní správa finanční stráže a jiné.

Mimořádný význam pro hospodářský rozvoj města a okolí měl vznik okresního zastupitelstva, které podporovalo převážně české podnikatele a mělo lví podíl především na budování silniční sítě a zřizování moderních sociálních zařízení.

Význam slánských trhů a obchodů vůbec stále stoupal, zvláště když město získalo železniční spojení výstavbou Pražsko-Duchcovské dráhy.

Ve městě prosperovaly již dva velké závody: přádelna Honoré de Liser a strojírna Bolzano Tedesco a spol. a kromě nich mnoho menších průmyslových podniků.

Důležitou roli sehrály v slánském hospodářství peněžní ústavy, z nichž občanská záložna vznikla r. 1864 a okresní hospodářská záložna r. 1883.

Ve městě, které se rozrostlo na 8000 obyvatel, dochází v 70.–80. letech minulého století přímo k bouřlivému rozvoji spolkového života. Byly to nejen zmíněné hospodářské spolky, ale i spolky vzdělávací, podpůrné dělnické, politické, kulturní, zábavní a sportovní, které se staly neodmyslitelnou součástí slánského kulturního i politického života.

Jen pro zajímavost si připomeneme události, které se staly ve Slaném právě v r. 1884, kdy město získalo od Františka Josefa I. vytoužený titul. Takřka symbolicky přestal pracovat v témže roce ve Slaném vrchnostenský martinický pivovar. Po létech dlouhých příprav byla ve Slaném otevřena nemocnice s právem veřejnosti. V péči o slánské školství vyvíjeli otcové města mimořádné úsilí: Od roku 1877 existují ve Slaném měšťanské školy, roku 1879 bylo zahájeno vyučování na řemeslnické pokračovací škole průmyslové a r. 1882 se otevírá novostavba dívčí školy na bývalém vojenském place. Vyvrcholením snah bylo rozšíření stávajícího gymnázia (kdysi piaristického) na vyšší gymnázium právě v r. 1884. Ve stejném roce získává město tolik potřebný reprezentativní sál přistavený k nejznámějšímu slánskému hostinci U Bílého beránka. Zároveň dochází k postátnění Pražsko-Duchcovské dráhy. Současně si můžeme připomenout významnou kulturní událost – vybudování divadla s podporou Občanské záložny ve Slaném. Stačilo by jen o tři dny se zpozdít a Tháliin stánek mohl zahájit představení také v r. 1884. Ve skutečnosti bylo slánské divadlo otevřeno 30. 12. 1883, ne náhodou ve stejném roce jako Národní divadlo v Praze.

Ke kulturnosti města patří i samotný jeho vzhled. Ve městě, které mělo od roku 1871 plynové osvětlení, se v 80. letech 19. století budovala kanalizace, dláždily se i postranní ulice a zřizovaly chodníky. Postavení nádraží v r. 1873 dalo vznik nové Nádražní třídě. Nezapomínalo se ani na ozdravující zeleň. Se zalesňováním Slánské hory se započalo v r. 1879; slánské Háje byly vysazovány od r. 1882.

Doslov

Končí krátký exkurs do dějin města Slaného, který si předsevzal dva úkoly, jak je uvedeno v úvodu. Kromě objasnění některých stránek historického vývoje města včetně jeho tragického údělu na základě studia jeho majestátů vyplynulo zjištění, jak silné může být sepětí dnešního člověka s jeho vlastní minulostí. Případ Slaného je toho dokladem. Tři století již uplynula od potupného prodeje města Martinicům, a ve slánských občanech snad stále přetrvává – i když mnohdy nevědomě – pocit křivdy, který je navíc traumatizován některými novodobými událostmi, jako bylo zrušení slánského okresu v r. 1960.

Město převzalo privilegium Františka Josefa I. v r. 1884 s velkým zadostiučiněním, přestože se mohlo v této době pochlubit většími úspěchy své pile a cílevědomosti. Jen několik málo desetiletí poté v demokratické náladě při vzniku samostatného československého státu se městské zastupitelstvo na svém zasedání 8. prosince 1919 rozhodlo zrušit užívání titulu královského města, a to navždy. Jen kronikář k tomu poznamenal, že „mohl být i nadále městu klidně zachován“.

Na začátku okupace při zasedání městského zastupitelstva 31. 10. 1939 bylo usnesení z r. 1919 revokováno a Slaný znovu se rozhodl užívat titulu královského města. Návrh přednesený dr. Mir. Hakenem byl jednomyslně přijat. Po převratu r. 1945 používal Místní národní výbor ve Slaném titul královského města již jen krátký čas, a to pouze sporadicky a spíše ze zvyklosti. Pak uběhlo několik desítek let a nad starobylým titulem se uzavřela hladina zapomnění.

Brzy po roce 1989 vyšel od Městského úřadu ve Slaném návrh vrátit městu užívání jmenovaného titulu. Na zasedání městského zastupitelstva 25. září 1991 bylo znovu revokováno usnesení o zřeknutí se titulu královského města z r. 1919 (rozhodnutí z doby okupace nebylo bráno na vědomí) a Slaný s okamžitou platností opět obnovil používání titulu královské město.

Na závěr si položíme otázku: Jde o staromilství, podivínství nebo něco podobného? Myslím, že jde jen o důkaz sepětí dnešních občanů města Slaného s jejich minulostí. Nejen u národů, různých etnik či skupin obyvatelstva, ale i u obcí se předávají tradice, v našem případě i traumata, která se někdy podaří odstranit. Snad se tomu tak stalo i v případě královského města Slaného.

Poznámky:

1) Privilegium Jan Lucemburského z 18. 1. 1336, in.: SOKA Kladno, fond Archiv města Slaného, Sešity

- opisů slánských privilegií č. 1–5, sign. S 14 – S 18, dále Codex iuris municipalis II. č. 188
- 2) Zakládací privilegium Václava II. nepochybně existovalo a kromě Jana Lucemburského v r. 1336 ho výslovně připomínají konfirmace Ladislav Pohrobka z 12. 11. 1454 a Vladislava Jagellonského z 20. 12. 1471. Vladislav vydává 20. 12. 1471 však privilegia dvě. První z nich uvedené v CIM III. pod poř. č. 324 potvrzuje privilegia udělená Slanému předešlými českými králi. List byl však ztracen a obsah privilegií počínaje Václavem II. (?) a konče Jiřím z Poděbrad je zachován v rukopisu ze 16. století, uloženém ve dvorském a státním archivu ve Vídni. Druhé privilegium (CIM III. č. 325) opravňuje Slánské pečeti červeným voskem. Z toho se dá usuzovat, že privilegium Václava II. v 15. a patrně i v 16. století ještě existovalo.
  - 3) Na to poukázal i dr. J. Zemlička ve svém příspěvku Slaný – opožděné založení jednoho král. města, předneseném na kolokviu k 700. výročí král. města Slaného v r. 1995.
  - 4) Josef Lacina: Paměti král. města Slaného, Slaný 1885
  - 5) Codex iuris municipalis II. (CIM) č. 201
  - 6) CIM II. č. 416
  - 7) CIM II. č. 424
  - 8) CIM II. č. 534
  - 9) CIM II. č. 599
  - 10) Svoji funkci přestala plnit slánská radnice na začátku 50. let 20. století, kdy se MNV přestěhoval do budovy býv. Občanské záložny.
  - 11) CIM II. č. 644
  - 12) CIM II. č. 686
  - 13) CIM II. č. 701
  - 14) CIM II. č. 703
  - 15) CIM II. č. 784
  - 16) CIM II. č. 788
  - 17) CIM II. č. 795
  - 18) CIM II. č. 866
  - 19) CIM II. č. 817
  - 20) Nejedná se o specificky slánský problém, neboť na počátku 15. století přichází tato titulace v řadě listin určených městům a svědčí o všeobecném poklesu vážnosti úřadu rychtáře.
  - 21) CIM III. č. 212
  - 22) Odkoupení rychty městem Slaným završuje proces přeměny královského rychtáře, coby zástupce krále ve městě, ve voleného městského úředníka.
  - 23) Pečetění červeným voskem bylo prakticky výsadou královských měst.
  - 24) CIM III. č. 324
  - 25) CIM III. č. 507
  - 26) Dříve než došlo k navrácení zabavených statků městům v r. 1561 předcházela tomu na sklonku 50. let 16. století delší jednání.
  - 27) Josef Lacina: Paměti královského města Slaného 1885
Karel Kazda: Slaný po stránce historické. Město a jeho kraj, 1920
  - 28) SOKA Kladno, Archiv města Slaného, Opis privilegií Jana Lucemburského z 18. 1. 1336, sign. S 9
  - 29) tamtéž, Opis privilegia Karla IV. z 19. 9. 1372 o svobodném dědění majetku, sign. S 10
  - 30) tamtéž, Opis privilegií Václava IV. 15. 8. 1408, sign. S 11
  - 31) tamtéž, Opis privilegia Ferdinanda I. z 22. 12. 1561, sign. S 12
  - 32) tamtéž, Opis privilegia Jiřího Adama Bořity z Martinic z 1. 1. 1651, sign. S 13
  - 33) tamtéž, Sešit opisů slánských privilegií z r. 1654 (20 privilegií na 21 listech) (I.) sign. S 14
  - 34) tamtéž, Sešit opisů slánských privilegií z r. 1654 (13 privilegií na 10 listech) (II.) sign. S 15
  - 35) tamtéž, Sešit opisů slánských privilegií z r. 1790 (20 privilegií na 24 listech) (III.) sign. S 16
  - 36) Různé pamětní záznamy z poč. stol. navozující otázku, proč se sem dostaly a odkud. Časově by nejspíš přicházel v úvahu M. Jiřík Properátor Žďárský.
  - 37) SOKA Kladno, Archiv města Slaného, Sešit opisů slánských privilegií z 1790 (19 privilegií na 10 listech) (IV.) sign. S 17
  - 38) tamtéž, Sešit opisů slánských privilegií z let 1814–1815 (V.) sign. S 18
  - 39) Vše nasvědčuje tomu, že soubor 20 privilegií byl v r. 1639 odevzdán Martinicovi po jeho předchozí urgenci.
  - 40) SOKA Kladno, Archiv města Slaného, Privilegium císaře Ferdinanda III. sign. S 1

1650, listopad 26. Vídeň
 Orig. perg. 69,5 × 33,5 – 9 cm
 česky, velká pečeť přivěšená na žlutočerné hedvábné šňůře
 41) tamtéž, Privilegium Jiřího Adama Bořity z Martinic a jeho bratří sign. S 2
 1651, leden 1. Vídeň
 Orig. perg. 76 × 51,5 – 11 cm
 česky, 3 pečeti přivěšené na černobílých hedvábných šňůrách
 42) tamtéž, Privilegium Jaroslava Bernarda z Martinic sign. S 3
 1685, květen 28. Smečno
 Orig. perg. 64 × 44 – 8,5 cm
 česky, pečeť přivěšená na červenozelené hedvábné šňůře
 43) tamtéž, Privilegium Jiřího Adama z Martinic sign. S 4
 1685, listopad 8. Smečno
 Orig. perg. 53,5 × 36,5
 česky, pečeť přivěšená na žlutočerné hedvábné šňůře
 44) tamtéž, Privilegium Adolfa Bernarda z Martinic sign. S 5
 1717, srpen 4. Smečno
 Orig. perg. 64 × 40,5 – 9,5 cm
 česky, pečeť přivěšená na modročervené hedvábné stuze
 45) tamtéž, Privilegium císařovny Marie Terezie sign. S 6
 1746, únor 7. Vídeň
 Orig. perg., kniha vázaná v bílé kůži, zdobená zlatými ornamenty a žlutými stuhami 26,5 × 33 cm
 něm., velká pečeť přivěšená na žlutočerné hedvábné šňůře
 46) tamtéž, Privilegium císaře Josefa II. sign. S 7
 1788, leden 29. Vídeň
 Orig. perg., kniha vázaná v bílé kůži, zdobená zlatými ornamenty a žlutými stuhami 28,5 × 35 cm
 něm., velká pečeť přivěšená na žlutočerné hedvábné šňůře
 47) tamtéž, Privilegium císaře Františka Josefa I. sign. S 8
 1884, říjen 7. Vídeň
 Orig. papír 59,5 × 44,5 – 4,5 cm
 něm., velká pečeť přivěšená na zlaté hedvábné šňůře v kovové schránce
 48) „Wir Franz Josef der Erste (titul) haben uns in unserer kaiserlichen u. königlichen Machtvollkommenheit mit unserer Entschliessung v. 28. Mai 1884 bewogen gefunden, unserer getreuen Stadt **Schlan** in unserer Königreiche Böhmen in gnädigster Berücksichtigung ihrer ehemaligen Stellung unter dem böhmischen Städten und ihrer loyalen und patriotischen Haltung zu gestatten, dass dieselbe den in alter Zeit geführten Titel einer **königlichen Stadt** wieder anwenden dürfe.“
 Ve volném překladu zní:
 My František Josef I. (titul) z pohnutky naší císařské a královské pravomoci vydali jsme 28. 5. 1884 rozhodnutí, aby našemu věrnému městu Slanému v našem království Českém bylo dovoleno s nejmilostivějším ohledem na jeho bývalé postavení mezi českými městy a k jeho patriotickému chování, aby totéž město ve starší době zavedený titul královského města smělo užívati.

Přehled pramenů a literatury

A) Prameny:

Viz poznámkový aparát

B) Prameny vydané:

Codex iuris municipalis – Privilegia královských měst venkovských v království Českém – vydává Jaromír Čelakovský, Praha 1896
 díl II. 1225–1419
 díl III. 1420–1526

C) Literatura:

Fiala V.: Slaný v letech 1618–1632. České město za 30–leté války, Praha 1925
 Hulinský Jindřich: Město Slaný, jeho kraj a památnosti, Slaný 1928 (stať Václava Vojtíška O pečetěch a erbech města Slaného str. 47–53)
 Kazda Karel: Slaný po stránce historické. Město a jeho kraj, Slaný 1920

Krecar Antonín: Paměti královského města Slaného. V poddanství, Slaný 1907
Křesadlo Karel: Městské knihy, kancelář a správa ve Slaném v pol. 16. století, diplomní práce 1969
Lacina Josef: Paměti královského města Slaného, Slaný 1885
Včelák Jiří: Slánské majestáty. Slánský obzor 1936 roč. XLIII. str. 10–14
Kniha o Slaném. Vydal MÚ ve Slaném 1994
Slaný – české město ve středověku, Sborník příspěvků z kolokvia k 700. výročí královského města Slaného, Kladno – Slaný 1997
Slánský obzor, roč. I. – LV. 1893–1947

JAN ŠTOVÍČEK

Slaný 80.–90. let 19. století ve vzpomínkách Františka Procházky

Slánský rodák JUDr. František Procházka je neprávem zapomínanou postavou českého kulturního života první poloviny tohoto století. Vynikl jako autor četných dramatických prací, které pro své aktuální zaměření (Spravedlnost je základem státu, Manželské pouto, Večerní návštěva aj.) měly v době svého vzniku úspěch na pražských divadelních scénách včetně Národního divadla. Ale ještě více než touto činností si zajistil místo v českém divadelnictví jako soudce, který rozhodně zasáhl do osudů Stavovského divadla. Jeho zásluhou tato kdysi převážně německá scéna se totiž dostala do českých rukou, na jejích prknech stanula řada vynikajících českých herců a dostal se sem také výrazně český repertoár.

JUDr. František Procházka se narodil 3. června 1877 v domě čp. 62 ve Slaném na někdejší Lounské ulici. Pocházel z řemeslnické rodiny. Ve Slaném prožil také své dětství a mládí. Chodil tu do obecné školy a poté do zdejšího gymnázia. Po maturitě odešel do Prahy studovat na české univerzitě právo. Po skončení vysokoškolských studií se usadil v Praze a dal se na dráhu právníka. Zemřel 13. července 1964 v Praze. Jeho nekrolog přinesla Lidová demokracie z 18. 7. 1964.

Na konci svého života se dr. František Procházka vrátil ve vzpomínkách do doby svého dětství a mládí, které prožil ve Slaném. Vznikly tak rukopisné vzpomínky nazvané Slaný v době mého mládí (r. 1887–1896). Tyto vzpomínky dr. František Procházka věnoval archivu Národního technického muzea v Praze. Jsou tam uloženy ve sbírce rukopisů pod inv. č. 1214.

Procházkovy rukopisné vzpomínky Slaný v době mého mládí mají 2 svazky. První svazek nastínil tvářnost města a pojednal o Procházkově dětství a mládí a také o jednotlivých vrstvách obyvatelstva ve Slaném a okolí v letech 1877–1896. Tato náplň se odráží v jednotlivých kapitolách, jejichž názvy jsou: Město, Slánští měšťané v době mého mládí, Ve škole a na ulici, ale především doma, Naši příbuzní a sousedé, Rolníci na Slánsku, Řemeslníci, živnostníci a obchodníci, Dělníci, Šlechta a úředníci, Ženy, O kněžích, církvi a klerikalismu, Studenti, učitelé a inteligence, A konečně Němci. Druhý svazek se zaměřuje na veřejný a spolkový život ve Slaném let 1877–1896 a na významné události, jak se odrážely ve Slaném. Samostatný oddíl tvoří vzpomínky na gymnázium a kronika jeho dění. Náplň se odráží opět blíže v názvech jednotlivých kapitol: O slánském obecním zastupitelstvu, Něco o okresním zastupitelstvu a o tom, co vykonala samospráva v mém mládí na Slánsku, Život veřejný, hlavně spolkový, ve Slaném, Ozvuky Jubilejní a Národopisné výstavy, Některé události světové, domácí a místní, kterými se zabývali Slaňané za mého mládí, Slaňané doma a ve společnosti, Do nové doby, Gymnázium.

Z rukopisných vzpomínek Františka Procházky jsem vybral dvě kapitoly z prvního svazku, které pro dokreslení charakteru vzpomínek a doby zde publikuji.

Rolníci na Slánsku

Po zrušení poddanství stali se sedláci osobně i hospodářsky neodvislí a mohli svobodně rozhodovat o svém osudu. Jejich sebevědomí vzrostlo a jejich blahobyt byl pozoruhodný. Tím zmohutněl i jejich politický vliv a vážnost.

Ale v době mého mládí po r. 1880 nastává radikální obrat, zemědělství nepříznivé. Přes velký rozmach zemědělské výroby začínají rolníci hubovat na špatné časy a klesající výnosnost hospodářství. Právem, neboť odvětví hospodářské prodělávalo povážlivou krizi. Stoupalo zadlužení pozemkových majetků, mnoho rolníků nemohlo uhájit svou existenci, prodávali svá hospodářství a počet exekucních dražeb rostl.

Příčiny tohoto chudnutí rolnictva byly zejména značná konkurence zámožského obilí, ale i uherského, pokleslý vývoz domácích plodin, nedostatečné však hájení zájmů zemědělských ze strany rozhodujících kruhů, velká zadluženost, vysoké daně, drahé prostředky dopravní, branná soustava vojenská, jež vyžadovala stále větší náklady, ale odváděla z venkova i dělné síly ruku v ruce s odlivem dělnictva do měst následkem vzrůstu průmyslových závodů, nevážnost k domácím výrobkům, ale i nedosti rychlé

přízpůsobování se rolnictva moderním výzkumům v přírodních a technických vědách. Ani stát a země neprojevovaly dosti pokrokového smyslu. Neměli jsme všeobecné hospodářsko-pokusné stanice ani české školy zemědělské, nebyly pokusné stanice odborné (mlékařské, na zužitkování ovoce, meliorace vázly). Následkem toho netěžili rolníci z půdy tolik, co by mohli.

Na valné schůzi hospodářsko-průmyslového spolku v Slaném žaloval ředitel hospodářské školy v Roudnici na odbornou nevzdělanost zemědělského obyvatelstva, které pořád ještě jeví stopy staré poroby, a je netečné k pokroku, holduje mnoho povrchním zábavám, pitkám a karbanu.

Cít národní, vlastenecký byl naproti tomu silně vyvinut a rolnictvo na Podřipsku, vedené rolníky Václavem Jandou, Kratochvílem a okresním tajemníkem Špindlerem z Roudnice, konalo např. 25. 6. 1887 tábor na Řípu, jehož se zúčastnilo přes 20 000 lidí a na němž mluvil dr. Eduard Grégr, hrabě Václav Kounic a Špindler, ale bouřili proti staročeské politice dr. Fr. L. Riegra, jemuž povoláváno hanba jako tichošlápkovi, vládnímu neposedovi a prospěcháři.

Vlastenci byli sedláci v Beřovicích, jejichž představenstvo v r. 1883 vrátilo Luegrovi do Vídně 10 losů vídeňské loterie ve prospěch vídeňských chudých pořádané s tím odůvodněním, jak že Vídeň může žádat podporu od Čechů, když se záštitně chová vůči 180 000 vídeňských Čechů, a dodávali: „Obáváme se, že by naše české peníze setřely německý, tak chlubně vyhlašovaný ráz Vídně.“ Starostou byl v Beřovicích truhlář Josef Studnička.

Ne tak celé vlastenectví projevil r. 1891 na valné hromadě Okresní hospodářské záložny v Slaném p. Schwarz z Kolče, který navrhl proti rolníku Hampejzovi z Trpoměch, aby se čistý zisk záložny nedával vlasteneckým spolkům, ježto prý je třeba, aby rolníci pamatovali na sebe. „Náš blahobyt to nedovoluje, abychom mohli dělat prezenty vlasteneckým spolkům. V prvé řadě jsme my,“ dodával p. Schwarz.

V únoru 1891 také v Řisutech se rolníci nevyznamenali. Dělili se o výtěžek plesu mezi sebou. Když kdosi navrhl, aby výtěžek ten byl dán spolku Komenský ve Vídni, sedláci to zamítli a raději odhlasovali, aby se to dalo p. faráři „na věčnou lampu“. Vzdor tomu však rozumnější z nich pak mezi sebou sebrali 15 zlatých a poslali je spolku Komenský.

Nesmíme si představovat, že bída sedláků v letech osmdesátých byla nesnesitelná. Zbylo jim přece jen dost nálady dobré, pohody i sousta, aby pořádali velké hony, poutě a posvícení.

Tak v r. 1883, na podzim, oznamovali někteří sedláci z Dolína ve Svobodném občanu, že posvícení budou mít 11. listopadu, protože hořejší rolníci ho mají 11. 11., dolejší 28. 10. a domkáři 4. 11. Kdo tedy chce do Dolína jít na posvícení, ať se dříve zeptá, kde a kdy posvícení je. Do sporu zasáhl obecní starosta vyhláškou, že se bude slavit v Dolíně posvícení, které se tam obvykle slaví na den sv. Šimona a Judy, až o sv. Martinu 4. 12. Nato jménem několika občanů dolínských ohlašoval V. Jiráček, že oni na starostu nic nedají a budou slavit posvícení na sv. Šimona a Judy 28. a 29. 10.

V témže roce 1883, v lednu, pořádali rolníci v Trpoměchách na pozemku Heřmana Jandy, u silnice do Písku vedoucí, v místech, kde vzal své smutné skončení Jiří Loskot r. 1756, střelbu na holuby. Při tom zahynulo 500 holubů, jež rozprodávány na místě za 5–6 kr. za kus. Občerstvení obecnímu tu obstaral Václav Peters, lahůdkář a vinárník ze Slaného.

Slavně se pořádaly v Slaném rolnické plesy v sále U Bílého beránka vždy okázale vyzdobeném květinovou dekorací, sochami Jana Žižky a Jana Husa, diplomy rolnických plesů aj. Dámy nemávaly už tak hojně národních krojů, zato měly nádherné toalety barev světlých, modrých, bílých a růžových a se stužkovým ozdobením. Páni zůstávali věrní čamaře. Dámám rozdávány vkusné taneční pořádky. Účast rolnictva ze Slánska a okolí bývala převeliká. Kapela, obvykle kladenská, Kindlova, vyhrávala vesele, často i skladby domácích autorů – Fr. Durase, Vymetala – až do hodin ranních. Čistý výtěžek plesů – obvykle několik set zlatých – býval věnován Ústřední matici školské a jiným národním podnikům. V plesovém výboru zasedal po dlouhá léta statkář Václav Baňka jako předseda a rolníci: Fr. Šrámek z Neprobylic, Čeněk Cífk a Alois Čejka z Třebíze, Beránek z Drchkova, Jan Černý z Trpoměch, V. Dunder z Lotouše, M. Hořejší z Votrub, J. Chlad z Knovíze, Vavř. Chyský ze Slaného, Č. Jelen z Ješina, V. Linda ze Žižic, Jindř. Marek z Libovice, B. Mrázek z Kvílic, V. Neuman ze Slaného, P. Podolský z Třebíze, J. Pokorný z Jemník, Jan Malypetr z Klobuk aj.

Hojně byly navštěvovány slavné poutě o sv. Jiří na Řípu, o sv. Anně na Smečně, o sv. Isidoru v Budenicích a jinde, kde bývalo živo a hlučno uprostřed stánků cukrářských s perníkem a tureckým medem, marcipánovými srdci a panáky, v hostincích a zahradách, kde vyhrávaly venkovské kapely určeným a zpoceným tanečnicím s vlasatými junáky. O flašinetu, potulné zpěváky, planetáře s papoušky, cikánky hádající z ruky, komedianty a provazolezce, zvěřince a střílny nebývalo nouze, zejména když zářilo slunce a bylo krásné počasí.

Podobně slavně byly chvíle, kdy se slavila 29. 6. 1886 500letá památka památného zvonce v Přelici, že přítomnosti hraběte Jindřicha Clam-Martiniče a za pěkné řeči smečenského kaplana Ferdinanda Kučery.

Nebo slavnost odhalení pamětní desky na rodném domku Václava Beneše-Třebízského v Třebízi 2. 8.

1885 nebo dr. Al. Pravoslavu Trojanovi dne 19. 8. 1894 v Knovízi. Mezi pořadateli byli kromě občanů místních i studenti (pozdější univ. prof. dr. Ant. Heveroch, továrník JUDr. Alb. Maysl), kteří tu vydali pěkný pamětní list za 10 kr. s básní mladého abiturienta, nadaného a záhy zemřelého Josefa Proška.

Slavnost odhalení pomníku Václava Beneše-Třebízského konala se 14. 8. 1892 v Třebízi a pamatují, že jsme tam juchali za krásného počasí s Rudolfem Urbánkem. Třebíz byla vyzdobena do nejmenšího domku, hlavní cesty byly překlenuty slavnostními bránami se znaky země Koruny české, hesly a nápisy děl Benešových. Rodný domek jeho byl ozdoben prapory, chvojím a nápisem: „Skromná chyše – chloubna naše“. Od rána hrnulo se do Třebíze ze všech stran po silnicích, cestách a stezkách množství lidí a od Klobuk přibyl s hudbou k 11. hod. průvod, v jehož čele bylo rolnické banderium, sokolské jednoty, slánští ostrostřelci, vojenští vysloužilci, hasiči, spolek sladkáků z Prahy, spolek dělníků-barvířů koží z Prahy, spolek pekařských a mlynářských dělníků ze Slaného, zpěvácký spolek Dalibor ze Slaného, všecko s prapory a družičkami nesoucími štítky s nápisy děl Benešových, dámský spolek Vesna ze Železného Brodu, akademikové ze Slaného a Loun, deputace četných jiných spolků, obecních výborů z Třebíze, Klobuk, Budihostic, Kmetiněvsí, deputace městské rady v Slaném, Lounech, Kladně, okresní starosta Hlaváček ze Slaného, okresní starosta Č. Říha z Loun, zemský poslanec V. Janda z Budihostic a J. Jindřich z Citolib, deputace spolku českých spisovatelů Máj a výbor spolku pro zbudování pomníku Václavu Benešovi-Třebízskému. Průvod došel o 11. hod. dopoledne k pomníku, postavenému na skalách nad vsí, kde Beneš tak rád v mládí sníval, spolky se seřadily, obecenstvo, v počtu jistě 10 000 osob, ztichlo a po uvítání hostí V. Baňkou slánský Dalibor, řízený dominikánem Šťastným, zapěl Smetanovo Věno.

Slavnostním řečníkem byl 32letý Václav Štech. Pak spadla rouška se sochy, zapěna hymna „Kde domov můj“ a provolávána sláva.

Jednatel Alois Čejka odevzdal sochu do ochrany starostovi Ant. Podolskému.

Průvod se vrátil zpět do vsi, kde na zahradě Šubrtově byla slavnost za koncertu hudby libušinských havířů do pozdního večera. Vrátil jsem se s Rudolfem domů, až zapadalo sluníčko.

Třebízští, jimž Václav Beneš odkázal autorská práva ku všem svým spisům, a to ve prospěch místních chudých, však provedli velkou hloupost, kterou nelze zapomenout.

Prodali totiž tato autorská práva navzdory varování, zejména ze strany Václava Štecha, knihkupci Frant. Topičovi za 500 zlatých(!) a J. Celerýnovi na Král. Vinohradech za 1000 zlatých. Peněz těch pak užíli na zasazení pamětní desky na rodný dům Benešův a na zaplacení útrat sporů s jinými nakladateli, zejména papežskou tiskárnou rajhradských benediktinů, které prohráli. K dovršení hlouposti nechali se ve sporu posledním zastupovat židovským advokátem dr. Taussigem z Prahy, který podal u soudu v Brně žalobu německou a spor prohrál. Ve schůzi okresního zastupitelstva ve Slaném dne 23. 5. 1889 jednáno o žádosti obce Třebíz za povolení lhůt k zaplacení vypůjčených peněz z Benešova odkazu a bylo obci té uloženo, aby 1500 zl. zaplatila chudinskému fondu ve splátkách po 100 zl. ročně během 15 let.

Ale abych nezapomněl na selské bolesti, souzení a starosti. Bylo jich pořád víc než radostí.

Tak hned např. různé živelní pohromy:

V neděli 23. 5. 1888 řádila na Slánsku tak hrozná bouře spojená s krupobitím a průtrží mračen, která se náhle přihnala po šestinedělním vedru, že zničila všecko obilí, řepu, ovoce i zeleniny. Potoky Červený, Šternberský i Tuňanský rozvodnily se tak, že zatopily vysoko nížiny, strhly mosty, ploty a ohrady zahrad a statků, strhaly zdi, odnesly těžké balvany a voda je zanesla tak, že tekly zcela opačným směrem, snesla ornici s polí a protrhla u Červeného rybníka hráz na několika místech. Hrom uhodil do hotelu Na Poště, kde projel střechem do přízemí a omráčil sklepníka nesoucího pivo. Škoda rolnictvu způsobená byla ohromná. Postiženy byly kromě Slaného vesnice Kvíc, Studeněves, Šternberk, Netovice, Byseň, Beřovice, Malíkovice a Nabdín. Podobné škody vznikly i na Lounsku, Boleslavsku, Přeloučsku, Voticku aj.

Stejně tomu bylo za rok 3. 5. 1889, kdy krajina u Přelíce a Studeněvsí se změnila v hotová jezera. Rovněž tak 19. 4. 1894.

V r. 1883 byly velké mrazy, které trvaly hluboko do jara, takže se nemohlo do polí, setba odložena až na duben. Nato v květnu přišlo parno až 25 °R takové, že ozimy zakrněly a musily být zaorány. Jařiny a řepy bídě všešly, pak zas přišel pozdě déšť, jehož účinek nebyl už velký. Podrost nemohl se vyvinout a zrno zakrnělo stejně tak jako řepa, která byla v čas sklizně prostřední. Žita vydala pouze polovinu obvyklé sklizně, pšenice byly velmi krátké a řídké a vydaly málo, stejně jako ječmen. Luční seno bylo většinou zaplaveno, píce málo. Dříve škodilo sucho, pak zas časté lijáky, nebylo dne bez silného deště, takže hospodáři musili zahálet, drahé síly vydržovat a nemohli ani řepu obdělávat. Úroda byla vesměs žalostná.

V r. 1895 zamořeno bylo Slánsko myší „hrabošem“. Bylo jich tisíce tisíců a pamatují se, že jsme je o prázdninách hubili i střelbou z praků, flobertek, vylévali, zašlapávali, no, hrůza jich bylo.

Ale tyto poslední uvedené pohromy byly celkem podřízenějšího rázu ve srovnání s celkovou agrární krizí na počátku tohoto článku uvedenou. Rolnictvo tuto rostoucí svou bídu silně cítilo, ale jsouc nedostatečně obecně i odborně vzděláno a podléhající vlivu stran národních, staročeské a mladočeské, jež sázely vše na

požadavky státoprávní, hlavně jazykové, a zájmové otázky rolnictva odbývaly jako zeslabující boj za „ideální“ statky národní – nedovedlo si ještě pomoci.

Ve statcích té doby ještě to vypadalo jako v době poroby. Statky a stodoly, chlévy, dvory byly ještě namnoze ve stavu zastaralém, zanedbaném, oralo a mlátilo se postaru pluhy a cepy, dobytek strádal v ubohých chlévech, obilí se žalo kosou, mlátičky byly vzácností, o moderních chlévech, budovách, strojích, výrobě nebylo ani slechu.

Ba, nebylo ani dost péče o tak důležitou věc, jako je ochrana protipožární.

V Nových Ouholicích u Velvar vypukl v červnu 1892 ve statku pí Bečvářové požár. Hasiči vytáhli stříkačku, ale kola se netočila, kolář je musil narychlo spravit. Když dojeli na místo požáru, shledali, že stříkačka je plná slámy, plev a otrub. Dali se do čištění, ale než byli hotovi, statek shořel. V okolí nebylo vůbec jiné hasičské jednoty.

Jak by ne! Vždyť tehdy byla kniha ve statcích ještě vzácností a z novin se četla Národní politika a Pražský deník. Národní listy a jiné časopisy byly jen vzácností v rodinách osvícených rolníků a národohospodářských odborníků a politiků.

V Slaném působil v té době již horlivě Hospodářsko-průmyslový spolek s předsedou statkářem V. Baňkou, který zval na své schůze odborníky, jako byl prof. dr. Fořt, ředitel hospodářských škol v Hracholuskách, Slaném, finančníky, chemiky, družstevníky a snažil se rolnictvo svést k boji za své zájmy.

Rolnictvu bylo vykládáno, že náprava může vzejít jen sdružováním rolnictva, zakládáním zájmových společenstev zemědělských, řešením reformy zadluženosti půdy, reformy práva dědického pro selské statky, reformy obilních cel, omezení volné dělitelnosti statků, vnitřní kolonizace, dělnické otázky a všech otázek moderního způsobu obdělávání půdy, dobytkařství, mlékaření, ovocnářství atd.

Tato práce pomalu, ale jistě přinášela užitek. V r. 1883 vydáno svolání k rolnictvu na upisování podílů na stavbu továrny na umělá hnojiva ve Slaném.

R. 1883 otevřena okr. hospodářská záložna v Slaném a boj s cukrovarnickým kartelem vybojován v r. 1893 postavením rolnického akciového cukrovaru v Lounech.

A netrvalo dlouho a objevili se muži jako Emanuel Hrubý, Kubr a Prášek, kteří nespokojenost v řadách rolnických dovedli využít k tomu, že v odboji proti mladočechům a po vzoru zájmové strany dělníků sociálně demokratických strhli rolnictvo k propagování hesla: „Sedláci, volte jen sedláka.“

Vzpomněl jsem založení rolnického cukrovaru v Lounech a teprve vzpomínám české nepodnikavosti.

V únoru 1887 zemřel Bedřich Riese ze Stallburgu, majitel cukrovaru v Slaném a velkostatku Blahotice a Vojkovic, raněn mrtvicí ve stáří 72 let. Jeho cukrovar slánský dostal se z jara 1888 do dražby za odhadní cenu 103 000 zlatých. Rolníci se tehdy ani nehnuli, a tak byl cukrovar prodán německé anglorakouské bance za 35 000 zlatých a hrozilo mu zavření. Teď teprve bylo z toho na Slánsku vzrušení, a když banka oznámila, že jej držet nebude, a nabízela jej za cenu 60 000 zlatých, ve Slaném se činily pokusy cukrovar zachránit a dán podnět k založení akciové společnosti k vedení a koupi jeho. Pokus se nezdařil, a cukrovar koupila židovská firma J. Goldman za 60 000 zlatých a hned začala rozprodávat zařízení cukrovaru a budovy. Vytěžila jen za stroje více než 100 000 zlatých.

Stejně v té době bylo rozprodáno v Čechách mnoho jiných cukrovarů a továren českých, nejvíce spolkových, pro nešvary, neschopnost a nesolidnost a dostaly se namnoze do rukou jednotlivců, a to ještě cizinců, kteří na úkor našeho národa bohatli.

A což pojišťovny? Německé a cizí ústavy toho druhu jako Dunaj, Phönix, Adriatica di sicurta aj. vysávaly na českém venkově obrovské miliony rovněž na náš úkor, dokud nevznikly pojišťovny naše a rolnictvo se nevzpamatovalo.

Dělníci

V době mého dětství zaměstnával ještě tatínek dělníka a učně u nás v domě č. 62 nahoře ve velkém pokoji.

Pamatuji se na starého dělníka – jméno mně vypadlo –, který sedal u okna a měl na očích zelený štítek; patrně měl nějaký zánět očních spojivek. Vyprávěl mamince, že bojoval s Radeckým v Itálii, často se mezi prací modlival, a když se jej maminka ptala, proč je tak nábožný, vyprávěl jí, že se modlí za nepřátelské vojáky, které snad ve válce zabil.

Učně pamatuji Tonda Vykysele, velmi milého hochy, který v neděli s námi kluky chodíval do okolí – buď na raky k Přelici do potoka nebo k Červenému rybníku, kde byla v poli, posetém zelím, bouda, do které si s námi Tonda vlezl. V tom však se od Kvíce přihnali nějakí kluci a začali nás kamenovat. Dali jsme se na útěk kolem mlýna do města. Tonda měl patrně strategický talent, poně vadž se připojil ku kvíčským klukům, kteří nás hnali, jako jejich spojenec. Když však jsme vyběhli na silnici ku Studeněvsi od plynárny vedoucí, Tonda jednoho z pronásledovatelů uhodil kamenem do zad, což mělo za následek, že kluci v pronásledování ustali, a my byli zachráněni.

V té době r. 1883 byly ještě v městě poměry u dělnictva klidné. V hostinci, v Templu, se scházela Dělnická jednota, která si nechala vypracovat nový prapor a pak měla slavnostní schůzi na zahradě v Templu, kde měl řeč učitel Šilhan. Po odevzdání praporu zapěna rakouská hymna. Za městskou radu zúčastnil se slavnosti radní dr. Fürst, který se divil, proč jednota nekonala slavnost za obřadů církevních v kostele, čehož prý městská rada lituje, když jednotě dovolila dát si na prapor městský znak. Slavnost končila věnečkem, a tedy tancem.

26. 12. 1884 konala se v Dělnické jednotě slavnost vánočního stromku, při níž byli přítomni purkmistr Aug. Hemerka a děkan Kandler, který měl dojemnou a poučnou řeč k dítkám členů jednoty.

Každoročně 4. 7. pořádali horníci dolu Caroli v Slaném svatoprokopskou slavnost. Šli v slavnostních hornických krojích ráno na mši do kláštera u sv. Trojice a odpoledne měli na střelnici slavný koncert. Poslední takovou slavnost konali r. 1891.

Dělnická jednota zúčastnila se slavnosti 20letého trvání slánské tělocvičné jednoty Sokol r. 1885 a šla svorně v průvodu společně se sokoly, ostrostřelci, veterány atd.

Dělníci továrny Bolzano, Tedesco a spol. pořádali každoročně ples U Bílého beránka.

Roku 1888 udělil císař dělníkům slánské přádelny, Stillerovi a Wolfovi, stříbrné záslužné kříže za 40leté věrné služby tomuto závodu konané.

Ale v podzemí to už dunělo.

V přádelně se pracovalo 3/4 dne od půl šesté ráno do 4 hodin odpoledne s 1 hodinovou přestávkou v poledne. Za 9 1/2 hodiny práce dostávali dělníci 45–50 krejcarů denně, v akordu 85 krejcarů. Přitom se s dělníky hanebně zacházelo. Úředníci továrny si dovozovali dělníky i ženy urážet. R. 1885 naházely ženy dělnice odpadky špatné příze do záchodu. Majitel přádelny, cizinec Belgičan de Liser nařídil výkaly ze záchodu spolu s odpadky příze složit na hromadu na dvoře továrním, a když dělníci šli o 4. hodině odpoledne z práce, nařídili jim mistři, aby chodili kolem té hromady. Když tak učiniti nechtěli, de Liser, s karabáčem v roce, je k tomu nutil a nadával jim. Když pověst o tom pronikla do okolních továren, dělníci se ozbrojili klacky a kamením, obsadili tovární ohradu a pohrůzkami donutili de Lisera k nápravě. Ale dělníci, kteří reptali, byli v sobotu z továrních služeb propuštěni.

V roce 1886 byla v této přádelně dělníku Fr. Macnerovi strojem rozdracena ruka. V továrně nejen nepůjčili dělníku povoz, aby jej do nemocnice dopravil, ani na nosítkách jej tam nedali dopravit, a ubožák doprovázen jedním druhem, dopotácel se k lékaři a odtud domů.

V roce 1886 zemřela v Slaném po dlouhé nemoci dělnice v přádelně zaměstnaná A. Suchá, která tam dlouhé desetiletí sloužila. Ač si dělnictvo do nemocniční pokladny tovární po léta přispívalo, de Liser jejimu muži odepřel vyplatit pohřebné 8 zlatých s tím, že prý mu prokurista tovární, Rademacher, pokladní peníze zpronevěřil. a přitom ještě de Liser denně držel v továrně dělníky až 13 hodin, tovární místnosti špatně osvětloval a s dělnictvem bezcitně zacházel.

A to byly r. 1886 dělnické poměry v Rakousku vůbec trudné. Tehdy byla dlouhá, krutá zima, v Slaném v cukrovaru se nepracovalo, v slévárně, v přádelně málo, v dělnických rodinách byla bída. Úpadkem průmyslu, zejména cukrovarnického, a všeobecnou krizí hospodářskou byli nejvíce postiženi dělníci, kteří si jindy poctivě vydělávali chleba. V Praze a jinde byla dělnictvu poskytována pomoc z obecních prostředků, jen v Slaném městská rada byla netečná. V slánských listech se marně volalo po tom, aby se stavbou vodárny, kanalisace apod. hledělo dělníkům pomoci k práci a potravinám.

V té době už z Německa, ovšem dávno, pronikly krásné ideje Marxovy a Engelsovy a i dělnictvo to vědělo. V červnu 1883 pracovalo několik dělníků u Formánkova (Pávičkovice) mlýna na podkopání skály. Někde se jim utrhł obrovský, několikatunový balvan – to už bylo 8 hodin večer – a svalil se dolů. Všem dělníkům se podařilo uskočit, jen horník Fr. Kalina byl balvanem přimáčknut k zemi. Rozdraceny mu byly obě nohy, na nichž balvan zůstal trčet. Spoludělníci a okolní lidé snažili se balvan hevery odvalit, ale marně. Nebožáka nepodařilo se vyprostit, a tak po tříhodinném strašném utrpení – slyšel nad sebou ještě nářek své ženy a dětí – v 11 hodin v noci dotrpěl. Pak teprve byl kámen nad ním dynamitem rozstřílen.

Roku 1883 žena dělníka Ferdinanda Nechanického, který byl po 8 letech propuštěn ze slánské přádelny a těžce byl churav, šla si k městskému lékaři s prosbou o pomoc. Ten ji odbyl, že není povinen léčit nemocné, kteří nejsou zdejší příslušníci. Žena chtěla tedy aspoň vysvědčení pro pražskou nemocnici, ale i to lékař odepřel a pohrozil jí, že pošle jejího muže ze Slaného postrkem (šupem). Tuto zprávu přinesl 20. 10. 1883 slánský staročeský list Svornost.

A v té době obývaly např. v obecním domě pod horou dvě rodiny v počtu deseti osob, malých i velkých, mužů i žen, jednu malou místnost, docela nízkou to světnici.

A to už dělnictvo slyšelo a četlo o dělnických nepokojích v Anglii, Francii, Itálii, Belgii, kde podnikány útoky na továrny, vilky a zámky. Není divu, že i v Slaném začaly vylétat plaménky.

Tak r. 1883 byly v Slaném po ulicích roztroušeny letáky, tištěné na hrubém papíře drobným písmenem, s nápisem: „První svobodná tiskárna v Slaném“, v nichž se mluvilo o tyranech, šelmách v továrnách, o

sestrách a bratrích v Rusku, a lid byl popouzen proti vykořisťovatelům v závodech a slibovalo se, že dle možnosti budou dále dělnictvu dávány pokyny k praktickým výkonům. Plakáty byly ovšem policií a četnictvem sebrány.

Tytěž letáky rozšiřoval v Novém Strašecí dělník Fr. Pošta z Rudy (okr. Nové Strašecí), který byl v listopadu 1883 v Praze při tajném přelíčení odsouzen do tuhého vězení na 1 měsíc právě pro rozšiřování těchto letáků.

Na sklonku let osmdesátých už dělnictvo vytvořilo mocnou svou sociálně demokratickou stranu s mnohými listy, množstvím spolků vzdělávacích a s řadou organizací odborných. Strana tu tiskem – slovem, manifestacemi, průvody, stávkami čím dál tím energičtější se zastávala dělnictva a jeho požadavků.

Stát ovšem hnutí kladl mocné a bezohledné překážky svým trestním zákonem, policií a četnictvem, mezi nimiž a dělnictvem docházelo již k častým a otevřeným srážkám.

Ale hnutí nedalo se již udusit. Na Slaný působil mocný příklad kladenského dělnictva. Na Kladensku vypukla 22. 5. 1889 o 2. hodině odpoledne stávka horníků na dole Mayrau, 23. 5. na dolech František, Layer, které náležely Pražské železářské společnosti. Pak na dolech Buštěhradské dráhy František Josef a Ferdinand. Horníci žádali osmi hodinovou šichtu místo dvanácti hodinové a zvýšení mzdy.

Mzdy dělnické obnášely v r. 1889:

1) strojníci	513 zlatých 50 kr. ročně
2) železničáři	468 zlatých ročně
3) horníci a hutníci	384 zlatých 50 kr. ročně
4) kováři, klempíři	351 zlatých ročně
5) papírenští	301 zlatých 20 kr. ročně
6) lučebníci	301 zlatých 10 kr. ročně
7) oděvníci a cidiči	268 zlatých 50 kr. ročně
8) tkalci a přádelníci	234 zlatých 30 kr. ročně
9) dělníci na skalách a v zemi	217 zlatých 50 kr. ročně
10) stavební	184 zlatých 50 kr. ročně
11) lesní	055 zlatých 60 kr. ročně

Žeňští dělníci měly platy jen poloviční. Kladenští žádali zvýšení platu dosud 96 kr. denně na 1 zl. 60 kr. za akordní práci na „ortě“ a 1 zl. 20 kr. za práci „panskou“, dosud 85 kr. činící.

Horníci dolu Mayrau zvolili si 8 důvěrníků, kteří vyjednávali s ředitelem Bachrem. Týž povoloval, ale odmítl osmi hodinovou šichtu. Stávkovalo na dole Mayrau 900, František Josef 800, Amálie 400, Ferdinand 400, František přes 300, Layer přes 100 horníků. Horníci dolů císařských a Společnosti státní dráhy nestávkovali, poněvadž měli už šichty osmi hodinové. Slánský okresní hejtman Šafařík svolal do okolí Kladna četníky z celého okresu slánského, smíchovského, českobrodského a karlínského.

Hornictvo se chovalo klidně.

Dne 25. 5. 1889 k večeru táhla tlupa výrostků, majících na holi červený šátek, k dolu Amálie. Před dolem dav pokřikoval a provolával různá hesla, načež byl vyzván poručíkem četnictva, aby se rozešel, a když neuposlechl, poručík dal povel, aby si mužstvo připravilo zbraň. Nato k němu přistoupil jeden z dělníků a prohlásil, že horníci se nechtějí dopustit násilí ani výtržností, že jen chrání stávkující druhy proti přehmatům nehorníků. Nato starosta kladenský Hruška vyzval shromáždění, aby se rozešlo, což bylo v klidu provedeno.

Do Kladna přibyl poslanec hrabě Kounic a informoval se u továrníků i dělnictva o situaci a slíbil nápravu. Ale ani ne za měsíc došlo o Božím těle v červnu 1889 k výtržnostem, při nichž tekla krev. Nějaký hoch utrl si totiž při procesí na kladenském náměstí z jednoho oltáře ratolest, zač jej strážník Pátek uhodil. Hoch však se nedal a vzpurně se strážníkovi vzepřel. Ten však jej prohlásil za zatčena, což rozčílilo hochova otce, kočího z Motyčína, takže uchopil policajta za prsa. Strážník tasil šavli a ťal kočího do týla a obličej. V tom však se vrhl na strážníka i sám dav lidu, před nímž Pátek utekl na radnici. Procesí bylo přerušeno a u oltáře zůstal jen kněz. Bylo to kolem 1/2 10. hodiny dopoledne. Dav zatím útočil na radnici, kde byl i soud, a žádal za propuštění zatčených, a vida, že zatčený kočí je zkrvaven, začal zuřit a vrhl se na další strážníky, kteří zatím přiběhli, a zbil je. Strážníci nato utekli na poštovní úřad, kde dav rozbil výkladní skříně obchodníka Kopidlanského. Zatím přibýli četníci, na něž lid volal: „Nepřibližujte se k nám, sice bude zle!“ Ale když četníci postupovali, házeno po nich kamením, takže někteří z nich, a mezi nimi i místodržitelský koncipista, baron Villani, byli zraněni.

Četníci ustoupili do radnice, ale dav se obořil na vrata, snaže se je vylomiti. Vtom se ozvalo volání: „A teď na Bachra!“ Hned nato se dav hnul k vile tohoto ředitele důlního, prolomil tam mřížová vrata parku a vnikl do zahrady a pak i do stavení. Tam zpusťošil vše, od sklepa až do 1. patra, rozbil nábytek, nádobí, zapálil střechnu nad lednicí v parku a roznesl šatstvo a prádlo z ředitelova bytu. Ředitel Bachr byl v kanceláři v té chvíli, ale na upozornění své ženy ujel do Jenče a odtud do Prahy.

Zatím četnictvo přešlo v radnici zeď do sousední zahrady a dostalo se zahradami k vile Bachrově. Tam vyzvalo lid, aby se rozešel, a když neuposlechl, vypálili naň první výstřel naslepo. Když to nepomohlo, vnikli do vily, a odtud z oken stříleli do lidu naostro. Při tom byli zabiti dva hoši, 7letý Jos. Holeček a 11letý Jan Čech, děti horníků, a několik hutníků bylo těžce zraněno.

Výstřely vyvolaly nyní zděšení a park byl vyklízen. Ale rozprášený a rozrušený lid volal nyní: „A teď na hrabata“ a hnal se na náměstí k domu kladenského starosty Hraběte. Tam vytloukl všechna okna, vnikl do domu, z něhož starosta a jeho rodina prchli přes zeď do zahrady sousední klášterní školy a odjeli do Slaného. Lid řádil v domě starostově od 2 hodin až do příchodu vojska. V celém bytě rozbito bylo vše na padrt' i drahá vybava dcery starostovy, Leontiny, nevěsty slánského kupce Nedwidka.

Toho dne bylo zatčeno v Kladně 112 osob.

Za měsíc nato byli povoláni k ústřednímu řediteli dolů Wittgensteinovi všichni úředníci, mistři a dělníci, kteří při oné výtržnosti o Božím těle chlácholili lid a zejména chránili choť ředitele Bachra, a tam jim byly uděleny četné odměny v podobě náprsních jehlic, zlatých a stříbrných hodinek a peněžitých odměn.

Brzy nato zajel starosta města Kladna Hrabě do Vídně na ministerstvo války, požádal o vojenskou pomoc k udržení pořádku na Kladně. Bylo mu slíbeno, že od 10. září 1889 bude na Kladno dána na delší dobu vojenská posádka.

Je přirozeno, že tyto kladenské události měly velký vliv na dělnictvo. Projevilo se to hned ve slánské přádelně, kde dělníci vydělávali za práci od 6. hodiny ráno do 6 hodin večer, a to jen zručnější, kteří obstarávali 2 stroje současně, 12 zlatých za 14 dní. Ostatní za touž dobu jen 6, ano i 5 zlatých, počali v červnu stávkovat. Žádali přídavek 15 % na mzdu.

Po dvou denní stávce přistoupil de Liser na přídavek 10 % u první a 15 % u druhé kategorie dělníků, takže dělníci budou teď vydělávat za 14 dní o 80 kr. až 1 zlatý více. Zubožené a vychudlé postavy dělníků přesvědčily i okresního hejtmána Šafaříka a živnostenského inspektora Věbra o tom, že jejich požadavky jsou oprávněné.

Živé hnutí v dělnictvu mělo za následek zatím aspoň vydání zákona o nemocenském a úrazovém pojištění dělnictva 14. 8. 1889, ale i vzrůst stávkového hnutí.

Před tím r. 1885 zaveden v závodech nedělní klid od 6 hodin ráno do 24 hodin v noci, přičemž v hutích, železárnách a továrnách směly se konat jen nejnужnější práce.

Zjara 1890 bylo v Slaném velmi neklidno. Šířila se zpráva, že dělníci se chystají vyvolat velké nepokoje a útoky na továrny po vzoru zahraničním. Proto okresní hejtmanství vydalo v dubnu vyhlášku v předvečer 1. máje, ve které se doporučoval dělnictvu a občanstvu vůbec klid a upozorňovalo se, že učiněna pro všechny případy vojenská opatření. Stalo se aspoň to, že 1. května měla městská policie a četnictvo pohotovost a v noci na 1. máje procházeli dokonce městem ozbrojení ostrostřelci.

V r. 1891 vypukla na dole Caroli ve Slaném stávka horníků, která skončila druhého dne výhrou horníků. Ale dvě léta potom, r. 1893 v srpnu, vypukla nová stávka na témž dole Caroli v Slaném. Horníci se na dvoře dolu srotili, volali pro zvýšení mzdy, a když jim konceptní praktikant Karel Haisinger kázal, aby se rozešli, neuposlechl. Bylo jich proto vzato 52 do soudního vyšetřování, a bylo pak r. 1894 39 horníků těch odsouzeno – když v Praze neshledali v jejich jednání přečin dle § 283 tj. pro přestupek – do vězení v trvání 3–5 dnů u okresního soudu ve Slaném.

Předtím vzbudil v Slaném velkou pozornost, ale i soucit, horník Bedřich Blažek na Kladně, mezi horníky velmi oblíbený, který byl z hutí Pražské železářské společnosti propuštěn, protože prý v říjnu 1890, když se chystala velká stávka horníků v hutích, byl náčelníkem nespokojeného lidu. Propuštěný Blažek žil potom v bídě, a pak žádal znovu za přijetí do práce v hutích, ale byl odmítnut, a tu v zoufalství vyhrožoval v čele deputace 50 dělníků, že nebude-li přijat, pobouří dělnictvo v celém Kladně a udělá ohromnou republiku. Byl v Praze odsouzen do těžkého žaláře na 3 měsíce.

V červnu 1894 hrozili dělníci v továrně fy Bolzano, Tedesco a spol. stávkou, nebude-li do 8 dnů ze závodu propuštěn dílvedoucí František Neuberg. Poněvadž vyjednávání nevedlo k cíli, Neuberg byl ku své žádosti firmou propuštěn a dělnictvo od stávky upustilo. Slánští si oddechli.

Za dvě léta potom pořádalo dělnictvo téže továrny v hostinci U Zdeňků důvěrnou schůzi s programem „Co je solidarita?“, na níž mluvil redaktor Kovodělníka z Prahy, Roušár. Během schůze ozývaly se výkřiky nepřátelské proti kovářskému mistru Holečkovi a usneseno žádat jeho propuštění. Pisemnou resoluci odevzdala druhého dne deputace dělnictva řediteli firmy Hirschovi. Asi 295 dělníků této továrny s resolucí nesouhlasilo a vydali o tom projev nespokojenosti se stávkou. Podepsáni byli dělníci a mistři: Fr. Jindřich, V. Mikula, V. Hampl, Jos. Müller, Bedř. Anger, Karel Derfla, Jos. Reichert, Václ. Novák, Jan Roth, Eda Blažek aj. Stávka urovnána.

Mezitím však strana sociálně demokratická, značně rozrostlá, v níž nalézali čím dál tím více vlivu sociálně reformní snahy a návrhy pokrokových socialistů, pozbývala revolučního rázu a stávala se z ní praktická, sociálně reformní strana politická, která se starala o zlepšení a zvelebení hmotného, osvětového a

politického postavení dělnictva, a to jednak cestou zákonodárnou, jednak svépomocí, tuhou organizací odborovou, konsumy, stávkami atd. Současně živě agitovala pro všeobecné právo hlasovací, v čemž měla v té době – v letech devadesátých – i podporu v mladočesích, tenkrát zvítězivších nad staročechy a ještě skutečně svobodomyšlných.

To mělo ovšem vliv i na práci v Slaném.

Májové slavnosti probíhaly pak už klidně. 1. 5. 1894 konali dělníci v sále Občanské záložny Veřejnou schůzi s programem O všeobecném právu hlasovacím.

V Dělnické jednotě přednášeli i studenti a učitelé (1892 MUC. Káler o socialismu, 1895 učitel A. Ctibor z dějin umění) a realisté 1896 měli v divadle Občanské záložny přednášku pražského advokáta dr. Koerera O potřebě studia sociální otázky.

Dělnictvo však zůstávalo svým a horlivě a pevně šlo za svými vůdci a ideami.

IRENA VEVERKOVÁ

Stoletá centra informací

Posledním fenoménem šířícím informace se na sklonku dvacátého století stal INTERNET, počítačové propojení celého světa, na jehož stránkách si můžeme přečíst prakticky ihned informace vložené kdekoli na světě. A tak v klidu studoven, popřípadě doma, místo stránkami knih můžeme „listovat“ stránkami internetové sítě a pročitat potřebné informace. Obsah těchto informací je neomezený a každou minutu je síť doplňována o další nová a nová fakta.

Pokud bychom dali předcházející řádky přečíst našim předkům, jistě by považovali tyto možnosti za výplod fantazie ve stylu Julese Vernea, protože před sto léty zastupovala funkci takového informačního centra knihovna. Z tohoto důvodu najdeme při většině spolků vlastní knihovny, které však sloužily pouze členům. Sami členové spolků a naši čelní vzdělanci pocítovali nutnost změnit tento stav, respektive přeměnit spolkové knihovny na jakási vzdělávací centra přístupná pro všechny zájemce.

V Kladně bylo několik spolkových knihoven, které však byly přístupny pouze malému okruhu členů. Nejstarším spolkem ve městě byla Beseda Budislav. Mezi členy najdeme ve funkci knihovníka MUDr. Josefa Bojislava Pichla1). MUDr. Pichl je prvním doloženým knihovníkem v Kladně.

Co předcházelo založení lidové knihovny v Kladně, je podrobně popsáno v dochovaném Zápisníku lidové knihovny na Kladně: „Myšlenka založit Lidovou knihovnu a spojenou s ní čítárnu vyšla z řad kladenského studentstva. V srpnu 1896 sezval MUDr. J. Diestl poradnou schůzi do hostince u Kýňů, na níž pozváni byli zástupci kladenských spolků a studenti. ... Vyložil účel spolku a vyzval přítomné, aby činili návrh, jak by se v té věci mělo postupovat. Usneseno, aby byla městská rada požádána za příspěvek na knihovnu a místnost...“

Městská rada se podle zápisu nepostavila k této myšlence negativně, ale kladla si takové podmínky, na které spolek nebyl ochoten přistoupit. Členy zřizovací komise byli pánové J. Mrazík, Č. Meisner, Rösler, Valtr, dr. Uchytíl a dr. Kochánek. Během roku, kdy se vysvětlovaly vztahy mezi městem a nově vznikajícím spolkem, změnilo se i složení zřizovací komise. Odešli pp. Mrazík a dr. Uchytíl a poprvé se setkáváme se jménem MUDr. Ignáce Hajna, který byl do výboru kooptován. Přípravný výbor vypracoval návrh stanov, které byly po několika úpravách schváleny na jaře roku 1897. Právě na základě schválených stanov bylo vydáno povolení k činnosti.

O několik měsíců později, 22. května 1897, byla svolána valná hromada, na níž byla zřízena Lidová knihovna v Kladně. Do dnešních dnů se nám dochovala Přihlašovací listina členů, kterou podepisovali zájemci o členství ve spolku. Podle spolkových stanov se dělili členové na zakládající, činné a přispívající. Mezi zakládajícími členy najdeme Klub cyklistů na Kladně, Zábavní spolek Žďár, místní odbor Obchodní besedy na Kladně, kladenský Sokol i některé obyvatele z řad advokátů, lékařů i obchodníků. Soukromníci však jednoznačně převažují mezi členy přispívajícími. Na přihlašovací listině najdeme šedesát čtyři členů.

Spolek se pustil do práce zodpovědně, protože již v neděli 5. září 1897 si mohli zájemci vypůjčit knihy. První prostory knihovny byly v prvním patře sokolovny2). Po dvou letech se rozrůstající knihovna přestěhovala do prostor druhého patra Občanské záložny3), kde ještě v roce 1900 jediný knihovník měl na starost 361 čtenáře a 1 137 svazků knih.

V roce 1901 (1. 12.) byla knihovna přeměněna na Obecní knihovnu královského horního města Kladna a řízení se ujala Knihovní komise. Od tohoto roku město pravidelně dotovalo činnost knihovny. Postupně se rozrůstal jak fond knihovny, tak počet zaměstnanců. Z pravidelných hlášení si i po létech můžeme zjistit, které knihy se v Kladně nejvíce četly. Jednoznačně to byly knihy umělecké prozaické. V dochované statistice za rok 1906 patří mezi nejčtenější autory I. Herrmann, Sokol Tůma, Božena Němcová, Alois

Jirásek a Karel Václav Rais. Z básníků byl nejoblíbenější Vítězslav Hálek. S potěšením můžeme konstatovat, že obyvatelé Kladna dávali přednost literatuře, kterou v dnešní době označujeme jako klasickou.

Prakticky ve stejné době vznikla knihovna ve Slaném. Myšlenka zřízení veřejné knihovny byla mezi slánskými intelektuály živá již od roku 1891, kdy byl přijat Muzejním spolkem návrh V. Štecha⁴⁾ zřídit všeobecně přístupnou knihovnu. Proto byl založen „fond knihovny“, kam po několik let přispívaly jak spolky, tak jednotlivci. Známý spisovatel Ignát Herrmann věnoval do fondu knihovny dvě stě spisů, slánský továrník R. Langveil daroval patnáct knih. Muzejní spolek uspořádal Nerudův večer, z něhož věnoval celý výnos 108 zl. na knihovnu. Ani studenti gymnázia nezůstali stranou a věnovali 10 zl. Po pěti přípravných letech přistoupili členové spolku k realizaci své myšlenky. 17. října 1897 v deset hodin dopoledne byla knihovna slavnostně otevřena členy výboru Muzejního spolku, který knihovnu řídil. Slánské spolkové knihovny zapůjčily nebo darovaly ze svých knihoven knížky, které se staly okamžitě přístupné všem. Při slavnostních projevech zazněly myšlenky, které pro svoji pokrokovost jsou i po stu letech aktuální: „... Knihovna jako pramen vzdělání budiž přístupna všem. ... Aby knihovna sloužila všem, i chudým a nuzným, musí býti knihy půjčovány zdarma. Daň ze vzdělání je nespravedlivá, rozděluje celou společnost na tábor, jemuž majetek dovoluje sáhnouti po všech plodech lidského ducha, a druhý, kterému jsou odírány. Ukazuje i sobecké srdce, které cizích potřeb necítí. ... Každý plat omezuje výpůjčku, ať poplatek z knihy každé či jen ilustrované, ať prodej výpůjčních lístků i krejcar může zdržeti čtenáře, a žádati, aby mu byl odpuštěn, sotva kdo by se odhodlal...“⁵⁾

Prvním místem, kde byly slavnostně otevřeny prostory knihovny, byla bývalá piaristická kolej, do které se vcházelo z Vinařického ulice. Od roku 1898 poskytovala prostory Měšťanská chlapecká škola: Čtenáři pak přicházeli do roku 1942 do knihovny ze Štechovy ulice. Od tohoto roku se prostory měnily ještě dvakrát. Krátkou dobu, tedy do roku 1946 měla svoje sídlo v Chlapecké škole obecné⁶⁾. Poté následovalo čtrnáct let v budově bývalé Svěpomocné záložny.⁷⁾ Od roku 1960 má knihovna trvalé sídlo v budově Vlastivědného muzea ve Slaném.⁸⁾

Základ pro oddělení časopisů získal spolek od slánské besedy Libuše. Tyto nejstarší tituly byly doplňovány pravidelným nákupem nových časopisů.

Již po půlročním fungování knihovny mohli členové Muzejní rady, která knihovnu řídila, připravit i jakousi statistiku, nebo chcete-li zprávu o činnosti, kde bylo možno zhodnotit zájem čtenářů o různé druhy knih, respektive jejich zájem o jednotlivé obory literatury. Z přehledu vyplývá, že největší zájem byl o beletrii, která zastupovala 68 % všech půjčených knih. Za pilné čtenářky jsou označeny ženy, zvláště odrůstající dívky, které si nejraději půjčovaly několikavazkové romány. Naopak nejmenší zájem byl o knihy z oborů filozofie, vychovatelství, výtvarného umění, hudby, estetiky, průmyslu, obchodu a hospodářství jak domácího, polního, tak i lesního. Tyto uvedené obory nečinily ani 1% v celkovém počtu výpůjček.

Jistě je i po stu letech zajímavé, kteří autoři byli mezi našimi předky nejoblíbenější. V první desítku najdeme Aloise Jiráka, Karolinu Světlou, Karla Sabinu, Boženu Němcovou i Václava Beneše Třebízského. Objevují se však i jména, která dnešnímu čtenáři již nic neříkají – Carlénová Em., Lužická V., Jókai M. či Švarcová M. Pro úplnost dodejme, že tyto autorky předběhly v pořadí oblíbenosti i B. Němcovou. Ze světových autorů to byl jednoznačně Jules Verne.

Ve slánské knihovně si čtenáři půjčovali knihu na čtrnáct dní, což bylo oproti Kladnu pro čtenáře výhodnější. V Kladně se zpočátku půjčovalo pouze na týden.

Slánské spolky ocenily otevření knihovny, proto i po zahájení činnosti přispívaly finanční hotovostí na nákup knih, které sloužily celému městu.

Poznámky:

1) MUDr. Josef Bojislav Pichl (1813–1888), vlastenecký spisovatel a publicista. V Kladně získal v roce 1880 zaměstnání jako lékař hutí. Aktivně se zapojil do spolkového života. Sám publikoval: Deklamace ze Schillera a jiných německých básníků (1854), Společenský zpěvník český (1851), Společenský krasoučník český, tři díly (1854), řada dnes málo významných překladů z německé, polské, ruské a hlavně španělské literatury.

2) Základní kámen ke stavbě sokolovny byl položen 2.6. 1895 a nová budova vytavěná podle návrhů architekta V. Krotkého byla slavnostně otevřena 13. 9. 1896.

3) Dnes budova Státního okresního archivu v Kladně, původní kladenská radnice s popisným číslem 11, která sloužila jako radnice do roku 1877. Současnou podobu získala budova kolem roku 1910.

4) Václav Štech (1859–1947), český spisovatel, divadelní ředitel, autor humoristických a žánrových povídek, románů, dramát a veseloher – Třetí zvonění, Deskový statek, Vinohradský případ aj.

5) František Hauser, Veřejná knihovna v Slaném. In: Slánský obzor, r. 1898, s. 57–75.

- 6) Chlapecká škola obecná, Jiráskova čp. 570.
 7) Budova bývalé Svěpomocné záložny ve Slaném čp. 526.
 8) Budova Vlastivědného muzea ve Slaném, Masarykovo nám. čp. 159.

Prameny a literatura:

Zápisník Lidové knihovny na Kladně od roku 1896 do roku 1901, archiv SVK Kladno, nesignováno
 Přihlašovací listina členů, archiv SVK Kladno, nesignováno
 Knihovní zpráva za rok 1906, archiv SVK Kladno, nesignováno
 Stanovy spolku Lidové knihovny v Kladně, archiv SVK Kladno, nesignováno
 František Hauser, Veřejná knihovna ve Slaném, Slánský obzor, r. 1899, s. 57–75
 Sto let veřejné knihovny ve Slaném, 1897–1997, městská knihovna ve Slaném, 1997

VÁCLAV KRŮTA

Podzemní vojenská organizace Obrana národa na Kladensku a Slánsku v letech 1939–1940

Už krátce po okupaci okleštěného zbytku Československa, ke které došlo německým zábořem 15. března 1939, a následném vyhlášení tzv. Protektorátu Čechy a Morava se začala formovat ilegální odbojová vojenská organizace Obrana národa. V tomto příspěvku bychom chtěli popsat co nejzveřejněji historii této organizace na území dnešního kladenského okresu.¹⁾

Obrana národa vznikala organizovaným způsobem „seshora“ hned po 15. březnu 1939 s tím, že její kořeny sahají vlastně už před toto datum. Struktura organizace a základní propozice pro její činnost jsou odvozené od struktury a mobilizačních plánů československé armády první a druhé republiky. Po mnichovském záboru a zejména po okupaci okleštěného zbytku bývalé Československé republiky společenské vědomí této potupné porážky ve spojení s osobními pocity, jež lze v mnoha případech nazvat tragédií, motivovaly vlastenecky cítící občany a z nich především aktivní vojáky z povolání a větší část důstojníků v záloze k odboji proti nenáviděnému nepříteli. „Události ke konci roku 1938 a okupace naší vlasti zastihly nás už v Berouně, kam byl můj manžel přeložen z Kladna, u 38. pluku. Můj muž, škpt. Václav Macháček, byl cele oddán službě pro republiku a vším tím, co se stalo, byl nešťastný. Prohlašoval, že kdyby tento stav měl zůstat, nechtěl by vůbec žít, a od prvního dne okupace myslel jenom na odvetu. Hned počátkem okupace se dostával do prudkých sporů, a když jedenkrát ve veřejné místnosti škrtil tajemníka agrární strany, který si pochvaloval pořádek, který zavedl Hitler, raději jsme se zdržovali doma,“ vyprávěla o svém muži po válce Božena Macháčková.²⁾ Obdobně cítili v té době i jiní. Vojáků z povolání se změny dotkly i po stránce změny jejich sociální situace a v závislosti na tom i materiálně. Jedním z kroků, jež musela vláda po mnichovském diktátu učinit, byla likvidace československé armády. To samozřejmě většina vojáků těžce nesla.

Ohrožení existence Československé republiky a posléze tragédie jejího zániku se promítla i do životního pocitu jiných vrstev společnosti než jen vojáků. Kapitán mezinárodní organizace Old-scouts a Rowerscouts na Kladně Jiří Pálek po válce napsal: „My (skauti – pozn. V. K.) jsme si mezi sebou také slíbili, že bud'to odjedem do aktivního boje, který se nejdříve očekával v Polsku, nebo budeme organizovat odboj na příhodnou dobu doma. Šli jsme na radu ke škpt. Písaříkovi, Skládanému a pplk. Stříbrnému, kteří nám tehdy věc rozmluvili s odůvodněním, že Polsko, které jistě v dohledné době bude napadeno takovou mocí, že jeho obrana bude hned v začátku zničena, protože mu chybí moderní technika v dostatečném množství. (!) Pro ně budou mít cenu hlavně specialisté letci a lidé, kteří již prošli válečným ohněm. Naši patronátní důstojníci však přijali naši nabídku k přípravě odboje. Sdělili nám, že se tvoří Obrana národa z lidí, kteří to myslí s národem upřímně ... Proto vítají nabídku každého poctivého Čecha, a až bude čas, uvědomí nás přímo k nějaké akci, protože se očekává dle zpráv, které jim byly dodány, že na jaře 1939 dojde k zabránění celé republiky fašistickým Německem.“³⁾ Neumíme sice přesně určit čas, ke kterému J. Pálek události řadí, ale po stránce věcné není důvodu mu nevěřit. Máme z mnoha jiných stran líčení doby po mnichovských událostech a víme, že očekávání války Německa s Polskem bylo obecné. Odpovídá době, že zástupci kladenských skautů šli za staršími důstojníky, kteří pro ně představovali autoritu, a nabídli své schopnosti a síly k boji proti Němcům. J. Pálek tvrdil dále: „10. března 1939 jsme byli poprvé povoláni pplk. Stříbrným, abychom pomohli v noci z 10. na 11. března nakonservovat zbraně a zakopat je na určené místo. Odjeli jsme v noci 10. března po večerce z kladenských kasáren jakoby na cvičení s plně naloženými čtyřmi nákladními auty pokrytými plachtami. Vezli jsme pušky, granáty, nové typy lehkých kulometů a municí. Cesta vedla necelou hodinu. Přijeli jsme do tmavého lesa v údolí, kde den předtím cvičila rota pěchoty a

vykopala kus zákopu a kulometná hnízda. Do těchto jsme ukládali zbraně nakonservované v sudech, v pytlech z voskového plátna, bedny s municí byly zaláty asfaltem. Nevěděli jsme, kde jsme. Pamatuji si, že při tom byli ještě dva lesníci. Zasypané zbraně jsme pak přikryli pečlivě nařezaným a srovnaným drnem. Potom na toto místo byly přehozeny nasekané větve z poražených stromů. Práce musela být pečlivá a museli jsme odejet za tmy – nikdo z účastníků mimo velitele nesměl vědět, kde zbraně jsou, a nikdo se to po zatčení pplk. Juliana Stříbrného nedozvěděl. Domnívali jsme se, že to mohlo být někde u Malíkovic.“⁴⁾

Ti, kteří se nemohli smířit s nacistickou okupací, našli brzy oporu v ilegální organizaci. Prakticky v den záboru zbytku republiky 15. března 1939 nacistickým Německem začala působit souběžně s legální armádou tajná ilegální armáda. Zatímco legální musela z příkazu okupantů vytvořit likvidační oddělení, jež vojáky demobilizovalo a mělo na starosti prakticky zrušení armádního tělesa, pustili se titíž vysocí důstojníci do vytváření rámcové ilegální armády. Z řad vysokých důstojníků na ministerstvu národní obrany v Praze se zformovalo vrchní velení, jemu podléhala zemská vojenská velitelství, těm zase krajská vojenská velitelství, která velela okresním vojenským velitelstvím. Tři zemská vojenská velitelství, totiž Čechy, Morava a Velká Praha, představovala tři armády, kraje měly postavit divize, politické okresy pak pluky a soudní okresy prapory.⁵⁾ Tato armáda byla fiktivní: na jednotlivých stupních byla vytvořena velitelství i se štáby, ale vlastní jednotky byly pouze uvažovány. V málokterém okrese věděli proponovaní velitelé rot, neřku-li čet, že se s nimi počítá v budoucí armádě na místa velitelů.

Zpočátku probíhalo vytváření odbojových skupin a vlastně namnoze ještě spíš zárodečných buněk pozdějších skupin živelně a ke styku mezi nimi docházelo na základě ponejvíce osobních známostí. Ostatně samotný název organizace, jež také sami používáme, Obrana národa, vznikl a stal se známějším teprve v červnu a ještě spíš v červenci 1939. Když tedy mluvíme o Obráně národa od samého počátku, je to do jisté míry fikce, již používáme pro zjednodušení našeho výkladu.

V politickém okrese Kladno se stal organizátorem okresního tělesa Obrany národa nejprve špkt. Antonín Tichý. Antonín Tichý se narodil 2. července 1895 v Přeštíně u Mohelnice na Moravě. Byl absolventem reálky a po půlletém studiu na zemědělské fakultě technické vysoké školy v Praze byl 15. března 1915 povolán jako jednoroční dobrovolník do rakouské armády. Po devítitýdenním kurzu pro důstojníky byl nasazen v létě 1915 na haličskou frontu. Za rok nato byl zajat a k 1. červenci 1917 vstoupil do ruských legií. Přes Archangelsk byl však dopraven do Francie a tam se zúčastnil jako příslušník 21. pluku československých legií bojů proti Německu. Když se v hodnosti poručíka navrátil v lednu 1919 do vlasti, zůstal v armádě. V roce 1928 byl povýšen na štábního kapitána a tato hodnost mu zůstala až do demobilizace v roce 1939. Bydlel v Tuchorazi čp. 892 a v roce 1939 byl zaměstnán jako tajemník na reálném gymnáziu v Kladně.⁶⁾ Téměř vzápětí však vystřídal ve funkci okresního velitele A. Tichého hodnostně vyšší pplk. Julian Stříbrný. Ten se narodil 9. listopadu 1883 v Kladně a byl tedy o dvanáct let starší než A. Tichý. Rovněž prošel tvrdou školou legií. Vyučil se ve dvouleté pokračovací škole elektromontérem. V roce 1914 byl povolán k telegrafnímu pluku. Nejdříve byl nasazen na italské frontě, v květnu 1916 na ruské frontě. 16. července 1916 upadl zraněný do ruského zajetí, byl internován v dárnickém zajateckém táboře. Tam vstoupil 1. srpna 1916 do ruských legií a byl zařazen do 2. technické roty. Dotáhl to na poručíka a v roce 1920 byl přijat do československé armády jako důstojník z povolání. Při službě u 10. pěšího pluku v Brně vystudoval průmyslovou školu a udělal si maturitu. Měl vynikající posudek: „Pevný charakter. Energický a přesný ve vykonávání svých povinností. K podřízenému přísný, ale spravedlivý. Sám předchází vždy vzorem a je výborným vychovatelem. Důstojník v každém ohledu spolehlivý a schopný k zastávání vyššího úřadu.“ Však také byl už v roce 1924 podplukovníkem. V polovině třicátých let byl posádkovým velitelem v národnostně exponované Kadani, v roce 1937 odešel ve velitelské funkci na Slovensko. Po rozpadu státu se navrátil do rodného Kladna. Byl pověřen likvidací kladenské posádky a poté s platností od 1. července 1939 odešel do výslužby.⁷⁾

Okres Kladno spadl do severozápadočeské (nebo také středočeské) oblasti, kterou budoval brigádní generál František Kravák. Je víc než pravděpodobné, že gen. F. Kravák znal jak A. Tichého, tak ještě spíš J. Stříbrného. Byl totiž rovněž ruským legionářem, a ještě než zaujal místo náčelníka 1. oddělení ministerstva národní obrany v Praze, velel brigádě v Chomutově. Přinejmenším odtud se musel znát s pplk. J. Stříbrným, který velel posádce v Kadani. Gen. F. Kravák byl někdy v dubnu pověřen gen. Vojtou výstavbou organizace Obrany národa v tehdejších politických okresech Benešov, Příbram, Beroun, Rakovník, Louny, Slaný, Kladno. Gen. F. Kravák, vystupující pod krycím jménem Přemysl, zaměřil své úsilí do tří hlavních oblastí. Jednak vybudoval a zajišťoval spojení se zemským velitelstvím Čechy, za druhé vytvořil svůj vlastní oblastní štáb a řídil jeho výcvik a za třetí zajistil a jmenoval velitele jednotlivých vyjmenovaných okresů a vytvářel s nimi fungující spojení, instruoval je a za jejich součinnosti organizoval rámcové pluky a prapory.⁸⁾ Z pozdější nacistické obžaloby vyplývá, že gen. F. Kravák nejprve hovořil z Kladna se špkt. A. Tichým a pověřil jej vytvářením podzemní jednotky na Kladensku a teprve o něco později pověřil tímtož úkolem hodnostně i služebně vyššího důstojníka pplk. J. Stříbrného.

Pplk. J. Stříbrný navštívil zřejmě v záležitosti svého odchodu z armády pražské ministerstvo národní obrany a přitom se setkal se svými známými a přáteli. Jednal také s gen. F. Kravákem, který se intenzivně zaobíral výstavbou své skupiny. Ze soudní žaloby vyplývá, že gen. Kravák vysvětlil pplk. Stříbrnému na mapě, již měl gen. Kravák zavěšenu na stěně ve své kanceláři, které úseky na hranici s tzv. Sudetami zaujmou jednotky jeho skupiny. Pplk. Stříbrnému uložil zajistit výstavbu dvou praporů, z nichž jeden zaujme hraniční úsek mezi zleva berounskou jednotkou a zprava slánskou, zatímco druhý bude určen ke střežení veřejných budov a životně důležitých podniků. Co se týká výstavby praporů, gen. Kravák vysvětlil pplk. Stříbrnému, že nejprve musí ustanovit velitele jednotlivých rot a čet a teprve v okamžiku, až bude vyhlášena mobilizace služby schopných ročníků, budou jednotky naplněny vojáky. Souhlas pplk. Stříbrného s úkoly, které mu byly takto uloženy, a zároveň slib udržet všechno v tajnosti musel pplk. Stříbrný stvrdit podáním ruky. Podle nacistické obžaloby byl pplk. Stříbrný u gen. Kraváka čtyřikrát. Poprvé prý na začátku srpna 1939 na písemné vyzvání z ministerstva, poté o čtrnáct dnů později, potřetí uprostřed září a naposledy v polovině října. Jedna ze dvou zachovaných vstupenek do budovy ministerstva národní obrany – informační kanceláře je dokonce datována, a tak víme naprosto přesně, že jednu ze svých letních návštěv na ministerstvu národní obrany vykonal pplk. J. Stříbrný 10. srpna 1939. Máme důvod se domnívat, že vzhledem ke své hodnosti, předchozím funkcím a svému postavení se setkal a jednal při svých návštěvách na ministerstvu ponejvíce přímo s gen. F. Kravákem. Protože trávil první čas po propuštění z armády až do září v Praze, usuzujeme, že na ministerstvu národní obrany byl v záležitosti odboje vícekrát, než musel gestapu přiznat.

V obžalobě pro německý soud se říká, že gen. F. Kravák uložil pplk. Stříbrnému zjistit na okrese Kladno počet nemocnic a volných nemocničních lůžek, založit a vést evidenci osobních a nákladních vozidel a zásob benzínu, dále zpracovat seznam Čechů, kteří se přátelí s Němci, a seznam všech Němců, kteří bydlí v okrese. Pplk. Stříbrný měl rovněž sledovat náladu obyvatelstva a změny hlásit, stejně jako měl podávat hlášení o síle německých jednotek vojska a policie a o pohybu německých vojenských transportů. Oba vojáci spolu hovořili o mobilizaci. Pplk. Stříbrný musel gen. F. Kravákovi sdělit adresu, kde bude kdykoli telefonicky dosažitelný. Při říjnové návštěvě se bavili pplk. J. Stříbrný a gen. F. Kravák o přípravě oslav 28. října. Německým vyšetřovatelům vypověděl, že měly být natisknuty barevné papírové praporky v barvách české trikolory a těmito praporky že měly být ozdobeny domy, české obyvatelstvo se mělo obléct do svátečních šatů ozdobených páskou trikolory. Měly být ozdobeny národní pomníky, domy a byty měly být osvětleny. Nakonec se nic z toho neuskutečnilo, protože nebyl dán rozhodující pokyn. Gen. Kravák při některém ze setkání anebo nejspíš vícekrát nabízel pplk. Stříbrnému peníze na úhradu nejnütnějších nákladů činnosti, ale této nabídky pplk. Stříbrný využil minimálně. Ve finančních záležitostech se měl pplk. Stříbrný obrátit na Kravákova spojovacího důstojníka škpt. Kubíka, který udržoval s jednotlivými okresy stále osobní spojení.10)

Pplk. J. Stříbrný bral zřejmě celou záležitost odboje velmi vážně. Po návratu z dovolené z Prahy v září 1939 začal ve spojení se škpt. A. Tichým budovat okresní organizaci. Zaměřili se především na bývalé důstojníky a vojáky, policisty a četníky, na členy sokolské organizace a legionáře z první světové války. Škpt. A. Tichý, který byl gen. Kravákem pověřen zřízením okresní organizace vlastně před pplk. Stříbrným, seznámil nyní pplk. Stříbrného se škpt. Kubíkem, který přijížděl často do Kladna s příkazy od gen. Kraváka a naopak požadoval hlášení, jak probíhá výstavba okresní organizace, o zajištění zbraní, trhavín atp. V srpnu škpt. Tichý nahlásil Kravákovu poslu, že v Kladně lze počítat asi s 200 strážníky, ale naproti tomu neměl zajištěné pro výstavbu jednotek žádné vojáky.11) Konkrétně víme, že škpt. Tichý vyhledal v Kročehlavech, které tehdy měly správní samostatnost, správce městských podniků a elektrárny Josefa Fialu. Josef Fiala byl až do svého nástupu u města 20. 6. 1939 vojákem z povolání. Narodil se 15. 10. 1911 v Kročehlavech. Jako absolvent čtyřleté průmyslové školy byl v době výkonu základní vojenské služby vyškolen na důstojníka. V době hospodářské krize byl přijat do armády v hodnosti podporučíka, dostalo se mu přeškolení a pak byl až do 15. 3. 1939 u telegrafního praporu 4 v Přerově nad Labem. Škpt. Tichý vylíčil mladšímu poručíkovi v záloze, jak v důsledku mezinárodní situace Německo bude donuceno přijmout mírové podmínky západních mocností, a tvrdil, že konečným důsledkem toho bude, že německá armáda bude muset vyklidit tzv. protektorát. Nato nastane v zemi chaos. Bude prý muset být ustavena prozatímní vláda, která bude muset udržet a zajistit pořádek. A. Tichý údajně toto sice vyprávěl, ale aniž by čekal na Fialův názor anebo jakékoli další vyjádření, odbočil na jiné téma a k Fialově účasti v odbojové práci se už nevrátil.12)

Z dalších konkrétních osob, které byly pravděpodobně zasvěceny do věci organizace, známe mj. v z. Bohuslava Brodeckého. Npor. v z. Bohdan Milec mu sdělil, že se připravuje ozbrojené povstání proti Němcům, které bude zahájeno v okamžiku, až vypukne německo-polská válka. Npor. v z. B. Milec jej určil velitelem úseku Velké Přítočno-nádraží Kladno. Prikázal mu, aby se spojil s por. v z. Ing. Větrovcem. Mjr. Brodecký se s Ing. Větrovcem opravdu setkal, ale když se žádné povstání neuskutečnilo, už Ing. Větrovec

znovu nevyhledal.13)

3. srpna 1939 byl přemístěn z policejního komisařství v Kladně do Prahy vrchní kancelářský oficiál Václav Kelbich. Do srpna 1940 sloužil na policejním komisařství v Praze-Holešovicích. Měl za sebou legionářskou minulost a v Praze opatřil pro Obranu národa falešné doklady pro odbojáře, kteří se připravovali k útěku do zahraničí. Jedním z těch, kterým vydal falešnou protektorátní občanskou legitimaci, byl Ladislav Vosyka. Tomu na jméno Antonín Babický.14)

Ve Slaném se stal velitelem slánského rámcového praporu Obrany národa pplk. Florián Ostrčil. Patřil také do obce legionářů. Narodil se 5. 3. 1892 v Žalkovicích u Kroměříže, stal se v dospělosti bankovním úředníkem. Ale válka změnila jeho život. Jako voják se dostal na italskou frontu, kde byl v létě 1916 zajat. 22. 4. 1918 se stal italským legionářem. Na vojně zůstal a za první republiky sloužil v hodnosti majora u 3. p. pl. v Kroměříži. V den, kdy došlo k okupaci, byl velitelem 1. praporu cyklistů ve Slaném.

Ostrčilovým zástupcem byl škt. Karel Prášil. Ten pocházel z Chrastu u Chrudimi, kde se narodil 12. 7. 1896. Za první světové války sloužil od července 1915 na ruské frontě, kde byl už v říjnu zajat. V prosinci 1916 vstoupil v Kyjevě do československých legií. Byl rovněž vojákem z povolání, v kritické době 1938–1939, již zkoumáme, byl štábním kapitánem u 1. praporu cyklistů ve Slaném a vykonával funkci velitele záložní roty. Od 15. ledna 1940 byl vrchním tajemníkem u Okresního úřadu ve Slaném.

Asi iv květnu rozvinul pplk. F. Ostrčil před škt. K. Prášilem obraz budoucího vývoje. Německo prý bude donuceno pod tlakem západních velmocí stáhnout svá vojska z protektorátu. V tom okamžiku nastane příhodná doba pro vystoupení organizované vojenské síly, jež zajistí „pořádkovou službu“ zaměřenou na střežení veřejných budov a k zabránění rozvratu při obávaném komunistickém puči. Ostrčil zavázal Prášila k mlčenlivosti.

V červenci 1939 K. Prášil odjel s rodinou na dovolenou do Veltrus. Pplk. Ostrčil jej dopisem požádal, aby vyhledal ve Veltrusech spolehlivého důstojníka, který by vystavěl a vedl vojenskou organizaci v Kralupech nad Vltavou. Nato škt. K. Prášil vyhledal úředníka městské spořitelny v Kralupech nad Vltavou Josefa Čermáka. Josef Čermák, narozený 18. 11. 1895 v Chránišově, okres Sokolov, byl kapitánem v záloze. Souhlasil s návrhem, který mu K. Prášil přednesl, a rukodááním se zavázal ke spolupráci a k mlčenlivosti. J. Čermák, když hovořil s K. Prášilem, nebyl nezasvěceným. Už někdy koncem dubna nebo začátkem května 1939 jej totiž navštívil škt. Hájíček a ten mu nabídl místo velitele „pořádkové služby“ v Kralupech. J. Čermák už tehdy souhlasil a od té doby vlastně čekal na pokyny, které mu slíbil Hájíček15) doručit. Karel Prášil také domluvil s J. Čermákem schůzku mezi ním a F. Ostrčilem, ke které také skutečně u kralupského nádraží došlo a na níž J. Čermák souhlasil s převzetím funkce velitele kralupského okresu. Na vybidnutí K. Prášila se krátce nato J. Čermák sešel v jeho bytě ve Veltrusích č. 326 s odborným učitelem Josefem Novotným.

Josef Novotný, narozený 23. února 1895 ve Veltrusích, byl důstojníkem v záloze. V první světové válce sloužil na ruské a albánské frontě a demobilizován byl jako poručík. Prášilův návrh na převzetí funkce místního velitele ve Veltrusích por. Novotný akceptoval a přislíbil, že se spojí s lidmi, kteří by přicházeli podle jeho názoru v úvahu za členy odbojové organizace. Prášil jej zavázal k mlčenlivosti. Později se sešli ještě několikrát. Ač gestapu po zatčení tvrdili, že už nikdy nemluvili při těchto setkáních o vojenskou organizaci, lze mít zato, že se scházeli právě za tím účelem a že mluvili hlavně o ní.16)

Při zkoumání otázek výstavby a činnosti Obrany národa na území dnešního kladenského okresu se potýkáme s absencí pramenů. Ta je dána samotnou povahou tématu, tzn. že jde o historii ilegální organizace, která vědomě nezachovávala o své existenci písemné doklady, na základě nichž by případně mohli být její členové perzekvováni. Na Kladensku a Slánsku však bohužel byla promarněna možnost zaznamenat tehdejší události alespoň ve vzpomínkách pamětníků.17) Existují však prameny nacistické proveniencie, především z činnosti nacistické justice a pak také několik písemností kladenského gestapa. Problémy s interpretací těchto dokumentů jsou známé. Nebezpečí jejich mylného výkladu je v našem případě o to větší, že nejsou vždy přímo k naší místní problematice a k našim konkrétním osobám. Když ovšem chceme postihnout vývoj ilegálního odbojového hnutí, nezbyvá nám než přihlédnout ke všem pramenům a pokusit se o výklad, byť i složitější.

Gen. František Kravák nezačal budovat svoji oblast před polovinou dubna 1939, spíš později. Na první pohled jde o značné teritorium. Připomíná tvar neuzavřeného prstence kolem Velké Prahy, která je téměř v jeho ideálním středu. Tento prstenec měly tvořit tehdejší okresy Benešov, Vlašim, Sedlčany, Votice, Sedlec, Beroun, Příbram, Hořovice, Louny, Slaný, Kladno, Terezín, Roudnice nad Labem, Libochovice, Kralupy nad Vltavou, Velvary a Veltrusy (!). Gen. Kravák rozdělil tyto okresy do čtyř krajů: Benešov s velitelem plk. Adolfem Hůlkou, Terezín s velitelem plk. Janem Kratochvílem, Příbram s velitelem plk. Josefem Srstkou a Beroun s velitelem plk. Josefem Maxou. Toto rozdělení nebylo ortodoxní, nýbrž pouze rámcové. Tak nenabyl důležitosti kraj se sídlem v Terezíně např. i proto, že jeho velitel plk. Jan Kratochvíl odešel na sklonku léta 1939 do zahraničí. Na významu získala Roudnice nad Labem, kde byl velitelem pplk. Jaromír

Halbhuber, kterého gen. Kravák ustanovil svým osvětovým zástupcem. Stejně tak se stal prakticky důležitějším Beroun na úkor Příbrami; velitel berounského kraje plk. Josef Maxa vybudoval v Berouně a okolí jednu z nejnámennějších jednotek v rámci celé organizace Obrany národa.

Okresy Kladno a Terezín měly spadat pod Terezín. Nespadly však ani pod Halbhubera v Roudnici nad Labem, ani pod Louny, kde se stal nejnámennější osobou mjr. Jaroslav Ewald.18) Naopak kladenský velitel pplk. J. Stříbrný se pokusil o uplatnění svého vlivu v Rakovníku. Na sklonku roku 1939, v listopadu nebo možná až v době prvních prosincových zatýkání v Praze, navštívil pplk. Stříbrný Rakovník. Setkal se tam s mjr. J. Šulcem, velitelem okresu. V soudních spisech sice čteme, že o postavení mjr. Šulce se pplk. Stříbrný dozvěděl od gen. Kraváka, to ale není asi pravda. Stříbrný a Šulc se museli znát už dříve. Stejně jako Stříbrný byl i Šulc legionář a před svým umístěním do civilního zaměstnání vrchního tajemníka Obchodní akademie v Rakovníku byl pobočníkem gen. F. Kraváka. Každopádně rozmlouvali o stavu výstavby svých organizací. Nakolik se informovali objektivně a pravdivě, nelze už zjistit, ale překvapuje, že „okres Rakovník nyní má být připojen ke kraji Kladno, který on (tj. pplk. Stříbrný – pozn. V. K.) jako krajský velitel vedl“. Mjr. Šulc nemohl být těmito slovy nadšen. Obrana národa, budovaná na Rakovnicku J. Šulcem, byla určitě propracovanější a rozvinutější a těžko mohl Šulc slyšet někde něco o tom, že by Kladno bylo sídlem krajského velení. Snad jenom okolnost, že měl J. Stříbrný vyšší hodnost, mohla zabránit větší Šulcově nevoli. Charakteristice, že Šulc „projevil svoji nedostatečnou připravenost k další spolupráci“, jak to označil německý státní návladní, rozumějme tak, že Šulc zkrátka odmítl s pplk. Stříbrným o otázkách subordinace dál rozmlouvat.19)

Gen. F. Kravák si pozval určitě aspoň část dneska nám známých velitelů jednotlivých okresů na ministerstvo národní obrany v Praze v květnu 1939. Pravděpodobně si je pozval hromadně a udělal to ještě vícekrát. „Přibližně jednou měsíčně Kravák pořádal jednání s velením okresů, kde se členové zdokonalovali díky svým úkolům, ... dal jim vztah k budování Obrany národa, obeznámil je s rozkazy zemského velení a neustále mu byly podávány zprávy o výsledcích jejich práce.“20) Gen. Kravák měl evidentně silný vliv na vytváření okresních organizací. Dokládá to případ Rakovníka: „Šulc otálel se začátkem práce. Když ho ale Kravák pozval do Prahy a dělal mu výčitky, začal s organizátorskou prací.“21) Nemyslíme, že by tomu bylo jinak ve vztahu gen. Kraváka k pplk. Stříbrnému. Byl na něho určitě stejně přísný. Jenomže mnohem menší výsledky pplk. Stříbrného vyplynuly z diametrálně odlišné situace v Kladně. Oproti Berounu anebo Rakovníku bylo v Kladně hůře. Kladno poznalo jako první, co dokáží nacisté. Brzy zrána 8. června 1939 byl nalezen na rohu Váňovy a Hruškovy ulice v Kladně mrtvý vrchní strážmistr německé pořádkové policie Wilhelm Kniest. Němci zorganizovali obrovskou akci k vypátrání původce činu. Vedle protektorátní policie a četnictva byly do pátrání zapojeny německé pátrací orgány z Kladna a Prahy včetně zvláštního oddílu německé tajné státní policie (gestapa). To už potom v Kladně zůstalo až do konce války. Kladenský oberlandrát Meussel vydal hned 8. června 1939 vyhlášku, platnou pro Kladno, Rozdělův, Dřín a Dubí, a v ní zakázal s okamžitou platností veškerá shromáždění pod širým nebem, uzavřel veškeré veřejné místnosti, biografy, divadla apod., nařídil, že všechna okna a vchody do budov musí být v noci od 20 hod. do 5 hod. uzavřeny, a zavřel také všechny školy a mateřské školky. Zároveň vyhlásil: „II. Nebudou-li do 9. června t. r. do 20. hodiny oznámena jména pachatelů a jejich pomocníků vrch. zem. radovi v Kladně (v budově okr. úřadu) (!) budou učiněna další opatření proti obyvatelstvu. České obyvatelstvo a české úřady se vyzývá (!), aby učinily (!) vše, co by přispělo k dopadení pachatelů a jejich pomocníků.“22) Do Kladna se dostavil okamžitě také K. H. Frank, který osobně dohlížel na provádění teroru. Na kladenském hlavním náměstí musela za hrozivého obstoupení německými pořádkovými jednotkami nastoupit česká státní policie, která byla pak odvedena do školy Na Amálce, kde byla internována. Kladenské občany pak perzekvovala německá policie. Bylo zatčeno všech 42 členů kladenského městského zastupitelstva a dalších 62 obyvatel města a přilehlého okolí. 10. června 1939 byli tito nevinní lidé, kteří se stali rukojmím, odvezeni na nákladních autech zakrytých plachtami do Brna a tam uvězněni na Špilberku. Starosta města František Pavel zemřel za záhadných okolností na Špilberku už v noci z 11. na 12. června a téže noci postřelený městský zřízenec František Louda dokonal 16. července 1939. Do čela města byl postaven vládní komisař, město muselo zaplatit obrovskou pokutu, která byla rozpočtena na jednotlivé obyvatele, a ti ji museli nemilosrdně zaplatit. Už 13. června 1939 byli zatčeni rukojmí odvezeni do německých koncentračních táborů. Třebaže okupanti poněkud zmírnili opatření nastolená vyhláškami oberlandráta z 8. a 9. června 1939,23) přesto události navodily v Kladně a v širokém okolí atmosféru strachu a hrůzy. Za takových podmínek bylo těžké, ne-li přímo nemožné organizovat podzemní armádu, jejímž úkolem by bylo vystoupení proti Německu. Navíc ještě argumentace, které se dostávalo zasvěceným důstojníkům v Praze při jednáních s gen. Kravákem, že mezinárodní situace je příznivá, nebo dokonce že Německo se rozloží samo, byla na Kladensku tváří v tvář demonstraci neomezené a brutální německé síly naprosto nepoužitelná. Při vědomí takové atmosféry tím více vyniká hrůznost lidí, kteří se přesto pokoušeli o organizaci odporu.

Pplk. Julian Stříbrný byl v létě 1939 v Praze. Protože byl penzionován k 1. červenci 1939, zažil dny hrůzy po Kniestově zastřelení přímo v Kladně. Ale jeho nervy si odpočinuly už v červenci, když odejel do Prahy. Nepochybujeme o tom, že se setkával v Praze s kolegy a přáteli vojáky včetně gen. F. Kraváka a že promýšlel problémy spojené s účinnou rezistencí. Když se někdy před polovinou anebo v polovině září 1939 dostavil nazpátek do Kladna, mohlo se jemu samotnému zdát, že už je po nacistické bouři. Navíc pplk. Stříbrný už jistě znal rozkaz zemského velitelství Obrany národa o přípravě mobilizace ze srpna a musel si uvědomovat, že má na Kladensku hodně práce, jestliže chce vybudovat akceschopnou organizaci. Když se snažíme pochopit, co asi dělal, domníváme se, že se musel obrátit – vedle škpt. A. Tichého, s nímž jeho spolupráci máme potvrzenu v německých soudních materiálech – zejména na bývalé aktivní důstojníky. Už zmíněný Jiří Pálek tvrdí, že krátce po nešťastném 15. březnu 1939 si jej povolal společně s vedoucím oddělení Josefem Hendrychem velitel pplk. Stříbrný a „...sdělil nám, že my dva budeme prodělávat jakousi školu pro důstojníky v záloze v ilegalitě, abychom mohli své jednotky, které postavíme, řádně vojensky vést. Počítali, že postavíme alespoň jednu rotu postupně ze spolehlivých lidí, schopných v případě potřeby se chopit zbraní. Mimo pplk. Stříbrného ještě nás cvičil škpt. Písařík a kpt. Brauner. Mimo to jsme dostali poddůstojnické a důstojnické příručky, které jsme za chvíli znali nazpaměť. Mohli jsme pak sami dělat postupně instruktáže u družstev, která se navzájem neznala. K tomu účelu jsme vystavěli chatu na stráni u Dědkova mlýna, kde mohlo přespát až 30 lidí. První ranou této organizace (!) bylo zastřelení německého schutz (!) policejního strážmistra Kniesta.“²⁴) Škpt. Josef Písařík, nar. 4. 5. 1896, bydlel v Kladně a po demobilizaci přešel jako vrchní tajemník na Okresní úřad v Kladně. Byl popraven nacisty za druhého stanného práva dne 17. června 1942. J. Písařík byl na známé rudé vyhláše uveden na prvním místě. Vedle něho byl na téže vyhláše uveden adjunkt Okresního úřadu v Kladně a bývalý poručík František Rosenbaum, narozený 20. 12. 1912, bydlící v Dubí, Ing. Jaroslav Merhaut, nar. 12. 11. 1897 v Kladně, zemědělský rada Okresního úřadu v Kladně a bydlící v Kladně a dva muži z Roudnice nad Labem. Co se skrývá v těchto konkrétních případech za formulí „Odsouzení schvalovali atentát na SS-Obergruppenf. Heydricha a vyzývali k podpoře atentátníků nebo veřejný pořádek a bezpečnost rušili a ohrožovali,“ dnes už umíme vysvětlit. Škpt. J. Písařík byl zatčen kladenským gestapem během druhého stanného práva dne 14. června 1942. Okamžitě byl vyslechnut a jeho spis byl zaslán do Prahy. Za tři dny nato byl popraven. Důvodem byla jeho účast v ilegální odbojové skupině Vaněk – Kříž, kterou měli nacisté pod kontrolou prostřednictvím bývalých důstojníků a v té době konfidentů sicherheitsdienstu Huberta a Krause.²⁵) Obdobně tomu bylo zřejmě s por. F. Rosenbaumem a Ing. Jaroslavem Merhautem.

Už citovaný kapitán skautů nám pomůže osvětlit, co znamenala „rámcovitost“ Obrany národa. „Při jedné návštěvě inspektora Polánka nám bylo sděleno, nechceme-li se též zapojit do podzemního hnutí armády. Nabídl jsem, že zorganizuji z Junáka a kamarádů jednotku. Když se mě pplk. Stříbrný tázal, na kolik si troufám, slíbil jsem, že se pokusím dát dohromady jednotku v síle roty, ale možná dám i prapor. Počítal jsem s Junáky a známými z celého okresu. Ten prapor mohl mít pouze jednu rotu vojáků, ostatní mohli mít pouze předvojenský výcvik a schopnost zacházet se zbraní. V prvních instrukcích nám byla sdělena hrubá organizace podzemní armády, kterou měla udržovat Obrana národa připravenou zasáhnout v příhodný čas k podpoře spojeneckých armád. Počítalo se, že tato podzemní ve střehu a informovanosti udržovaná armáda by byla potom doplněna mobilizací tří nejmladších ročníků, vycvičených (!) a dosáhla by stavu kolem 100 000 mužů.“²⁶) Rotu nebo dokonce prapor mohl Pálek slibovat postavit opravdu brzy po 15. březnu 1939, ale mobilizační údaje, o kterých zaslých mluví, pocházejí až z pozdního léta 1939. Anebo až z novinových článků po skončení války?

Obrana národa byla na podzim 1939 v zásadě zformována. I když její jednotky byly „nenaplněné“, tzn. pouze v myslích organizátorů, byla obrovskou organizací. Hlavní cíl, jímž byla příprava a výstavba podzemní armády, která by zajistila na ústřední povel vyvolání a provedení všenárodního povstání a následně uchopení vojenské a politické moci, si přímo vyžadoval další rozrůstání organizace. Prakticky však nebylo možné tak rozsáhlou aktivitu skrýt a utajit před nepřítelem.²⁷)

První kroky proti Obrance národa podnikli nacisté v listopadu a prosinci 1939. V sousedním okrese Rakovník se např. dozvědělo okresní vedení Obrany národa o prvních pražských zatčeních vedoucích funkcionářů před vánočními 1939. „Mluvílo se, že byla prozrazena Obrana národa v Uherském Hradišti, odhaleno její spojení s Prahou, že byl zatčen podplukovník Hůlka ze štábu Obrany národa a že u něho gestapo našlo zápisník se jmény velitelů některých okresů z oblasti generála Kraváka.“²⁸) Nacisté opravdu vyšli do boje proti českému odboji. Netýkalo se to ovšem jenom Obrany národa, ale i dalších odbojových organizací. Souvisí to nejspíš s tím, že jejich represivní aparát, tedy především tajná státní policie, se už zkonsolidoval, ujasnil si poměry a nabyl přesvědčení, že může, či dokonce musí zasáhnout.²⁹)

Oblast středních Čech (Kravákova) nebyla samozřejmě izolovaná od ostatní organizace, spíš naopak. Velitelé jednotlivých okresů nebo jimi pověřeni zástupci a spojky jezdili často do Prahy a tam se v likvidovaném ministerstvu obrany setkávali navzájem. Zatčení prvních a jejich následné výsledky přivodily

pád laviny. Kladenský pplk. J. Stříbrný byl jedním z prvních, na něž gestapo sáhlo. On a velitel berounského kraje plk. J. Maxa byli zatčeni 13. února 1940. Krátce nato, totiž 24. 2., byl u Strážnice na moravsko-slovenské hranici zatčen gen. F. Kravák, když se pokoušel přejít do zahraničí. Pro škpt. K. Prášila si gestapo přišlo 4. 3. Stříbrného zástupce a nejbližší spolupracovník, škpt. A. Tichý, byl zatčen 27. 3., por. J. Fiala 1. 4. Nejpozději dospělo gestapo do Kralup – kpt. J. Čermáka zatklo až 16. 8. Na něho napojeného por. J. Novotného ve Veltrusích dokonce až 22. 8. 1940.30) Zatčení byli přivázeni na gestapo v Kladně a tam podrobeni výslechům.

Vyšetřování činnosti Kravákovy oblasti Obrany národa vedla venkovská služebna gestapa v Kladně a osobně je měli na starosti Hans Quido Skalak a Friedhelm Schüttler. Ze zachovaných výslechových protokolů a závěrečné zprávy pro vyšetřujícího soudce je patrné, jak pozorně a podrobně Skalak a Schüttler vyšetřování vedli a do jakých detailů nacisté pronikli. Vyšetřující soudce už vyvodil ze zprávy gestapa jenom právní zdůvodnění zatčení a budoucího přísného trestu. V případě pplk. J. Stříbrného a škpt. A. Tichého např.: „Obvinění při jejich výslechu před vyšetřujícím soudcem přiznali, že si byli vědomi trestuhodnosti svého počínání ve vojenské organizaci namířené proti německé říši. Oba poznali, že by vojenské zápletky mohly za určitých okolností nutit Velkoněmeckou říši zmenšit vojska v protektorátu nebo je úplně stáhnout a že by pak využili příležitosti k násilnému povstání proti říši. U obou obviněných s ohledem na známé propojení velezrádných snah Obrany národa s napjatou světovou politickou situací v létě a na podzim 1939 nebylo nejmenších pochyb o tom, že plánovaný převrat v protektorátu měl přinést nevýhodu pro válečnou moc říše a výhodu pro nepřátele Německa.“³¹⁾ Nezájímavé není ani právní zdůvodnění návrhu žalobce v případě škpt. K. Prášila, kpt. v z. J. Čermáka a por. v z. J. Novotného: „... jen obviněný Čermák přiznává, že rozeznal Německu nepřátelskou tendenci organizace, které byl k dispozici. Druzí dva obvinění přednášejí, že věřili, že se jedná opravdu a toliko o „pořádkovou službu“ proti komunistům. Toto prohlášení však nemůže být vyslyšeno. Jestliže obviněný Čermák právě z vysvětlení obviněného Prášila nabyt přesvědčení, že tato organizace sleduje také Německu nepřátelské cíle, musel obviněný Prášil tím spíš skutečné cíle odbojového hnutí rozpoznat. Ostatně to, že si musel být vědom své viny, vyplývá také z jeho chování v době zadržení v policejním vězení v Kralupech. Dva dny po jeho prvním policejním výslechu se totiž pokusil prostřednictvím třetího vězně ve vyšetřovací vazbě obviněnému Čermákovi přihrát do rukou lístek, na kterém byly heslovitě uvedeny údaje jeho vlastní výpovědi před policií. Kdyby měl čisté svědomí a jeho tehdejší vypovězené údaje odpovídaly pravdě, neměl by býval k takovému činu důvod. Pokud měla tedy organizace mít nějaký smysl, mohlo být jejím cílem jediné vyvolání násilného převratu. Toho si obvinění jako bývalí důstojníci nebo důstojníci v záloze a dlouholetí členové Sokola byli také vědomi. Jestliže nicméně snahy vojenské organizace podporovali tím, že jí byli k dispozici, potom spolupůsobili při přípravách velezrady činných organizací jako spolupachatelé.“³²⁾ Podle německého trestního zákoníku členové Obrany národa připravovali velezradu a pro velezradu byl vyměřen nejtěžší trest. Po skončení soudního vyšetřování čekali obvinění na vlastní soud. Julian Stříbrný ve věznici v Gollnově, odkud v srpnu 1942 psal manželce: „Píšeš v srpnovém dopise o mé vazbě jako o neštěstí. To je jen potud, pokud musím jen pasivně přihlížet k tomu, co se děje, a nemohu si vybrat svoje místo. Ale jinak i zde v G. (Gollnově – pozn. V. K.) jsem jako voják na místě a nebudu muset jedenkrát před nikým klopat zrak. Maminka by byla na mne hrdá, i kdyby, tak jako Ty, měla o mne obavy. Co uděláme nyní my, bude uděláno pro budoucí pokolení a utrpení, které my prožíváme, bude ono ušetřeno. Beztak úkoly těch, kteří po nás přijdou, budou vyžadovat dost práce, obětavosti a sebekázně – upevnit trvale novou Svobodu a národ zajistit pro budoucnost lépe, než se dařilo nám – naučí se to nejen z dobrých příkladů, ale i chyb, jichž se musí vyvarovat ... vrátím se, a bude-li třeba, začnu znovu, na odpočinek asi pomýšlení nebude. Osobní oběti jsou nutny. Pokud je to možno, musíme přispět k naší Svobodě, ne si ji nechat darovat.“³³⁾

Pplk. F. Ostrčila nacisté nezatkli. Na jaře 1940 uprchl ze Slaného na Moravu, kde působil před svým příchodem do Slaného a měl příbuzné a přečkal válku. Ti, kteří padli do rukou gestapu, prošli venkovskou služebnou německé tajné státní policie v Kladně, Terezínem a na nacistický soud čekali v Gollnově. Nacistická justice neznala pro Čechy slitování. Tak škpt. K. Prášil byl například odsouzen k osmi letům káznice. To ho však nezlomilo. Byl vězněn v pobočce káznice St. Georgen-Bayreuth v Creussenu, a když tento tábor osvobodili 14. dubna 1945 Američané, škpt. K. Prášil se stal velitelem Československé národní stráže v Creussenu, jež vojensky vystoupila proti německým vojenským jednotkám a do 13. května 1945 vykonávala z amerického pověření vojenskou vládu. V roce 1946 obdržel v té době už podplukovník K. Prášil americkou medaili Za svobodu. K. Prášil zemřel v Praze 3. 1. 1971.³⁴⁾

Pplk. J. Stříbrného odsoudil drážďanský nacistický soud k trestu smrti. Víme o něm, že byl silný a přesvědčený o své pravdě až do smrti. V dopise na rozloučenou, pouhých sedm hodin před popravou, psal z cely smrti v drážďanské věznici: „Až tento dopis dostanete, bude již pro mne klid a ten mi přejte. Zemřu jako voják s myšlénkou na vás a svůj národ. Netruchlete. Buďte silní.“³⁵⁾

Plukovník in memoriam a nositel čs. válečného kříže 1939 Julian Stříbrný byl popraven v Drážďanech 16. července 1943. Na domě č. p. 705 v Kladně, v němž žil a byl zatčen, má pamětní desku a ulice se jmenuje po něm. Díky svým vlastnostem může být považován za reprezentanta všech statečných členů organizace, již byl v čele. Přáli bychom si, aby ti, kteří si pamětní desky povšimnou, pomysleli jak na něho, tak také na všechny ostatní, kteří vyznávali s plk. Julianem Stříbrným společné ideje.

Poznámky

1) Stručnou informaci nalezne zájemce ve studii Hrách, Jaroslav, Odbojové hnutí na Kladensku před lidickou tragédií, In: Historie a vojenství 3/1982, s. 89–110, resp. o Obraně národa na s. 102–103. Téměř doslovně přepsal Hráchovu stať o Obraně národa na Kladensku a Slánsku Kalenda, Zdeněk: Protifašistický odboj na Kladensku v letech 1939–1945. Kladno 1987, s. 26–27. Při našem pokusu o podrobnější vyličení historie ilegální vojenské organizace jsme vyšli z dosavadní literatury, ale zároveň jsme prošli fond 308, kartony 28–42 ve Vojenském historickém archivu v Praze (dále jen VHA Praha) a fond 141, kartony 189–286 v Archivu ministerstva vnitra v Praze (dále jen AMV Praha). Přesto informací k vlastní kladenské a slánské organizaci není mnoho, takže jsme nuceni konstatovat hned na počátku, že naše studie si v žádném případě nečiní nárok na úplnost.

2) Hloušek, Antonín: Kronika města Kladna za dobu německo – fašistické okupace roku 1938–1945, s. 101 ve Státním okresním archivu Kladno (dále jen SOkA Kladno).

3) Tamtéž, s. 175. Ing. Jiří Pálek se narodil 29. 6. 1921 v Kladně, Hruškova ul. 1587 a vystudoval Vysokou školu báňskou v Příbrami. Zemřel 12. 2. 1974 v Kladně. Kromě Zprávy vedoucího pro německý organizace „Pálek Kladno“ rok 1939–1945, již přepsal do své Kroniky... Antonín Hloušek a z níž jsme citovali, napsal i další verze, z nichž jedna je např. uložena ve VHA Praha, 308–27–6.

4) Tamtéž, s. 176.

5) Obecně o Obraně národa starší studie Kural, Václav, Obrana národa mezi 15. březnem a 1. zářím 1939, In: Historie a vojenství 1970, s. 346–385. K hierarchii uspořádání jednotek Obrany národa tentýž naposledy v knize Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943. Praha 1997, s. 19. Třebaže organizace byla budována vojensky schematicky, přesto badatel nalézá obrovské místní rozdíly. Ty nevyplývají jenom z pramenné různorodosti včetně nacistické – srovnej např. České hnutí odporu od 1939–1941 v AMV Praha, 135–37–11, nebo Původ, výstavba a účel organizace Obrana národa ze dne 15. 10. 1941 (Výtah z obžaloby vypracované vrchním státním návladním Lidového soudu v Berlíně na skupinu plk. gšt. Štěpána Adlera a 10 druhů) ve VHA Praha, 308–33–2 nebo Obžalovací spis vrchního státního návladního pro německý Lidový soud v Berlíně proti Josefu Taclovi, Františku Přibylvi, Zdeňku Tvrzovi, Karlu Zadinovi a Josefu Totuškovvi se známými přílohami ve VHA Praha, 308–56–2. V. Kural už ve své první studii upozornil, že při budování struktury organizace „...ne všude byla dodržena stereotypní pravidla vojenské organizace.“ (s. 354). S tím souhlasíme, přičemž bychom chtěli dodat, že za hlavní příčinu považujeme a) různorodost místních podmínek, b) rozdíly časové, kdy čas nejde mnohdy určit ani přibližně

a c) rozdíly v individualitě jednotlivých účastníků odboje, přičemž tyto rozdíly hrají snad význam největší.

6) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Julianu Stříbrnému a Antonínu Tichému v AMV Praha, 141–210–24 a Kvalifikační listina A. Tichého ve VHA Praha.

7) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Julianu Stříbrnému a Antonínu Tichému v AMV Praha, sign. 141–210–24 a Kvalifikační listina J. Stříbrného ve VHA Praha a Sbíрка osobní pozůstalosti Juliana Stříbrného v SOkA Kladno.

8) Rozsudek německého Lidového soudu v Berlíně nad F. Kravákem, J. Hourou, K. Petráčkem, R. Kubíkem a J. Sma zalem v AMV Praha, 141–205–4.

9) Sbíрка osobní pozůstalosti pplk. J. Stříbrného v SOkA Kladno.

10) Robert Arnošt Kubík, nar. 3. 8. 1896 v Mnichově Hradišti. Italský legionář v první světové válce, poté škpt. na ministerstvu národní obrany v Praze. V Kravákově štábu Obrany národa zpravodajský a spojovací důstojník. V červenci 1939 odešel do civilu a byl zaměstnán jako vrchní správní tajemník elektrárenské společnosti v Praze – Rozsudek německého Lidového soudu v Berlíně nad Františkem Kravákem, Josefem Hourou, Karlem Petráčkem, Robertem Kubíkem a Josefem Smazalem v AMV Praha, 141–205–4.

11) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Julianu Stříbrnému a Antonínu Tichému v AMV Praha, 141–210–24.

12) Výslechový protokol s Josefem Fialou na gestapu v Kladně ze dne 10. 4. 1940 v AMV Praha, 141–208–2.

13) Bohuslav Brodecký, mjr. v z., nar. 14. 12. 1908 v Kladně, bytem v Kladně-Kročehlavech, Lébřova ul.

520, povoláním odborný učitel – Hloušek, Antonín: Kronika..., s. 92 v SOKA Kladno.

14) Václav Kelbich, nar. 9. 10. 1891 ve Hřmeníně, okres Jičín, bytem v Kladně, Amálská ul. 625 – Hloušek, Antonín: Kronika..., s.96–97 v SOKA Kladno.

15) Jaroslav Hájíček, mjr. gšt., člen velitelské skupiny pro organizaci telefonní a radiotelegrafní služby při vrchním velitelství Obrany národa v Praze. Na konci roku 1939 se mu podařilo uprchnout do zahraničí, a tím unikl zatčení gestapem – Ryšavý, Jaroslav, Tajné vysílačky „Obrana národa“ r. 1939, Hlas revoluce 26. 11. 1946 – opis VHA Praha, 308–33–2, s.112–117.

16) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Karlu Prášilovi, Josefu Čermákovi a Josefu Novotnému v AMV Praha, 141–210–24. Na tomto místě chceme ocitovat k historii slánské Obrany národa výklad Ruse, Jarky, Slaný v revolučních měsících roku 1945 (Podle záznamů městského kronikáře Vlad. Slunečka), In: Slánský obzor. Věstník Musejního a literárního spolku Palacký v Slaném. Roč. LIII, 1945, s.11–29: „Jednotlivé spojky ilegálního hnutí v Slaném a na Slánsku byly zapojeny na ústřední vedení pražské generála Kraváka hned v r. 1939. První plenární schůze byla v září 1939 v bytě št. kpt. (!) v z. Karla Výborného, profesora obchodní akademie, které se účastnili zástupci z Kralup (+ major Čermák), z Lán, Zlonic a Slaného. K ilegální skupině pplk. Ostrčila z ústředního vedení patřil Karel Prášil, štb. kapitán ze Slaného. Když byl v r. 1940 zatčen a uvězněn (!) a když i pplk. Ostrčil, byv stíhán zatykačem, musel prchnouti a skrývati se na Moravě, převzal z pověření jmenovaných vedení této akce št. kpt. (!) v z. Josef Mareček, ředitel záložny v Slaném.“ (s. 14). Popravdě řečeno, nevíme si s těmito tvrzeními rady, nenalezli jsme nic, co by tento výklad potvrzovalo.

17) Světlou výjimku tvoří citované dílo Antonína Hlouška.

18) Srovnej Závěrečná zpráva (Schlussbericht: Vorgang II BM – 180/40 gegen die „Widerstandsgruppe der tschechischen Geheimorganisation (NO) wegen Vorbereitung zuch Hochverrat) H. Q. Skalaka, který měl na starosti na gestapu v Kladně vyšetřování případu Kravákovy skupiny – AMV Praha, 141–205–5. Ale i dobrý znalec poměrů H. Q. Skalak se dokázal splést, když napsal, že Veltrusy byly okres! Ve skutečnosti Veltrusy patřily do soudního okresu Velvary.

19) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Julianu Štříbrnému a Antonínu Tichému v AMV Praha, 141–210–24 a Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Josefu Šulcovi, Františku Helvínovi, Karlu Novému, Josefu Staňkovi, Josefu Jelínkovi, Antonínu Šťovíčkovi a Bohumilu Kubovi v AMV Praha, 141–211–5.

20) Obžalovací spis pro německý Lidový soud proti Františku Kravákovi, Františku Hourovi, Karlu Petráčkovi, Robertu Kubíkovi a Josefu Smazalovi v AMV Praha, 141–205–4.

21) Tamtéž.

22) K celé záležitosti zastřelení W. Kniesta, resp. k Janu Smudkovi, který byl pachatelem, podrobně Laštovka, Vojtěch, Smudkova dobrodružná anabáze, In: Minulostí Západočeského kraje 16/1982, s. 73–92. Ovšem i u této studie je třeba postupovat opatrně. Tak např. vyhláška kladenského oberlandráta, kterou citujeme, je Laštovkou parafrázována nepřesně, a navíc ji vydává za vyhlášku říšského protektora. Opatření oberlandráta jsou obvyklá pro stanné právo a prakticky jej nastolila, ale věta „Říšský protektor vyhlásil pro Kladno, Kročehlavy, Dubí a Dřín stanné právo“ není pravdivá (s. 76 c.d.).

23) Srovnej Vašek, František – Menšíková, Miroslava, Nové skutečnosti ke smrti kladenského starosty Františka Pavla na Špilberku, In: Forum Brunense 1992. Muzeum města Brna, s. 125–136.

24) Hloušek, Antonín: c.d., s.176–177.

25) Vyhláška ve Sbírce dokumentů k oku pa ci v SOKA Kladno. S tezí o tom, že II. stanné právo a „schvalování atentátu na SS-Obergruppenf. Heydricha“ bylo záminkou k likvidaci škpt. Josefa Písařika, vystoupil Mgr. Jiří Lišřanský, který se zaobíral historií ilegální skupiny Vaněk–Kříž, jež zasahovala svou činností na Lounsku, Slánsku, Kladensku a Roudnic ku. K tomu srovnej: Lišřanský, Jiří: Vaněk–Kříž (Příspěvek k historii odbojové organizace z let 1939–1943). Závěrečná práce 3. běhu kvalifikačního kurzu pro učitele dějepisu v rámci celoživotního vzdělávání občanů č. 46/92, pořádaného FF UK v Praze v letech 1992–1994 katedrou čs. dějin. Rkp. S. 20–21. V případě zastřelení škpt. J. Písařika, por. F. Rosenbauma a Ing. J. Merhauta jde evidentně o souvislost se zatýkáním v ilegální organizaci „prstýnkářů“. Gestapo a SD chránilo před prozrazením své konfidenty Huberta a Krau se, třebaže nejsme dosud schopni určit, nakolik znali tyto provokatéry právě naši tři odbojáři. K tomu viz: MLS Praha, Ls I 7408/46, Harald Wiesmann a spol., karton 2, s. 7, 194–195 ve Státním oblastním archivu Praha. K činnosti skupiny Vaněk–Kříž, na níž byli napojeni škpt. J. Písařik, por. F. Rosenbaum a Ing. J. Mer haut, jsou důležité beletristické paměti Nosek, Karel: Krvavé kaskády. Praha 1978.

26) Hloušek, Antonín: c. d., s.180.

27) V rozkazu zemského velitelství Obrany národa D–23 z 29. září 1939 čteme varování „Nenavazovat spojení s těmito osobami: major Vít.“ – Příloha k Obžalovacímu spisu vrchního státního návladního pro německý Lidový soud proti Josefu Taclovi, Františku Příbylovi, Zdeňku Tvrzovi, Karlu

Zadinovi a Josefu Totuškově ve VHA Praha, 308–56–2. Je to samo o sobě a) dokladem, že z Kladna do Prahy tato informace šla a že ji zemské velitelství v Praze uznalo za závažnou, b) upozorněním na nepřítele, c) pokusem o pasivní obranu.

28) Görtler, Miroslav: Rakovník v boji proti fašismu. Studie z dějin let 1939–1941. SNK, Praha 1984, s.135.

29) K tomu např. nejnověji stručně Kural, Václav: Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943. Praha 1997, s. 50–52.

30) Data zatčení jsou v soudních spisech jednotlivých osob, které jsme už citovali na patřičných místech.

31) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý vrchní zemský soud v Drážďanech proti Julianu Stříbrnému a Antonínu Tichému v AMV Praha, 141–210–24.

32) Obžalovací spis hlavního návladního pro německý Vrchní zemský soud v Drážďanech proti Karlu Prášilovi, Josefu Čermákovi a Josefu Novotnému v AMV Praha, 141–210–24.

33) Sběrka osobní pozůstalosti Juliana Stříbrného v SOKA Kladno.

34) Vzpomínka paní Věry Grigové z Prahy, dcery pplk. K. Prášila, z 15. 4. 1998

a ko pie Pamětního zápisu o činnosti ozbrojené jednotky osvobozených vězňů z káznice Bayreuth-Creussen, in: Archiv autora.

35) Sběrka osobní pozůstalosti Juliana Stříbrného v SOKA Kladno.

JAROSLAV BENDA

Ohlédnutí do historie Sokolské župy Budečské

Když se oblast župy Podbělohorské rozrostla natolik, že nebylo možné obsáhnout v ní veškerou sokolskou činnost, zvláště když do této veliké oblasti patřily i jednoty dnes organicky včleněné do župy Plzeňské, bylo rozhodnuto na valné hromadě 5. září 1897 na půdě kladenské sokolovny za účasti 24 zástupců z 16 tehdejších jednot ustavit novou župu. Název „Budečská“ byl navržen ČOS podle hradíště Budeč a kostelíku na Budči, který stál a dodnes stojí uprostřed tohoto sokolského regionu. Do čela nově ustavené župy byl postaven jako první starosta známý kladenský advokát JUDr. Josef Kochánek.

Během doby a hlavně po první světové válce se rozmnožil počet sokolských jednot na 66 a 10 poboček, členstva bylo na 10 000, což přinášelo velké vypětí. Proto bylo 9. prosince 1920 předáno 32 jednot do nově vzniklé župy Rakovnické.

Před rozpuštěním sokolstva v roce 1941 bylo v naší župě 48 jednot se 6 600 členy. Pak nadešly čtyři roky nejtěžší poroby českého národa, strádání a umu če ní nejpřednějších župních činovníků, zabavení a ničení sokolského majetku.

Stovky bratří a sester, kteří po skončení II. světové války znovu až do roku 1948 cvičili, vedli a vychovávali členstvo, dorost i žactvo ke kázní, statečnosti, pracovitosti, odolnosti a lásce k vlasti, pak položili život za nejlepší ideály Tyršovy. Výčet obětí z řad sokolstva v období komunistické totality (v letech 1948–1989) nebyl dosud vyčíslen.

Od počátku své existence plnila župa Budečská svůj úkol národní výchovy. Přebrot v roce 1918 vyvolal v život nové jednoty díky sokolským bratřím, kteří se vraceli do vlasti v řadách Československých legií.

V roce 1934 nebylo na Kladensku téměř jediné obce, kde by nebyla ustavena sokolská jednota či složka. Každá byla na svém místě a každá měla svůj osobitý charakter. Naše jednoty byly všude regulátorem klidného, kulturního i výchovného života včetně samotného města Kladna, jak uvedl župní starosta, bratr František Kleiner, popravený nacisty v roce 1943.

V roce 1935 bylo hlavní přebudování župy Budečské dokončeno a tehdy sdružovala 48 jednot. Sokolovny mělo postaveno 17 jednot a letní cvičiště 36 jednot. V regionu župy čítal sokolský majetek včetně 14 biografů úhrnnou částku 147 milionů korun.

Župní slety, které se v Kladně konaly, měly víceméně demonstrativní ráz. Již před první světovou válkou v r. 1911 se soustředilo do Kladna sokolstvo z žup pražských a žup přilehlých v takovém množství, až se zdálo, že je to na hrani ci únosnosti. Avšak I. krajský slet sokolský v roce 1921 byl ještě mohutnější. Sokolstvo se tehdy na přeplněném cvičišti ve volné škole nemohlo plně rozvinout, a proto se začalo uvažovat o vybudování sletišť. Jeho otevření se uskutečnilo v roce 1923. Stalo se tak na velké slavnosti a Kladno tehdy opravdu zrudlo červení sokolských košil.

V dalších letech se ukázalo, že kladenské sokolstvo vždy stálo na strážii demokracie masarykovské republiky.

V této oblasti nejstarší sokolskou jednotou bylo Nové Strašecí, pak Kladno a Rakovník, které vznikly již v roce 1896. Teprve později byly zakládány sokolské jednoty v obcích Unhošť, Kročehlavy, Buštěhrad,

Dřín, Dubí, Zákolany, Zvoleněves, Motyčín, Kačice, Cvrčovice, Bratronice a na Rakovnicku v Čisté a Hředlich.

Každý sokolský slet v Praze byl popudem k zakládání nových a dalších jednot. Kromě sokoloven, cvičišť a sokolských biografů byl v třicátých letech vybudován též sokolský letní tábor na rybníku Bucek u Třtice, kde se v době letních prázdnin vystřídalo na tisíce sokolských dětí.

Toto pozitivní období svobody a demokracie první republiky bylo však ve vývoji Sokola násilně zastaveno německými okupanty. Československá obec sokolská byla rozpuštěna již v březnu 1939 po odtržení Slovenska jako samostatného státu. Před konečnou likvidací 12. dubna 1941 měla župa Budečská 6 600 členů.

Poslední závod v lehké atletice na kladenském sletišti zastihl naše župní borce začátkem dubna 1941, kdy bylo cvičiště obklíčeno gestapem a sročení atletů násilně rozehnáno. Pak následovala těžká válečná léta. Až teprve rok 1945 přinesl svobodu nejen celému národu, ale i celé naší sokolské rodině. S ní však začala nesmírná práce a muselo být vynaloženo velké úsilí, aby se po druhé světové válce vše dalo do náležitého pořádku.

První župní tělocvičná akademie se konala již v červenci 1945 na kladenském sletišti za účasti 620 cvičenců. Mnoho prvků bylo převzato z X. všesokolského sletu 1938, zejména cvičení žen s kuželi a prostná dorostenců – v té době již mužů.

Pak uprostřed práce proběhl rok 1946 a 1947. Sokolstvo v naší župě začalo pociťovat neklid a obavy z dalšího politického vývoje v naší zemi. Ve volbách 1946 získala nejvíc hlasů komunistická strana.

Koncem roku 1947 oslavila župa Budečská padesát let trvání. Valná hromada, která se při této příležitosti konala ve slavnostně vyzdobené kladenské sokolovně, bilancovala půl století činnosti práce.

Byla to radostná událost v životě všech činovníků, kteří se na vybudování sokolské župy podíleli.

Tehdejší bratr starosta Josef Kamarýt na této památné valné hromadě řekl: „Z výšin věčna se na nás dívají všichni ti naši mrtví sokolští pracovníci, zvláště ti župní a národní hrdinové – Václav Kasalický, Václav Kratochvíl, František Kleiner, Otta Pešek a Augustin Řezníček, kteří se nezalekli hrůz gestapáckých výslechů a koncentračních táborů a podstoupili heroickou smrt, abychom my, my všichni dále žili svobodně a šťastně.“

Po těchto slovech všichni účastníci valné hromady povstali a vyslechli smuteční píseň, kterou zahrál kvartet lesních rohů za řízení bratra Šprunka. Když píseň dozněla, dokončil bratr župní starosta Kamarýt svou řeč těmito slovy: „Nevrátili se nám, ba nemají ani hrobu, ale uloženi jsou všichni v našich srdcích a vzpomínáme jich všech v dnešní den s obzvláštní vroucností a vděčností jako vzoru statečnosti a nezměrné obětavosti. Z tajemného neznáma přehlížejí stále naše sokolské šiky pod staroslavnou Budčí. Snažme se, aby jejich oči neměly nikdy vyčítavého pohledu a zářily jenom radostí z úspěšné naší sokolské práce v další padesátce župy.“

Oslavy padesátiletého trvání sokolské župy Budečské v Kladně byly ukončeny popisovanou jubilejní valnou hromadou, která se konala v neděli 21. prosince 1947 ve velkém sále kladenské sokolovny (před jeho tehdejší přístavbou), který zaplnilo přes 800 delegátů ze všech jednot. (Řádná valná hromada, tzv. padesátá, se konala již 9. března 1947 v lánské sokolovně.)

Do komunistického puče v únoru 1948 zbývalo jen pár týdnů.

Když v únorových dnech roku 1948 tehdejší předseda vlády K. Gottwald vyzval Komunistickou stranu, aby všude zakládala akční výbory Národní fronty, nejinak tomu bylo i na Kladensku a tvrdě to postihlo i naši sokolskou župu. Naoko zatím do konání IX. všesokolského sletu 1948 vše zůstávalo při staru.

Ve všech jednotách se pilně nacvičovalo na slet a leckde se dohánělo, co se zameškalo. Všichni jsme tehdy cítili, že věc všesokolského sletu nebude tak jednoduchá. Sletové přípravy probíhaly, dá se říci, normálně, ale přitom za bedlivého dozoru Okresního akčního výboru NF v Kladně a Místního akčního výboru v Kladně.

Již v březnu 1948 tyto nelegální státní instituce (za působení předsedy Okresního akčního výboru NF soudruha Jaroslava Palivce a tajemníka Františka Českého) rozkládaly na profesionální úrovni strukturu župy Budečské.

Černým pátkem byl pro sokolstvo 7. červen 1948. Smutná zpráva o odstoupení našeho bratra prezidenta E. Beneše zaskočila (snad vyjma komunistů) celý národ a hlavně sokolstvo, které v jeho osobě ztrácelo velkou oporu. Dne 6. června se konaly předletové zkoušky žactva Sokolské župy Budečské, které dopadly nad míru uspokojivě. Na vedoucích žactva byla v tu dobu patrna nervozita, protože ne všechno bylo po stránce organizační v pořádku. Přesto však diváci měli slzy v očích, když starší žákyně pouštěly kladenské cvičiště, a to ještě nikdo z nich netušil, že jako sokolky zde cvičí naposledy. Den dorostu a členstva zhlédlo kladenské publikum 13. června 1948. Také toto velkolepé divadlo bylo posledním vystoupením sokolů z župy Budečské. O jejich dalším osudu bylo již dávno předtím rozhodnuto. Komunisté docílili během pár měsíců toho, že splynuly veškeré tělovýchovné spolky v jedinou celostátní organizaci pod názvem „Sokol“.

To je to, co naši odpůrci v ČSTV zatím nedokázali pochopit, že ne sokolové, ale komunisté jim neprávem vnutili tento název. Provedením byl pověřen Ústřední akční výbor Sokola pod vedením MUDr. Františka Bláhy (dosavadní starosta Dr. Hřebík byl vyloučen ze Sokola hned 28. 3. 1948). Osmdesátileté tradice ČOS byly již v tu dobu pošlapány.

Začínal XI. všesokolský slet v Praze – Sokolská župa Budečská obeslala na něj více než 1000 cvičenců. Byli mezi nimi již i tací, kteří se Sokolem v pravém slova smyslu mnoho společného neměli.

Naše Káňata a žactvo zaplnily již 18. června 1948 celou Prahu. Když starší žáci a žákyně zakončili svá prostrná, počali volat „Ať žije prezident Beneš!“ Státní bezpečnost začala provádět první sletové výslechy a chtěla vědět, kdo je iniciátorem tohoto skandování. Odbojná nálada a provolávání hesel sympatizujících s prezidentem Benešem dosáhly nebývalých rozměrů a přeskočily i do příštího týdne, kdy se do Prahy sjelo členstvo a dorost. Nálada sokolstva a stále provolávání slávy doktoru Edvardu Benešovi měly v sobě cosi sugestivního. Všichni pravděpodobně cítili, že je to jedna z posledních příležitostí, jak svobodně projevit, co si myslí.

Vyvrcholením tohoto velkolepého divadla byl mohutný průvod Prahou, kdy sokolové dali průchod svým citům. Prošli kolem prezidenta Gottwalda za naprostého ticha a s odvrácenými tvářemi od hlavní tribuny. Pro všechny přítomné komunistické funkcionáře včetně hlavy státu to byl šokující zážitek. Téměř dvě stě sokolů se ocitlo před vyšetřovateli StB.

Činovníci naší župy, kteří kráčeli v průvodu, byli z něho ještě před vstupem na Strahov odvedeni. Byli to zejména župní starosta Josef Kamarýt, místostarosta B. Varhaník, župní náčelník Mirek Rott a župní náčelnice Zofie Gürtlerová.

Několik týdnů po XI. sletu byli ještě s dalšími desítkami starostů, místostarostů, náčelníků a náčelnic jednot vyloučeni z řad sokolského členstva. K nim posléze přibyli další župní vedoucí žactva, župní vedoucí dorostu, župní vedoucí členstva, okrskové náčelnice a náčelníci, dále Jaroslav Volf – pokladník, Bedřich Holeček účetní, Marie Hašková – administrativní pracovnice v župě, František Drvota – zpravodaj, Rudolf Nachtigal – vedoucí župního tábora, Ladislav Nach tugal Salivar – vedoucí pořadatelského sboru, Jindřich Neustupa – hraničářský zpravodaj, Alois Šilpoch – filmový zpravodaj a Jiří Zlonický – župní kronikář.

Spolu s těmito bratry bylo takto postiženo v regionu župy Budečské ještě 720 sokolů a sokolek. Ti všichni byli nekompromisně vyzváni tehdejším samozvaným redaktorem župního časopisu Budeč, soudruhem Josefem Šedivým, aby odevzdali slavnostní sokolský kroj a cvičební úbor na župě dle výnosu ministerstva obchodu čj. VII/4–158979/48 ze dne 28. 8. 1948. Kdo tak neučiní, bude potrestán podle stávajících předpisů. To vše bylo uveřejněno ve věstníku Sokolské župy Budečské v čísle 17–17 ze dne 20. 10. 1948.

Očista musí být důsledná, prohlásil 1. 12. 1948 ve svém článku redaktor župního věstníku Budeč Josef Šedivý, nyní již nově zvolený člen redakční rady komunistického deníku Svoboda vydávaného v Kladně. Sjednocená tělovýchova a sport v nové lidové sokolské organizaci dostala již pevný organizační základ. V neděli 23. ledna 1949 se konala v kladenské sokolovně ve velkém sále ustavující schůze okresního výboru Sokola. Tak byla přebudována župa Budečská v sokolský okres Kladno.

Již slavnostní ráz schůze za účasti nejen zástupců sokolských jednot, ale také tajemníka OV KSČ, zástupců armády, OOR a dalších organizací byl zvláštní.

Byly zde uvedeny důvody, proč byla „pocitivými členy“ Sokola za pomoci akčních výborů provedena očista Sokola. Nastíněny byly také úkoly sjednocené tělovýchovy. Z župy bylo vyčleněno 21 jednot do sousedních okresů a do kladenského okresu bylo zařazeno pouze 32 jednot. Do čela Okresního výboru Sokola byli postaveni noví funkcionáři, zejména členové KSČ, a schůze byla zakončena heslem „Sjednocenou tělovýchovou k nejvyšším metám“.

Po tomto důležitém aktu, symbolizujícím úspěchy sjednocené tělovýchovy v kladenském okrese, nastal doslova hon na čarodějnice.

V samotném Kladně bylo vystěhováno a vyloučeno již zmíněných 720 členů Sokola a jeho příznivců, kteří se postavili na odpor komunistickému nátlaku. Mnoho bratrů a sester ihned po přistěhování do nových domovů bylo zatčeno a vyslýcháno.

O úplném rozpadu Sokolské župy Budečské rozhodlo zanedlouho i předsednictvo ONV a OAVNF, které na svém zasedání dne 25. července 1949 iniciovalo v praxi zákon č. 187/49 Sb., který schválilo Národní shromáždění dne 14. července 1949.

Další zákony č. 71/52 ze dne 12. 12. 1952 a 68/58 ze dne 20. 12. 1956 tuto zkázu Sokolstva dokonaly. Obnovení činnosti Sokola v roce 1968

Zástupci Sokola Kladno, kteří byli přítomni sokolskému setkání na Slovanském ostrově dne 5. května 1968 (ve složení Václav Frolík st., Václav Frolík ml., Jaromír Dupač, Ferdinand Kožíšek, Vojtěch Kymlička a další), se vraceli z tohoto mimořádného jednání plni elánu. Museli však konstatovat, že

sokolský majetek je stále v držení komunistických tělocvičných jednot a nic víc se neděje.

Sokolský majetek, který dostala TV organizace do vinku před 20 lety, byl ještě ve velmi dobrém stavu. Nejen kladenská, ale i ostatní sokolovny a hřiště byly plně využívány i částečně opravovány. Po těchto letech, v době normalizace, však byl sokolský majetek již neudržován a počal značně chátrat. Podle objektivních zpráv bylo v rámci naší župy do roku 1948 postaveno 22 sokoloven, po roce 1948 ani jedna.

Sokolská župa Budečská v roce 1968 nebyla obnovena vůbec, na rozdíl od některých jednot, jejichž činnost se však nestačila ani rozběhnout. Než jsme mohli cokoliv podniknout, byl tu 21. srpna 1968 a s ním vstup cizích okupačních armád do naší země.

Tím byl zlikvidován Sokol již potřetí.

Obnovení Sokolské župy Budečské po listopadu 1989 v Kladně

Historický okamžik nastal 3. prosince 1989, kdy přípravný výbor Sokola ČOS vydal ve zpravodaji č. 1 ČOS svoje Programové prohlášení. Pod ním byli tehdy podepsáni sestra Evaldová, br. Jandásek a br. Uher.

Na závěr byla uvedena poznámka:

Ustavující schůze Sokola se bude konat v neděli 7. ledna 1990 ve Sjezdovém paláci v Parku Julia Fučíka ve 13.00 hodin.

Ustavující sjezd 7. ledna 1990 v Praze tak obnovil činnost Československé obce sokolské.

Na tomto historickém sjezdu byli přítomni též zástupci kladenského Sokola, sestry Marie Hrabětová, Věra Šašková, bratři Václav Frolík, Jaroslav Benda – dva z nich byli obnovovateli nejprve Okresního výboru Sokola v Kladně a od 1. 1. 1991 funkcionáři župy Budečské.

Dne 18. února 1990 se ustavil v Kladně Okresní výbor Sokola na své ustavující schůzi v kladenské sokolovně. Přípravný výbor se sešel ve složení zástupců jednot Stochova – br. František Kratina, Buštěhrad – br. Karel Veselý, Hnidous – br. Mirko Končelík a Jaroslav Fidler, a Kladna – br. Jiří Černý, br. Jaroslav Benda. Schůzi řídil br. jednatel Benda. Byla provedena volba, kdy byl zvolen prvním starostou br. Václav Klíma z Hnidous, místostarosty br. Kratina a br. Veselý, náčelníkem br. Černý, náčelnicí ses. Šašková, jednatelem br. Benda. Další členové předsednictva byli zvoleni či kooptováni na 1. valné hromadě, která se konala v kině Svět – Sokol v březnu 1991, kde již byla župa Budečská potvrzena i staronovými stanovami ČOS jako jedna z prvních v celé Československé republice.

Programové prohlášení uvádějící v činnost Sokolskou župu Budečskou

vydalo předsednictvo župy v dubnu 1990 na závěr valné hromady.

1) Zvolené předsednictvo vstoupí v jednání s tělovýchovnými organizacemi a státními organizacemi (bylo iniciováno ještě před vydáním zákona č. 173/1990 Sb., dne 9. 5. 1990) ohledně bezplatného navrácení sokolského majetku na celistvém území (později regionu župy) okresu Kladno.

Po valné hromadě provede registraci u ústředí ČOS, vyžádá si dotace zatím na nejnütnější činnost.

2) Předsednictvo bude nápomocno jednotám ve formě právní poradny ve styku se státními organizacemi a tělovýchovnými jednotami ČSTV.

3) Nejpozději do 1. 9. 1990 se ustaví cvičitelský sbor župy.

4) Vyčlení se jedna místnost v kladenské sokolovně pro administrativní činnost župy a ustavené funkce župního tajemníka či tajemnice.

5) Zpracuje se tabulka jako přehled obnovených jednot.

*Převzato z Almanachu Sokolské župy Budečské
k 100. výročí založení, 1897–1997*

PŘEHLED OBNOVENÝCH TĚLOCVIČNÝCH JEDNOT SOKOLSKÉ ŽUPY BUDEČSKÉ

01	Kladno	28. 01. 1990
02	Buštěhrad	25. 04. 1990
03	Stochov	10. 07. 1990
04	Kročehlavy	7. 09. 1990
05	Rakovník	2. 02. 1990
06	Cvrčovice-Brandýsek	16. 10. 1990
07	Unhošť	22. 10. 1990
08	Křivoklát	26. 07. 1990
09	Bratronice	30. 10. 1990

10	Hnidousy-Motyčín	25. 11. 1990
11	Smečno	15. 12. 1990
12	Slaný	2. 02. 1991
13	Rynholec	13. 02. 1991
14	Kačice	4. 04. 1991
15	Zvoleněves	6. 06. 1991
16	Kamenné Žehrovice	27. 06. 1991
17	Trpoměchy	26. 06. 1991
18	Řevničov	8. 07. 1991
19	Tuchlovice	12. 11. 1991
20	Lány	27. 11. 1991
21	Jezdecká společnost	30. 11. 1991
22	Kyšice	21. 12. 1991
23	Zlonice	23. 04. 1992
24	Žilina	1. 09. 1992
25	Malíkovice	15. 09. 1992
26	Dřín	4. 02. 1993
27	Čistá	17. 06. 1993
28	Libušín	12. 07. 1993
29	Olešná	15. 12. 1995

MILOSLAV JAROCH

Studentský spolek ve Slaném

Úctyhodné třistačtyřicáté výročí slánských, kdysi latinských škol nutně vyvolává přímo povinnost zmínit se o dlouholeté činnosti slánských studentů na poli společenském, stavovském, kulturním a později i sportovním v rámci sdružení, které neslo naposled název „Studentský spolek v Slaném“.

Je to zajisté na místě nejen proto, že jde o spolek, na jehož dlouhodobou a záslužnou činnost se v rozsáhlé jubilejní monografii, nazvané „*Kniha o Slaném*“, vydané v roce 1994, poněkud zapomnělo, jednak také proto, že s ubíhajícími léty ubývá též členů a pamětníků, pro které to vpravdě velké jubileum „350“ se jeví jako těžko dosažitelné.

Studentská aktivita, kterou můžeme sledovat do doby dávno minulé, souvisela nepochybně nejen s tradicí slánského školství, jmenovitě pak piaristického gymnázia, založeného v roce 1658, ale také s bezprostředním kulturním vlivem Prahy.

Studentská spolková činnost v průběhu druhé poloviny 19. století se u nás jevila jako výraz volnějšiho myšlení po pádu absolutismu v šedesátých letech minulého století, když na slánské radnici se od roku 1861, za purkmistra Hubatky, začalo úřadovat česky a prvními čestnými občany Slaného byli jednomyslně zvoleni František Palacký a František Ladislav Rieger.

Tento závan čistého vzduchu, zřetelný po celé zemi, dal podnět k zakládání nejrůznějších spolků a sdružení (ve Slaném *Dalibor*, *Sokol*, *Občanská beseda* aj.) a byl nepochybně podnětem i k založení organizace studentské.

Organizační počátky lze zaznamenat kolem roku 1870 v regionálním akademickém spolku *Krakovec* v Rakovníku, u jehož zrodu stál muž našemu městu blízký, jeden z aktivních účastníků bouřlivého roku 1848, JUDr. Alois Pravoslav Trojan, narozený 2. dubna 1815 v Knovízi, později notář v Rakovníku a v Praze, kde zemřel 9. února 1893. Jedním ze zakladatelů byl i mladočeský politik, novinář, spisovatel a brilantní vlastenecký řečník Josef Barák (26. 1. 1833–15. 11. 1883).

Ve spolku *Krakovec*, jehož členové se scházeli jako vysokoškolští studenti převážně v Praze, byla řada pozdějších vědeckých a kulturních osobností. Ze Slaného to byl pozdější univerzitní profesor JUDr. Miloslav Stieber (narozený 16. 2. 1865 ve Slaném, zemřel 14. 2. 1934 v Praze, pochován na slánském I. hřbitově), právní historik, vědec evropského formátu, který byl po první světové válce až do své smrti stálým příznivcem slánské studentské organizace a pilným účastníkem jejích společenských podniků.

Dávny záměr slánských studentů zřídít trvalou a viditelnou připomínku na tohoto mimořádného slánského rodáka zasazením pamětní desky na jeho rodném domě v Kynského ulici (č. p. 117), který vlastnil (společně se sestrou) až do své smrti, nebyl nikdy uskutečněn. Prostředky pro tento účel, shromážděvané vždy přiměřeným příspěvkem ze zisku spolkových podniků komisí „*Pro uctění památky pana profesora Stiebra*“, byly částečně znehodnoceny peněžní reformou (1945) a definitivně zmizely při

zániku spolku v roce 1948.

Sluší připomenout i dalšího slánského studenta, pozdějšího profesora Univerzity Karlovy, zasvěceného znalce „Věku poděbradského“ PhDr. Rudolfa Urbánka (7. 9. 1877–26. 7. 1962), který byl ve svém čase studentským funkcionářem.

Do této řady patří i absolvent slánského gymnázia, pozdější univerzitní profesor psychiatrie a neurologie, MUDr. Antonín Heveroch (29. 1. 1869–2. 3. 1927).

Slánští studenti byli, jak již naznačeno, zpočátku sdružení pod názvem „Slánský odbor akademického spolku Krakovec“ a svoji činnost, kterou lze seznati již dávno před první světovou válkou jakož i v jejím pohnutém období, zintenzívnili hned od samého počátku svobodného státu, když nějaký čas působili jako „Spolek akademiků západních Čech Krakovec – slánský odbor“.

Regionální organizace „Severozápadočeská studentská rada“ sdružovala na počátku republiky studentské organizace s nejrůznějšími názvy z Berouna, Domažlic, Kladna, Klatov, Kralup, Libochovic, Loun, Plzně, Přeštic, Rakovníka, Rokycan, Roudnice, Slaného a Strakonice.

Ve dvacátých letech se ve Slaném setkáváme již s názvem „Spolek akademiků v Slaném“ (SAS), který byl již nejen řádným členem Svazu čsl. studentstva v Praze, tehdy sídlícího ve Strakově akademii v Praze, ale byl i též zakládajícím členem „Hlávkovy studentské koleje“ a „Studentské kolonie na Letné“. V dalších letech pak úzce spolupracoval při všech místních a společenských aktivitách se slánskými organizacemi.

Jeho členové, vysokoškoláci, se stali v průběhu let známými lékaři, advokáty a středoškolskými profesory. Řada z nich, působících mimo naše město, proslula jako vědeckí a kulturní činitelé v nejrůznějších odvětvích.

V třicátých letech již slánští studenti vystupují pod názvem „Studentský spolek v Slaném“ (SSS). Dochází i k rozšíření členské základny. Původní členství, omezené na vysokoškoláky, a to až do 30 let věku – pokud jde o členy činné –, bylo rozšířeno o studenty posledních dvou tříd gymnázia.

Činnost spolku byla opravdu přebohatá.

Byly pořádány přednášky předních našich odborníků, zaměřené na nejrůznější témata.

Zvláště proslulé byly plesy, zpravidla druhou lednovou sobotu, které byly po společenské stránce vždy prvořadého charakteru a těšily se zájmu široké veřejnosti. Troškou uvolněnosti byly proslulé i karnevaly, zpravidla týden po sokolských šibřinkách, s pozoruhodnou dekorací, která byla dílem členů – výtvarníků.

Při pochopení tehdejších četných příznivců, dnes bychom řekli sponzorů, znamenaly tyto akce významný finanční přínos. Toho bylo zase použito k subvencování méně lukrativních akcí jako přednášek a kulturních večerů, často za účasti předních umělců.

Pro ilustraci bude vhodné připomenout „Rumunsko-československý večer“ v listopadu 1933, který byl skutečně událostí v celostátním slova smyslu. V rámci podpory tehdejší *Malé dohody* (ČSR – Jugoslávie – Rumunsko) uspořádal spolek podnik, kterého se zúčastnila celá řada politických i kulturních prominentů včetně špičkových umělců.

Nebylo v těch letech akce, kde by nebyl spolek zapojen. Ať již se jednalo o boje o *Insignie* Karlovy univerzity, či o obnovu *Karolina*, na niž řadoví členové sbírali příspěvky po slánských ulicích.

Od třicátých let byl Studentský spolek v Slaném organizačně zapojen do Severočeské župy studentské, která zahrnovala spolky z Duchcova, Libochovic, Litoměřic, Loun, Mostu, Roudnice a Slaného. Nejsilnějším a finančně nejlépe situovaným byl Studentský spolek v Slaném, silné spolky byly i v Litoměřicích, Lounech a v Roudnici. Ti silní podporovali po celou dobu svého trvání ty slabé. Severočeská župa studentská pořádala každoročně svůj sjezd v některém z uvedených měst, přičemž záměrem bylo i posílení českého obyvatelstva v tehdy silící nesnášenlivosti Němců.

Studentský spolek byl kromě sociální činnosti pro vlastní členy i virilním členem městského Kuratoria pro podporu chudých studujících.

Ve dnech národního nadšení pro zachování státu výrazně přispěl na konto vytvořené pro tento účel na jeho obranu. („Půjčka obrany státu“)

V rámci zmíněné činnosti na poli sociálním stojí za zmínku akce tzv. „slevenek“. Porozuměním vedení obou slánských kin (*Humanita* v nynějším zchátralém Grandu a *Legion* v sále Na střelnici – nyní firma Jelínek) byla zavedena praxe pro levné zhlédnutí filmů. Několik pracovníků výboru spolku, zvaných „slevenkáři“, prodávalo zájemcům malý kartónek za cenu 20 haléřů, který znamenal po předložení v pokladně kina vstupenku na nejlepší křesla v kině. Slánská kina tehdy hrála od 17 a 19,30 hodin, v neděli i od 14 hodin, a tak neměla o studentské návštěvníky nouzi. Slánští studenti měli pak možnost zhlédnout prakticky celou filmovou produkci té doby a dnes při filmech pro pamětníky mohou vzpomínat na mladá léta.

Vrcholnou akcí byl *Sjezd severočeské župy studentské*, pořádaný v červnu 1937 ve Slaném a provázený celou řadou společenských, kulturních a sportovních akcí za obrovské účasti studentů a celé veřejnosti. Ve sportovní části programu závodili i reprezentanti ČSR.

V období před druhou světovou válkou přibyla i zvýšená aktivita ve sportu. Košíkářské družstvo působilo v tehdejší „slánské lize“, v dresech s označením „SSS“ bylo sehráno i několik hokejových utkání.

Posledním významným podnikem před uzavřením českých vysokých škol byl koncert Středočeské filharmonie ve slánském divadle, který manifestačně proběhl dne 7. června 1939. Po provedení Smetanovy „Mé vlasti“ zazpívalo zcela naplněné divadlo naposledy „*Kde domov můj...*“

Spolek, snad podvědomě, se rozloučil se svým členstvem cyklistickým výletem do Boru...

Členská základna se v letech těsně před druhou světovou válkou rozšířila o studenty posledních dvou tříd slánské obchodní akademie, takže podle poslední písemné zprávy tehdejšího matrikáře Zdeňka Eliáše (Ecksteina), letošního osmasedmdesátíka, žijícího po tragických životních peripetiích v Seattlu v USA (stát Washington), měl spolek v tom čase 212 členů činných a 26 přispívajících.

Sedmnáctý listopad znamenal ukončení činnosti spolku.

Pochopením českých úřadů nebyl spolek oficiálně likvidován. Uložil se – tak říkajíc – ke spánku, nikdo nevěděl na jak dlouhou dobu, ale nikdo tehdy nepochyboval, že to není navždy.

Válka znamenala i řadu obětí z řad jeho členů.

Po květnu 1945 byla činnost slavnostně obnovena, nikdo však netušil, že jen nakrátko.

Při vzpomínkové manifestaci za oběti z řad studentstva a členů spolku, motivované heslem světového a studentského kongresu svolaného do našeho hlavního města („*Vivat congressus*“), pořádané v listopadu 1945 ve slánském divadle, pozdravil obnovení spolkové činnosti sám předseda Národní rady české, univerzitní profesor Dr. Albert Pražák, který vřele uvítal heslo „*Exsurgit iuventus academica...*“

Byly uspořádány ještě dva plesy, v roce 1946 a 1947, kdy se na krátký čas zdálo, že se život vrací do starých kolejí, nicméně však již dobou výrazně pozměněných.

Poslední společenskou akci spolku byl X. ples, pořádaný 17. ledna 1948.

Po komunistickém puči v únoru 1948 byl spolek – bohužel za velmi aktivní součinnosti „pokrokových“ kolegů – zlikvidován a jmění i inventář rozkradeny. Zůstala jen hromada dobové korespondence, programů a plakátů. Přejdou do archivu a muzea.

Současná doba, jak se zdá, nemá zatím pochopení pro čínorodé studentské sdružování. A je to škoda. Nebude snad od věci, když tuto (trochu nostalgickou) stať zakončíme plamenným proslovem, který v roce 1881 pronesl ke studentům výše již připomenutý *Josef Barák*: „Vrátí se národu opět zlaté časy, vrátí se Čechům dávná sláva, jenom Ty, omladino předrahá a vroucně milovaná, jenom Ty, k urychlení toho blaha – těch velkých národa hodův – přispěj Svým nadšením, Svou prací, vytrvalostí a mužností! Jsi dosud národa květem – chraň se však, aby ten květ nebyl spálen ledovým mrazem nečinnosti a lhostejnosti. Jsi dosud, omladino drahá, národa Svého nadějí – avšak kotvice, o kterouž národ se opírá, nesmí býti urobena z kovu křehkého a poddajného, ona musí být *železná*, jakož i vůle Tvá, vytrvalost a povaha po všechen život budiž ze železa!“

Poznámka: Zpracováno na základě autorova archivu

MIROSLAV OLIVERIUS

Pamětní kniha obce Motyčína, okres Slaný

Čtenáři Slánského obzoru v jeho XVIII. ročníku (r. 1910) měli možnost – díky příspěvku motyčínského obvodního lékaře MUDr. Vladislava Kurky – seznámit se s problematikou Motyčína, nejjihnější obce tehdejšího politického a soudního okresu Slaný. Autor vycházel z dostupných podkladů z roku 19091), kdy mj. uvádí, že se jedná o „*nejlidnatější místo slánského venkova, v posledním desetiletí předčila („obce Motyčín“ – poznámka autora) i sousední Libušín. Na počátku roku čítala 416 domů a obyvatel asi 4 600, ku konci téhož roku má již 442 domovních čísel se 4 878 obyvateli. Katastrální výměra její obnáší 143 ha 31 arů 48 m²“*. Uváděný příspěvek je prvním uceleným pojednáním o této obci, neboť v té době se v Motyčíně nevedla pamětní kniha ani kronika, která by nám dnes připomněla události ze života občanů zdejší obce.

Teprve dne 4. března 1915 „*ve schůzi obecního výboru usneseno bylo založení kroniky*“, která byla nazvána tak, jak uvádí nadpis tohoto příspěvku. Za titulní list byl zařazen Rolnickou tiskárnou v Praze vytisknutý „Návod k vedení pamětních knih“ od Josefa Kazimoura, začínající citátem Fraňka Jana Vaváka: „*Zlatá věc jest paměti sepsovati*.“ Teprve potom se dostalo na samotného kronikáře obce **Václava Brádku**, řídicího učitele v Motyčíně2).

První kronikář obce nejdříve krasopisně provedl vyjmenování a popsal složení jak orgánů samosprávných, tak i orgánů státní správy (zemskou správní komisi, okresní zastupitelstvo – viz ukázka,

okresní a obecní výbor, obecní zastupitelstvo, okresní a místní školní radu). Podle „Památníku sboru dobrovolných hasičů v Motyčíně“³) doslovně převzal a přepsal dějiny obce, počínající doloženou zprávou z roku 1526, kdy padl v bitvě u Moháče Jan Bezdrůžický z Kolovrat a jeho statky (i Motyčín) zdědil syn Jetřich, který si do obnovených Zemských desek nechal roku 1545 vložit dědictví své po předcích (uváděn je také dvůr kmeců v Motyčíně).

První kronikář v obci začal vést Pamětní knihu v uvedeném roce 1915, ale události tohoto roku do ní nezaznamenal. Jeho krátký (třístránkový) zápis pojednává o obecním rozpočtu v letech 1912 a 1913. Dále charakterizuje některé oblasti jak obecní, tak i státní správy v Motyčíně a informuje o dalších zajímavostech, týkajících se samotného života obce, jak ukazuje část následujícího doslovného výpisu z Pamětní knihy:

„Aby obec mohla vykonávati veškeré povinnosti zákonem jí přidělené, byla nucena postaviti si v roce 1900 obecní radnici nákladem 25 000 K.

K vyřizování obecní agendy byl jmenován Josef Charvát obecním tajemníkem a Čeněk Freyberg výpomocným úředníkem. Po stránce estetické a zdravotní postarala se obec o úpravu regulace a výdlažbu ulic a rygolů a veškeré břehy a vrchy jakož i některé ulice, vysázeny byly stromovím a okrasnými křovinami a některá pole proměněna v zahrady.

Pro nemocné zřídila obec v domě č.p. 340 jednu světnici, která opatřena jest dvěma lůžky a veškerým potřebným náradím jakož i obvazy a léky k první pomoci a desinfekčními přístroji.

Po způsobu jiných pokročilých obcí zařídila obec vlastní pohřební ústav a stará se o řádné a levné vypravování pohřbů.

Od 1. ledna 1903 zřízen je v obci c.k. poštovní úřad, ke kterému jest přidělena obec Hnidousy, Vinařice a různé samoty. (Následuje chronologické vyjmenování poštmistrů.)

V obci je c.k. četnická stanice, jejímž velitelem jest p. Jan Panuš. Obec Motyčinská společně s obcí Vinařickou tvoří samostatný zdravotní obvod se sídlem obvodního lékaře pana M.U.Dra Lad. Nováka v Motyčíně.

Aby obyvatelstvo mohlo si opatřiti své denní potřeby snadněji, zavedeny jsou od roku 1906 v obci týdenní trhy, a sice v pondělí a v pátek, které jsou od občanstva okolního i zdejšího čteně navštěvovány.

Na tržišti je zřízena obecní váha k veřejnému používání.

Po stránce lidovýchovné a vzdělávací postarala se obec o založení obecní knihovny a čítárny, a sice v roce 1903 a 1904, která umístěna jest v obecním domě v Palackého ulici č. p. 168. A že zdejší občanstvo pochopilo význam a důležitost obecní knihovny a čítárny vysvitá z toho, že veřejnou čítárnu, kde vykládá se 54 časopisů, za rok 1912 navštívilo 13 653 čtenářů.

Knihovna obecní obsahuje 1 754 svazky a v roce 1912 bylo učiněno 5 592 výpůjčky.

Obec samotná osvětlována je proudem elektrickým, vyráběným v obecní elektrárně motyčinské a náklad na toto zařízení vyžadoval obnos 200 000 K.

V roce 1912 otevřela obec obecní pískovnu, která má poskytnouti obci značné peněžní výhody.

Do vlastnictví obce patří též obecní kaplička, která opatřena je zvonkem, který obec od obce kladenské koupila v r. 1745 za 60 zlatých. Zvonek ten umístěn byl v Kladně v kapli sv. Floriána a obec Motyčinská si jej koupila z té příčiny, aby aspoň klekání zvoniti mohla a včas potřeby i proti mračným, poněvadž zde krupobití často škodilo...“

Zápis je zakončen vyjmenováním 16 spolků, které v té době v Motyčíně působily (např. Podporující spolek „Lumír“ zal. r. 1885, Tělocvičná jednota „Sokol“ zal. r. 1896, Politická org. soc. dem. zal. r. 1890, Sbor dobrovolných hasičů zal. r. 1893, I. dělnický klub cyklistů zal. v r.1907, Společenstvo hostinských a výčepníků ad.).

Ze zápisů z Pamětní knihy nezjistíme, proč tyto byly tak náhle na 32. stránce skončeny a autenticky nepojednávají o válečných letech 1914–1918. Na citované stránce se následně nachází podpis prvního prezidenta ČSR T. G. Masaryka, který obec, resp. zdejší pavilonovou školu, navštívil dne 10. 9. 1921.

Pravděpodobně v dubnu 1929 byl vedením této kroniky obecní a vyličením událostí za světové války v letech 1914–1918 pověřen tajemník obce **František Pelc**.

Ten dle vlastních znalostí a poznatků zpětně doplnil zápisy, týkající se válečných let se zaměřením na dění v Motyčíně. Mimo jiné uvedl, že „během války, která trvala 4 roky, 3 měsíce a 2 dny, povoláno bylo z Motyčína 465 mužů, z nichž 217 svobodných a 248 ženatých, povětšinou otců a živitelů rodin“.

Rovněž i kronikářova statistika o následcích války dnes dokládá ty, kteří se již do své obce nikdy nevrátili: „Obec Motyčinská na toto barbarství 20. století nedůstojně přispěla dosti značnou hřivnou, položivši 73 mladých a nadějných životů svých občanů, nepočítaje celou řadu těch, kteří následkem zranění a válečných útrap po svém propuštění ve své rodné obci brzy zemřeli.“

Následuje seznam padlých s uvedením jejich civilního povolání a čísla popisného domu, ve kterém měli své poslední bydliště. „Možno říci že velikým dobrodiním pro zdejší kraj byly místní velkopodniky, a sice

doly a železářny, jelikož tyto vzaty byly pod vojenskou správu a zaměstnanci dle vojenských předpisů byli pro podniky tyto osvobozeni. Nevýhodou zase bylo, že byli také dle vojenských předpisů souzeni a trestáni. Největším trestem neposlušných dělníků bylo poslání na frontu do válečného pole, což se mnohdy stalo jen na pouhé udání spoludělníka, dozorce nebo kohokoliv. Nicméně přeci jen existenci těchto podniků sluší děkovati, že počet obětí války na lidských životech není dvojnásobný, proto, že delším trváním války byli všichni zaměstnanci od služby válečné osvobozeni.“ (část zápisu ze str. 41 cit. Pamětní knihy).

Ve společném zápise za léta 1919–1922 si František Pelc všimá prvních obecních voleb dne 15. června 1919 v Motyčíně, kdy s převahou zvítězili sociální demokraté (získali 22 mandátů v obecním zastupitelstvu) před stranou Českých socialistů (6 mandátů) a stranou Živnostenskou (2 mandáty), zavedení vlastního elektrického proudu v obci dne 1. listopadu 1919, činí poznámku o úmrtí Josefa Charváta († 1. 7. 1922), který zastával na motyčinském obecním úřadě místo tajemníka plných dvacet dva let, a o zřízení a o osudu obecního přírodního divadla v lese nad Motyčínem ad.

Následují stručné zápisy za jednotlivé roky – počínaje rokem 1923 a konče rokem 1937. Způsob psaní zápisů Františkem Pelcem si ukažme na částečném výpisu z motyčinské pamětní knihy z roku 1935, kdy došlo ke změně na místě hlavy státu a v republice se také konaly čtyři volby:

„Rok 1935 zasáhl velmi rušně a citelně do dějin státu Československého. První prezident osvobozené vlasti, prezident „Osvoboditel“, profesor Dr. T. G. Masaryk rozhodl se složit svůj presidentský úřad a učinil tak dne 14. prosince 1935. K abdikaci této rozhodl se p. prezident „Osvoboditel“ pro značně vysoký věk přes 85 roků po zralé úvaze, označiv při svém rozloučení za svého nástupce svého věrného a dlouholetého spolupracovníka a žáka, dosavadního ministra zahraničí Dra Edvarda Beneše. Rozhodnutí toto bylo nanejvýš šťastné, jak pozdější události ukázaly. Členové Národního shromáždění i Senátu při volbě nového prezidenta, která konala se na Pražském hradě ve Vladislavském sále dne 17. prosince 1935 potvrdili správnost odkazu odstupujícího prezidenta svým rozhodnutím, odevzdavše pro Dra Edvarda Beneše 340 hlasů z celkového počtu 440 hlasů, z nichž 76 lístků bylo prázdných a 24 hlasů odevzdáno bylo pro profesora Němce, člena Národně demokratické strany. Jednomyslné, značnou většinou hlasů provedené zvolení Dra Edvarda Beneše prezidentem republiky bylo přijato celým národem s velikým nadšením a jistě i s povděkem odstupujícího prezidenta „Osvoboditele“, který přislíbil, že se bude dívat, jak to budou jeho následovníci dělat.

V roce 1935 provedeny byly 4 volby, a sice 19. května 1935 do poslanecké sněmovny a do senátu a o týden později dne 26. května do zemského a okresního zastupitelstva.

Pro volby do poslanecké sněmovny odevzdáno bylo („v Motyčíně“ – poznámka autora) 2 634 platných hlasů, o něž se rozdělily následující volební skupiny takto – do senátu pak 2 346 plat. hlasů:

strana	sněmovna	senát
Republikánská	49	46
Soc. demokrat.	215	188
Národ. social.	489	450
Komunisté	1 313	1 173
Lidová	49	47
Živnostenská	290	266
Sud. němec. (Henlein)	2	2
Fašistická (generál Gaida)	30	–
Národ. sjednocení	197	174

Při volbách zemského zastupitelstva konaných dne 26. května 1935 odevzdáno bylo 2 484 plat. hlasů, a do okresního zastupitelstva 2 485 platných hlasů, z nichž obdržely jednotlivé skupiny volební:

strana	do země	do okresu
Republikánská	42	42
Soc. demokrat.	211	207
Národ. social.	447	431
Komunisté	1 273	1 289
Lidová	46	51
Živnostenská	260	279
Sud. němec. (Henlein)	2	–
Fašistická (generál Gaida)	35	–
Národ. sjednocení	168	186“

Druhý, ale také poslední motyčinský kronikář své zápisy rovněž bez udání důvodu zakončil rozsáhlou zprávou o úmrtí prvního československého prezidenta T. G. Masaryka († 14. 9. 1937) a popsal smuteční rozloučení s ním jak v Praze a na hřbitově v Lánech, tak i v Motyčíně, kde starosta obce Jaroslav Beneš za účasti 25 členů obecního zastupitelstva v obecné škole přednesl smuteční projev, kterým vzdal hold „presidentu Osvoboditeli“.

Stránky 107 až 110 jsou podepsány osobnostmi, které obec navštívily v období let 1940–1948. První podpisy patří Ing. Aloisi Eliášovi, předsedovi protektorátní vlády, který byl nacisty popraven, a členům jeho doprovodu. K podepsání došlo na Obecním úřadě v Hnidousích, neboť tuto obec navštívil dne 21. 3. 1940.

Dne 8., pravděpodobně 7. („měsíc nečitelný“ poznámka autora) 1945 do motyčinské Pamětní knihy učinili zápis důstojníci Rudé armády: „...*nacházíme se v místě Motyčín okr. Slánský. Obyvatelstvo obce ukázalo se k vojenským částem červené armády svým srdečným postojem přátelské a pohostinné, což nám zůstane v paměti na krásné Československo pro věčný život.*“ *Podepsáni: Popovič, Filipov, Čucharev a čtvrtý podpis nečitelný.*

Dne 27. října 1945 navštívil Motyčín československý ministr vnitra Václav Nosek, rodák z Velké Dobré. Přednesl referát v předvečer oslav Československého červeného kříže k počtě obětí umučených nacisty během okupace a podepsal se do Pamětní knihy obce.

Dne 21. září 1946 byl hostem při slavnostní schůzi motyčinského místního národního výboru čestný občan obce prof. Zdeněk Nejedlý v doprovodu Václava Pekárka. I oni se do Pamětní knihy podepsali.

Poslední podpisy v motyčinské Pamětní knize jsou datovány k 30. 6. 1948 a patří primátoru hlavního města Prahy Dr. Václavu Vackovi a jeho manželce Marii Vackové.

Hodnotíme-li zápisy v Pamětní knize obce Motyčín, musíme konstatovat, že i přes jejich stručnost a v řadě případech retrospektivní dopisování jsou cenným dokladem o událostech, o dění, o činnosti obecního zastupitelstva, a především o konkrétních občanech této obce v prvních třiceti letech našeho století. Snad můžeme jen litovat, že první kronikář své zápisy průběžně nedovedl až do dvacátých let, kdy na ně mohl navázat jeho nástupce. Snad je k naší škodě, že si oba výše uvedení kronikáři všimli a zaznamenávali spíše dění týkající se vlastní činnosti obce a jen okrajově se zmínili o spolkovém životě v Motyčíně, přestože tento zde byl velmi silný, postavený na dlouholeté, přetrvávající tradici. Ale i tak buďme rádi, že se námi popisovaná Pamětní kniha dochovala do dnešních dnů a že je od roku 1980, po integraci města Švermova k městu Kladnu, součástí archivních fondů SOKA Kladno, kde řadě badatelů slouží ke studijním účelům.

Závěrem si připomeňme, že dne 5. 5. 1949, kdy už Motyčín nepatřil do slánského okresu⁴⁾, došlo k jeho sloučení se sousední obcí Hnidousy v jedinou obec s pojmenováním Švermov, které byl dne 17. 5. 1968 přiznán statut města (MěNV). Od 1. ledna 1980 se město Švermov, jak je uvedeno výše, stalo jednou ze šesti částí města Kladna. Je potěšitelné, že na kronikářskou tradici, a to jak motyčinskou, tak i hnidouskou, navázala švermovská kronika, vedená zde od roku 1955 s retrospektivními záznamy od doby sloučení obcí – od roku 1949.

Poznámky:

- 1) Motyčinský obvodní lékař MUDr. Vladislav Kurka v uváděném roce 1909 v Motyčíně napsal a u nakladatele a knihkupce Karla Stejskala v Kladně vydal na svoji dobu dost pokrokovou knížku „Pohlavní zdravotvěda a sebeochrana“, vytiskla knihtiskárna J. Šnajdra v Kladně.
- 2) Řídící učitel Václav Brádka vedl také Kroniku Obecní školy Motyčín, do které mj. popsal návštěvu prezidenta T.G.M.
- 3) V červnu roku 1913 nákladem Sboru dobrovolných hasičů v Motyčíně a tiskem Al. Kuchynky v Kročehlavech, Kladenská ul. 174 byl na oslavu dvacetiletého trvání (1893–1913) tohoto sboru vydán „Památník“, který také obsahoval statistický výkaz hasičské župy Vrabčikové-Slánské a stručný popis a přehled dějin obce Motyčín. Hlavním autorem této práce byl Josef Charvát, velitel sboru a rovněž tajemník obce.
- 4) K vyčlenění obcí Motyčín, Hnidousy a Vinařice z okresu Slaný a k jejich připojení do okresu Kladno došlo k 1. 2. 1949.

OTAKAR ŠPECINGER

Z historie venkovské elektrifikace

V severovýchodní části okresu Kladno leží zemědělská obec Miletice. Začátkem našeho století měla kolem 60 čísel a zhruba 500 obyvatel – a do novodobých dějin se zapsala tím, že si jako první vesnice v

Čechách zřídila veřejné elektrické osvětlení a rozvod proudu po domácnostech.

Nejprve byl v Mileticích založen roku 1885 mlátičí spolek. Během doby vykazoval značné zisky, což vyvolalo úvahy o dalších investicích. Velmi progresivní návrh podal znamenitý lesnický odborník Alois Nechleba (1859–1945). Působil sice na Křivoklátsku, avšak do svého miletického rodiště se často vracel. Když doporučil, aby byla v Mileticích uskutečněna komplexní elektrifikace, členové mlátičího spolku myšlenku pochopili a přijali.

Především si opatřili a zvážili všechny úvodní informace. Na jejich základě bylo zadáno zhotovení plánu, načež zjara roku 1908 najal spolek dělníky a dal postavit cihlovou budovu s taškovou krytinou – a to při nově upraveném rybníčku na miletické návsi. Objekt sestával z jednopatrové čtvercové části, pod jejíž přečnivající střechou se nad okny ve štítě objevil nápis Družstevní elektrárna, a z podlouhlého přízemního přístavku. Budova zahrnovala prostory pro veškeré strojní a technické vybavení, byl tu byt pro mechanika a v malém dvorku i betonová jímka na tekuté palivo. Ještě před létem byla stavba připravena k instalaci potřebného zařízení. K jeho dodání bylo vypsáno ofertní řízení, jehož se zúčastnili dva dodavatelé. Z dochovaných nabídek můžeme zjistit následující údaje:

1) Elektrotechnická společnost akciová, dř. Kolben a spol., Praha - Vysočany. Jako hnací zařízení nabídla nejprve naftovou lokomobilu. Dne 27. dubna 1908 však doporučila generátor na výrobu nasávaného plynu z koksu nebo antracitu – a samozřejmě hnací motor, rourovody a veškeré doplňkové příslušenství. Cena obnášela 14 300 korun včetně montáží, z čehož motor činí 9 130 korun.

Elektrické zařízení pak obsahuje další nabídka této firmy z 15. května téhož roku. Sestávalo z dynamoelektrického stroje s 900 obrátkami za minutu, o normálním výkonu 20 kW, pro napětí 230 V. Dále měl být dodán potřebný rozvaděč, sada akumulátorových baterií, 65 sloupů s 6 100 metry především venkovní sítě – a mimoto ještě i požadované 2 pojízdné motory pro mlácení (9 HP a 4 HP).

Cena tohoto zařízení byla včetně instalací vyčíslena částkou 19 590 korun, přičemž nejdražší byly akumulátory (6 710 korun) a poměrně laciné dynamo (2 250 korun).

2) Alois Duda, Elektrotechnická továrna, Praha - Vinohrady. Od tohoto dodavatele se nedochovaly doklady o hnacím zařízení, nýbrž pouze nabídka z 16. května 1908 na elektrickou část miletické centrály. Firma navrhovala tentýž dynamoelektrický stroj (2 380 korun), rozvaděč, akumulátorové baterie (5 968 korun), síť rovněž o 65 sloupech, 6 100 metrů drátu a 2 pojízdné motory s příslušenstvím rovněž o výkonu 9 HP a 4 HP. Celková suma zde představovala 19 366 korun.

Porovnávat můžeme tudíž pouze nabídky elektrotechnického vybavení, které se však jeví u obou firem jako cenově velmi vyvážené a podobné. Velká firma Kolben a spol. uváděla sice poněkud vyšší částku, avšak nečinila ve svých všeobecných dodacích podmínkách konečný obnos závislým na případném zvýšení tržních cen mědi, což si naopak vyhrazovala firma Alois Duda.

Mlátičí spolek v Mileticích se ovšem poměrně rychle rozhodl. Zvolil menšího z obou dodavatelů, podnik Aloise Dudy. Možná přitom sehrály určitou roli i regionální vztahy, neboť vlastník tohoto závodu pocházel ze selského rodu, usedlého v nedalekých Blevicích a Zákolanech.

Elektrické zařízení bylo zřejmě urychleně montováno přesně podle oferty. Nevíme však, od kterého výrobce bylo zakoupeno hnací vybavení elektrárny. Lze se i domnívat, že bylo dodáno firmou Kolben a spol. podle její prvé, ovšem nedochované nabídky. Z vyprávění pamětníků je známo, že pro pohon dynamu byl nainstalován naftový motor, spouštěný nažhavenou koulí a roztočením velkého setrvačnicku.

Je škoda, že se nedostává zpráv o průběhu montáže, dokončení a přesném dni spuštění miletické elektrocentrály. Podle líčení pamětníků však byly za velké pozornosti obyvatelstva veškeré stroje brzy přivezeny, práce se rychle rozběhly a do podzimu měly Miletice svou elektrárnu a rozvodnou síť hotovou. Při malé místní slavnosti se pak jednoho říjnového večera rozzářily v nevelké obci najednou všechny uliční lampy – a elektrické žárovky zaplály také v mnoha domech a jejich dvorech.

O rozsahu této první vesnické elektrické sítě u nás se uchoval dostatečně přesvědčivý dokument. Plánek z 11. června 1908 v měřítku 1 : 2280 ukazuje obec Miletice s napájecím a rozdělovacím vedením a s žárovkovými místy. Obsahuje všech 65 sloupů, z nichž 12 neslo uliční lampy. Vyznačena je samozřejmě i centrála, 2 napájecí body a všechna stavení, do nichž byla hned zpočátku zavedena bytová elektřina.

Elektrárna používala k pohonu nafty, dodávané z rafinerie minerálních olejů Kralupol v Kralupech nad Vltavou, postavené roku 1902. Zařízení elektrocentrály obsluhoval mechanik s pomocníkem, avšak strojní park pracoval vždy jen po určitou dobu, nutnou k dobíjení baterií. Jinak se oba pracovníci zabývali mazáním, údržbou, výměnou akumulátorů apod. – a také jinou prací ve vsi. Samozřejmě byla elektrická energie používána nejenom ke svícení, ale také k zemědělským pracem. Při mlácení a šrotování byly mlátičky a šrotovníky zapojovány buď na návsi, anebo u jednotlivých usedlostí na pojízdné motory, napájené elektricky z ústřední stanice přenosným kabelem.

Elektrárna sloužila údajně od samého začátku velmi dobře a bez poruch. V dalekém okolí vzbudila pozornost zejména veřejným rozvodem po obci. Avšak pro miletické mlátičí a elektrárenské družstvo

představovalo její řízení poněkud složitou problematiku. A jelikož si spolek přece jenom musel i vypůjčit a posléze se pozdržel ve splátkách na tuto investici, Alois Duda už v následujícím roce 1909 převzal provoz miletické elektrárny do své režie. Účastníkům účtoval potom sám příslušné poplatky. Veřejné osvětlení nebylo dále měněno, avšak postupně se rozšiřoval počet elektrifikovaných domácností, jak rovněž ukazují zachované doklady. Za první světové války v letech 1914 až 1918, kdy se nedostávalo nafty, však musela být výroba proudu omezoována – a centrála dokonce občas stagnovala.

Firma Alois Duda provozovala miletickou elektrárnu ještě i po vzniku Československé republiky. V roce 1923 však byla tato vesnická centrála zrušena, neboť ji převzal Elektrařenský svaz okresů středočeských, který Miletice zapojil na právě budovanou dálkovou primární síť. Z té doby se uchoval plán rekonstrukce rozvodné sítě v obci, vyhotovený technickou kanceláří F. Maršálka z Prahy. Zahrnuje některá zdokonalení proti původnímu stavu z roku 1908.

Ještě v roce 1923 bylo veškeré zařízení elektrárny demontováno a odvezeno a rozvody i transformátory přizpůsobeny natolik, aby vyhověly zapojení Miletic do vznikajícího celostátního energetického systému. Malá obec se tak stala

jeho součástí jako jedna z prvních – a měla ostatně i značný předstih. Vždyť např. právě roku 1923 začalo teprve budovat sekundární elektrickou síť průmyslové město Kralupy nad Vltavou – a nedaleká hydrocentrála v Měřejovicích se stavěla (i když s ní samozřejmě nemůžeme Miletice srovnávat) až v letech 1922–1928.

V polovině dvacátých let se stavení č. 73, bývalá družstevní elektrárna, stalo miletickým obecním domem – a takovým způsobem slouží podnes. Je zároveň i svého druhu nevelkou, ale zajímavou technickou památkou, neboť je zřejmé, že Miletice byly nejspíše vůbec první vesnicí v Čechách, která si zavedla vlastní elektrárnu a zejména komplexní rozvod proudu po obci, s veřejným i bytovým osvětlením a používáním elektřiny pro pracovní účely. V těsném sousedství Miletic se totiž nalézá ves Loucká, která se stala naopak posledním elektrifikovaným místem u nás. Zavedení proudu se dočkala až na podzim roku 1949.1) Až do té doby tam lidé svítili petrolejem, anebo bateriemi, které si sami individuálně nabíjeli benzínovými motory.2)

Poznámky:

- 1) Dodatečně se zjistilo, že v okrese Kladno byla osada Saky (obec Třebichovice) elektrifikována až v roce 1957.
- 2) Originální technické podklady k této stati jsou zatím v držení jejího autora, který je obdržel od potomků výše uvedeného inženýra Aloise Nechleby.

LIBOR DOBNER

Kamenná sloupková boží muka na Slánsku I.

Kamenná sloupková boží muka představují charakteristické památky, dotvářející svým klasickým pojednáním a situováním v terénu ráz české kulturní krajiny. Stojí při cestách a na křižovatkách, na prostranstvích uprostřed obcí a druhotně jsou užívána na stavbách. Byla zřizována v místech tragických událostí nebo jako díkůvzdání za přežití, za pomoc v nouzi.

Nejstarší zprávy o jejich existenci máme ze 14. století. Byla zobrazována na vedutách, na listech civilních i vojenských map.

Vztahují se k nim pověsti, legendy či pověrečná vyprávění. Spoluvytvářejí místní názvy nebo slouží jako orientační body v krajině.

Vývojový cyklus kamenných božích muk pokračoval od 14. století prakticky až do poloviny 20. století. Středověké památky, charakteristické pouze dřikem a kaplicovým nástavcem, byly v období renesance a baroka nahrazeny bohatě zdobenými skulpturami se soklem, krycí deskou a hlavicí.

Klasická „sloupková“ boží muka, zhotovená z kamene, sestávají zpravidla ze soklu, profilované krycí desky, dříku, hlavice, kaplicového nástavce a vrcholového křížku. Jejich tvar a členění, velikost i výtvarné zpracování se měnilo a stejně jako u kamenických článků v architektuře i zde hrála rozhodující roli celá řada faktorů – „současný“ architektonický a módní styl, místní tradice, přání a finanční možnosti donátora, schopnosti kameníka a použitý materiál.1)

Účelem tohoto seriálu je zmapovat a popsat boží muka dosud existující, popřípadě i již zmizelá, na Slánsku a přimět veřejnost, již nejsou památky podobného typu lhostejné, aby jim věnovala pozornost, jak

už se tomu k radosti nás všech děje například při obnovách obecních kapliček.

BOŽÍ MUKA U DŘÍNOVA

Určení stanoviště památky:

Boží muka stojí jihozápadně od Dřínova, na křižovatce silnic Dřínov – Drchkov a Královice – Zlonice, ve směru odbočky ke Dřínovu, v rohu pole u silnice, ve vzdálenosti zhruba 1 kilometr od Dřínova.

Pravděpodobný původ:

Ferdinand Velc uvádí v Soupisu památek historických a uměleckých letopočet 17792) doposud na památce zřetelný jako rok, kdy byla boží muka postavena. Stejný rok uvádí ve svých vzpomínkách také J. L. Hrdina. Tímto autorem byla také poprvé literárně zpracována pověst „Na křižovatkách“, k této památce se vztahující, později publikovaná Jindřichem Babuškou3) a Václavem Babuškou4). Ve volném převyprávění zní pověst takto:

Kdysi prý přijeli od Loun husaři, aby přenocovali v blízkých Královicích. Během noci se jim ale ztratil kuň, a tak se ho ještě za tmy rozjeli všemi směry hledat. Našli ho u Dřínova v místě zvaném „Na křižovatkách“, tam, kde se silnice od Královic ke Zlonicím křížuje se silnicí z Dřínova do Drchkova. Byl ale zapřažen do cikánského vozu, a tak se mezi husary a cikány strhla o koně pútká. Zabita při ní byla cikánská dívka Ilka, když bránila svého starého otce před dorážejícími husary. Nešťastným vrahem byl však její bratr, který ve tmě svůj omyl poznal až podle Ilčina smrtelného výkřiku. Husaři si odvedli koně a cikáni pak u rozcestí ubohou pochovali. Rágoš, Ilčin starý otec, přišel o příštích vánocích navštívit hrob své dcery a už u něj zůstal. Ráno ho našli ztuhlého a pohřbili jej vedle Ilky.

Ferdinand Velc uvádí na památce ve zhruba sto let starém popisu také letopočet 1756 a u něho iniciály I. R. Možná se jedná o rok, kdy se výše zmíněná tragédie stala, a o počáteční písmena jmen Ilka – Rágoš. Dnes už těžko zjistíme, zda pověst a jména vznikla až na základě vyrytých iniciál, anebo písmena připomínala skutečnou událost datovanou na později postavené památce.

Popis památky:

Jedná se o čtyřhranný sloup složený z podstavce, patky, dříku a lucerny. Celá památka je hodně poškozena nejen „zubem času“, tedy postavením na otevřeném, větrném prostranství, ale i celou řadou zásahů lidských rukou – vyrytými monogramy, letopočty atp.

Velc popisuje boží muka následně: „Ve třech hořejších výklencích pod křížem (královický rodák, spisovatel J. L. Hrdina, 1856–1933, píše o dvojitém železném křížku) nacházely se patrně obrázky na plechu malované a pod těmito vytesané, nyní již úplně zvětralý a nečitelný nápis. Mimo letopočet 1779 a iniciálky JW nalezneme na dříku sloupu něco níže i rok *1756 I. R*.“ V současné době kříž na lucerně chybí a lucerna má ve třech stranách (do směru Zlonice, Drchkov, Královice) prázdné výklenky, jen ve směru ke Dřínovu výklenek není. Špatně zřetelný je letopočet 1779, ostatní ve změní jiných škrábanců zaniklo.

Rozměry památky:

Základnu božích muk tvoří podstavec – čtvercové kamenné plato o straně 110 cm a výšce 30 cm. Masivní patku tvoří šest hranolů, z nichž dva větší a jeden menší zkosený vybíhají před vlastní dřík a tvoří ve směru ke Zlonicím jakýsi parapet, zřejmě určený k pokládání svíček a květin. Výška této části patky je 100 cm. Část patky pod dříkem tvoří tři stejné hranoly o celkové výšce 134 cm. Strany patky jsou 95 a 55 cm a vyvýšená část patky pod dříkem má strany 50 a 55 cm. Vlastní dřík je 140 cm vysoký kvádr, o stranách 40 cm, ve své základně i ve vrcholu rozšířený na 50 cm. Lucerna je 65 cm vysoká a má strany 43 cm. Velc uvádí výšku památky 4,25 metru. Sečtením mnou naměřených údajů dojdeme k výšce 369 cm včetně podstavce, to znamená, že někdejší, dnes chybějící kříž byl vysoký zhruba 56 cm.

Materiál: Pískovec.

Měření 21. ledna 1998 a foto 13. srpna 1998 provedl Libor Dobner.

SLOUP VINAŘŮ A RYBÁŘŮ SLANSKÝCH

Určení stanoviště památky:

Takzvaný sloup vinařů a rybářů slanských stojí na malé vyvýšenině po levé straně cesty vedoucí za

slánskými hřbitovy hned za cestičkou odbočující na Dolín, tedy zhruba 500 metrů za poslední městskou řadovou zástavbou a hřbitovní zdi. Jedná se o kopii z dílny akademického sochaře Václava Nejtka, která zde byla postavena místo prakticky úplně zničeného sloupu, který původně stál u zdi hřbitova v Ovčárech. (viz. dále)

Pravděpodobný původ:

Vinařství bylo sice v naší krajině od dob nepamětných, ale v zlaté době blahobytu království Českého, za panování Karla IV. blahé paměti, zvelebeno bylo tak, že stalo se důležitým pramenem zámožnosti zdejšího obyvatelstva. V této době byl vystavěn kostelík zasvěcený sv. Václavu, ochránci vinné révy, a snad z téže doby pochází kamenný, pískový sloup, který nyní stojí blíže hřbitovní zdi obkličující ovčárský kostelík. Starožitný tento sloup postaven byl uprostřed vinic jako symbol kvetoucího vinařství a bohatého rybolovu v blízkém potoce a rybnících provozovaného. Čas, kdy tento památník lepších dob byl zřízen, nesnadno jest ustanoviti, neboť se nám o jeho vzniku a původu nedochovalo ani písemných, ani jiných zpráv. Bájeno sice v novější době o něm, že pochází až z dob pohanských, ale tomu odpírá sám nejen slohem, ale i hmotou svou, která nemohla přetrvati více než tisíciletí. Soudíme, že byl postaven buď za doby Karla IV. na oslavu zvelebeného a rozšířeného vinařství, anebo že byl zřízen o sto let později, když v Slaném budovány nové hradby a brány, na nichž pracovalo mnoho kameníků, z nichž některý při té příležitosti na objednávku jednotlivce nebo nějaké korporace vytesal a sestavil sloup, který pak postaven byl na nějakém povýšeném místě. Dříve stával sloup jinde, sem byl při stavbě silnice do Velvar přenesen v letech 30tých, při čemž snad znovuzřízen byl podstavec, na němž sloup spočívá...5)

Názory na původ a dobu vzniku se samozřejmě různí, například tehdejší c. k. konzervátor pan Herain se vyslovil, že sloup pochází z mnohem mladší doby, a to z polovice, nebo i z konce 16. století. Usuzuje vzhledem k základnímu tvaru, k profilování a k charakteristice vinné révy na dobu renesance, která svým tvarem převládá „a jen nepatrné části v sejmutých hranách sloupu gotická část se jeví“.

V Uměleckých památkách Čech díl III. str. 341 z roku 1980 se uvádí, že pochází ze 16. století. Chybí zde jakákoliv informace o tom, že se nejedná o originál, ale o kopii.

Zpráva o zničení a znovuzřízení sloupu uvádí následující:

...Ve žních roku 1915, za první světové války, splašení koně z Formánkovic mlýna, vezoucí plnou fůru obilí, strhli památný sloup. Bývalý ředitel muzea, nezapomenutelný František Duras, fotograf, spolu s konzervátorem Dr. Karlem Guthem z Prahy, který náhodou právě dlel v Slaném, uložili zbytky strženého sloupu a slánský sochař Ad. Havel pak později slepil kusy, jak se dalo. Leč sláva slepeného sloupu netrvala ani desetiletí. Při kterémsi bouři byl znovu rozmetán a zbytky odvezeny do muzea (podle jiných byly použity při budování nové nebo při opravě stávající silnice). Krom těchto málo zbytků zachovaly se četné (dnes už pouze jediná) fotografie na tuto vzácnou památku slánskou. Všichni přátelé slánských starobylostí se shodovali v mínění, aby sloup byl nově vybudován. Městská rada se na popud musejního a literárního spolku Palacký ujala konečně sama myšlenky obnovy, když Památkový úřad z Prahy přislíbil, že by uhradil polovinu nákladu. Provedení obnovy bylo zadáno našemu krajanu, akademickému sochaři Václavu Nejtovi. Mistr Nejt se svědomitostí jemu vrozenou po přesném vyměření zbytků vytvořil nový sloup se všemi podrobnostmi původního. Kamenické práce za jeho vedení provedla sochařská firma Pejs a Fric v Slaném. Celek je přes 4 metry vysoký, skládá se z čtyřhranného podstavce, patky, dříku a gotické hlavice se stříškou. Čtyřhranný dřík je na všech stranách zdoben proplétajícími se révovými větvemi, pruty a dole se symboly rybářskými. Ve čtyřech výklencích hlavice mají být ještě umístěny polychromované obrazy čtyř evangelistů na plechu. (Zde poznámka: Obrazy čtyř evangelistů na měděném plechu již maluje p. vrchní soudní rada v. v. Stanislav Lacina ve Volyni, syn slánského historiografa prof. Josefa Laciny.)

Slaný tedy získalo nové krásné dílo skulpturální, věrnou kopii díla věkem zničeného. Sloup byl zase proveden v pěkném, odolném pískovci zehrovickém. Dílo bylo dokončeno v září 1943 a kolaudováno ing. Kotrbou, zástupcem pražského památkového úřadu. Náklad na vybudování sloupu činil K. 18.000, polovinu uhradil památkový úřad, ostatní slánská obec. – Po delším uvažování komise, kam nové dílo postaviti, bylo rozhodnuto, aby se sloup postavil na návrší za hřbitovy k cestě vedoucí k Dolínu. Má tak býti symbolicky naznačeno, že stojí v místech, kde kdysi bývaly proslulé slánské vinice. Vzhledem k válečným poměrům byl sloup ve vší tichosti na tomto místě odhalen v prosinci 1943.“6) (Je třeba podotknout, že přesné datum není uvedeno ani u kronikáře Slunečka. Podle datací před a po jeho zprávě, došlo k odhalení mezi 19. a 24. listopadem 1943.)

Popis památky v původním stavu:

Celý čtyřhranný sloup pískovcový jest 3,80 m vysoký a skládá se ze čtyř částí: podstavce, patky, dříku a hlavice. Podstavec jest 0,95 m vysoký a právě tak široký i dlouhý a opatřen jest nahoře dosti širokou obrubou. Na ní stojí vlastní sloup s patkou hladkou, 0,60 m vysokou a 0,52 m širokou, hranolovým dřikem

1,40 m vysokým, v dolejší půli pásy rozšířeným. Hořejší půle vyzdobena je na všech čtyřech stranách vinoucími se, ve třech stejných odděleních, haluzemi révovými s hrozny, jež reliéfově vytesány jsou. Při patce dole nalezneme totéž ve vodorovném formátu, vyjma strany severní, kde vytesán jest ryba kapr. Čtyřhranná hlavice, gotickými čtyřmi stříškami opatřená, jest 0,85 m vysoká. V ní zasazeny byly plechové desky s obrazy čtyř evangelistů, po nichž dnes není ani památky. Značně sešlý již památník připomíná svou gotikou na dobu Lucemburskou...7)

Rozměry: (původní stav viz výše u popisu Ferdinanda Velce)

Podle současného měření se památka ve svých rozměrech liší jen nepatrně: Podstavec, včetně krycí desky je vysoký 93 cm a široký 94 cm. Horní část krycí desky měří v nejširším místě 107 cm, dolní část 101 cm. Obě části jsou 7 cm silné (vysoké). Patka památky je včetně horního zkosení 63 cm vysoká a 54 cm široká. Spodní část dřívku s révou a rybou je 42 cm široká a 65 cm vysoká, z čehož ozdobné fundamenty nad ní jsou odspoda 7,8 a 12 cm silné. Horní, bohatě zdobená část dřívku je 69 cm vysoká a 30 cm široká. Spodní hladká část lucerny je vysoká 13 cm, vlastní lucerna má 60 cm výšky a 39 cm šířky. Rozdíly v mírách mezi originálem a kopií vznikly zřejmě díky velmi špatnému stavu původní památky při přeměrování, ale rozdíly jsou skutečně pouze centimetrové.8)

Materiál: Pískovec.

Měření a foto provedl 25. července 1997 Libor Dobner.

BOŽÍ MUKA VE STRADONICÍCH U SLANÉHO

Určení stanoviště památky:

Obec Stradonice 4 kilometry od Zlonic ve směru Zlonice – Páleček. Boží muka na konci obce ve směru Páleček, po pravé straně silnice na vyvýšené zahradě mezi domy čp. 27 a 30. Za plotem, ze silnice jsou viditelná. Pozemek patří k domu čp. 27, majitelka pí. Hladíková.

Pravděpodobný původ:

Postavena za účelem pokání za spáchanou vraždu. Podle sdělení paní Hladíkové se říká, že byl některý (?) z předchozích majitelů hospodářství svým sousedem okraden o svini. Zloděje přistihl a zabil. Za trest musel postavit na místě činu boží muka. Ta původně stála v sousední zahradě, blíž k domu čp. 27, kde se skutek stal. Na tom místě postavil další z majitelů, jistý pan Prušák, stodolu a předtím přemístil boží muka do vedlejší zahrady, zhruba o 15–20 metrů dál.

Popis památky:

Jedná se o menší stavbu, původně pískovcovou, při přenášení zřejmě poškozenou a dodatečně dozděnou a omítnutou. Boží muka nejsou zdobena ani datována. Dolní polovina je zarostlá v hustém okrasném keři. Původní kříž s Kristem byl ukraden a nyní údajně zdobí kapličku v Horní Kamenici. Bez svolení majitele a památkářů byl tím, kdo jej zcizil, nahrazen křížkem z kovové páskoviny, usazeným do betonu.

Památka je v dost špatném stavu, opravy slíbené kladenskými památkáři se zatím neuskutečnily.

Rozměry:

Boží muka včetně podstavce, bez homole betonu na vrcholu, jsou vysoká 230 cm, z toho podstavec je 42 cm vysoký a mírně vystupující krycí deska 20 cm silná. Hranol dřívku má strany 30 cm široké.

Materiál: Dozdíváný a omítnutý pískovec.

Měření 17. července 1997 a foto 13. srpna 1998 provedl Libor Dobner.

BOŽÍ MUKA U TŘEBICHOVIC

Určení stanoviště památky:

Ze silnice ve směru Třebichovice – Hrdlív je odbočka vpravo na Saky. Asi po 300 metrech na této odbočce leží po pravé straně mlýn, zvaný Paninský. Přímo proti cestě k němu vedoucí stojí přes silnici v hustém porostu náletů torzo Božích muk.

Pravděpodobný původ: Zpráva žákyně 3. třídy měšťanské školy ve Slaném M. Hušákové ve Vlastivědném sborníku okresu slánského a novostražického ze školního roku 1928–1929, která v

Paninském mlýně v té době bydlela, udává: *Mým bydlištěm je osamělý mlýn poblíž Třebichovic. U našeho mlýna je pomník, který má podobu sloupu a nahoře je kamenná koule. Tento pomník byl již něco likrát poražen, ale obec Třebichovice jej postavila vždy znovu. Na tomto pomníku je nápis: „Tento sloup dal postaviti Jan Sobinský ke cti a chvále Bohu r. 1694.“ O tomto sloupu se vypravuje: „Když zde byla válka, padli tam tři důstojníci a na památku toho Jan Sobinský dal postaviti tento pomník.“*

Popis památky:

Jedná se o torzo menší pískovcové stavby. Oproti výše uvedenému není nijak zdobena ani datována. S ohledem na linoryt L. Nováka z Motyčína, pocházející se vši pravděpodobností ze stejné doby jako výše uvedené informace, byl původní podstavec s nápisem a datací nahrazen novým bez nápisu. U stávajících božích muk chybí i základový trojitý stupeň a vrcholová část stavby včetně koule. Z původní stavby zůstal zřejmě pouze vypouklý válcovitý dřík s kruhovou plackou nahoře a dole a se čtvercovou patkou.

Rozměry památky:

Kvádr podstavce má rozměry 47 × 47 centimetrů a je 50 centimetrů vysoký. Na něm leží třívrstvý sokl, jehož spodní část má rozměry 56 × 56 × 8 cm, střední 59 × 59 × 10 cm a horní 44 × 44 × 10 cm. Dřík památky tvoří 183 cm vysoký, dole i nahoře se zužující sloup, ukončený ozdobnými plackami. Obvod dolní placky je 142 cm, obvod sloupu dole 117 cm a nahoře 92 cm. Obvod horní placky je 110 cm.9)

Materiál: Pískovec.

Měření a foto provedl dne 4. září 1997 Libor Dobner.
(pokračování příště)

Poznámky a literatura:

- 1) Podle Karla Fouda z metodiky Vlastivědného muzea a Klubu přátel smírčích křížů v Aši.
- 2) Ferdinand Velc, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Slánském, Praha 1904
- 3) Jindřich Babuška, Na křížovatkách, Vlastivědný sborník okresu Slánského a Novostražického, roč. I, 1923, č. 344, str. 38–39
- 4) Václav Babuška, Na křížovatkách, Dřínov slánský v historii českého venkova, Dřínov 1977
- 5) Antonín Ctibor, Slánský obzor, roč. I, r. 1893, str. 85
- 6) Jarka Rus, Nový sloup vinařů a rybářů v Slaném, Slánský obzor L.–LII. z let 1942–44
- 7) Ferdinand Velc, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Slánském, Praha 1904, str. 170–171. Tamtéž vyobrazení poškozeného sloupu z doby před 100 lety, kdy ještě stál u zdi hřbitova v Ovčárech.
- 8) Původní sloup vinařů a rybářů slánských na zvětšené fotografii F. Durase si můžete prohlédnout ve slánském Vlastivědném muzeu, kde je mimo jiné také vystaven Nejtův model jeho současné kopie.
- 9) V květnu 1998, kdy se toto číslo Slánského obzoru tisklo, byla boží muka u Třebichovic zcizena.

ZPRÁVY

BOŽENA FRANKOVÁ **Národopisné muzeum Slánska ve Třebízi**

Slánsko se připomíná jako národopisná oblast zejména v období přípravy Národopisné výstavy československé v roce 1895. Je to zásluha nadšených sběratelů a vlastivědných pracovníků soustředěných kolem slánského muzea, jako byli Václav Štech, Ferdinand Velc, František Duras, Albert Maysl a Filip Hyšman. Podařilo se jim shromáždit tolik národopisných předmětů a poznatků o lidové kultuře našeho kraje, že mohlo mít Slánsko na výstavě vlastní pavilon. Od té doby má národopisná práce na Slánsku nepřerušovanou tradici.

Přes významný rozvoj průmyslové výroby zůstává Slánsko i dnes především zemědělskou oblastí a zemědělská práce určovala příznačný ráz lidové kultury této oblasti. Slánsko je krajina s úrodnou půdou, což přispělo k rozvoji pěstování chmele, k rozkvětu sadařství (hrušky, švestky, jablka) i k dobrým výnosům pšenice a později cukrovky.

K rozkvětu zemědělství přispívaly příznivé odbytové možnosti. Od pradávna tudy vedla formanská stezka z Čech do Saska – z Prahy přes Slaný, kolem zvonice „U tří zvonů“ v Kvílicích a kolem „Bílé věže“

v Třebízi, přes Hořešovice a Panenský Týnec dál k Lounům. Tak ji dokládá ještě Müllerova mapa Čech z roku 1720. Od roku 1732 se tu stavěla v Čechách první „umělá“ štetovaná silnice. Dobré výnosy zemědělství i dobrý odbyt zemědělských výrobků způsobily, že tu byl větší zájem o vlastnictví půdy než v krajinách méně úrodných. Vznikly zámožné a výstavné selské statky, ale zároveň se prohlubovaly majetkové rozdíly, které se odrážely v sociálním rozvrstvení vesnice – ve společenském postavení, ve výstavnosti obydlí a jeho zařízení, v oblékání, ve způsobu života a v životních zvyklostech, tedy v projevech, které jsme si zvykli souhrnně nazývat lidová kultura.

Nejvýraznější složku lidové kultury na Slánsku tvoří lidová architektura. Nedostatek lesů, a tím i stavebního dřeva vedl k hledání jiných stavebních materiálů a postupů. Stavělo se z kamene, hlavně z opuky, nebo se rozšířil zajímavý typ hrázděné stavební konstrukce, tzv. „slánské lepenice“. Pro Slánsko byly příznačné patrové domy; ty se zde vyskytují ve dvou typech. Starší má obytnou část s chlévem v přízemí a v patře má skladovací komory přístupné z pavlače. Při stavbě se uplatňovalo lepenicové hrázděné zdivo. Mladší typ zděného domu má v přízemí přímo ze dvora přístupné chlévy a sklep a v patře nad nimi obytnou část s komorami, přístupnou z pavlače. Zděné stavby mají poměrně dlouhou životnost, proto se dodnes zachovaly nejen výstavné statky, ale i malé výměnkářské chaloupky a domky zemědělských dělníků – podruhů. Rozsáhlý etnografický výzkum kamenného domu, který vedl PhDr. Josef Vařecha, CSc., zařazuje lidovou architekturu Slánska do širších souvislostí v oblasti rozšíření kamenného domu v severozápadních Čechách. Archeologický průzkum PhDr. Zdeňka Smetánky, CSc., a ing arch. Jiřího Škabradý, CSc., v Třebízi a v okolí potvrdil značné stáří kamenných staveb v naší oblasti. Vznik některých usedlostí lze klást již do 16. století.

Třebíz je malá zemědělská obec na rozhraní středních a severních Čech. Charakteristická česká náves, která zůstala neporušena díky tomu, že hlavní silnice běží vlastně po okraji obce mimo její střed, si zachovala dávný řád. Ze tří stran ji obklopují statky. Na severní straně upoutá pozornost svou výstavností Cífkův statek čp. 1, který je pozoruhodným dokladem lidového stavitelství po stránce výtvarné i národopisné. Svou architektonickou hodnotou i dochovaným celkem hospodářských budov vytváří jedinečnou památku barokní zděné lidové architektury na Slánsku. Menší usedlosti jsou situovány na východní a západní straně návsi. Na konci 18. století a na začátku 19. století byla u některých statků obrácených k východu přistavěna chudší obydlí pro výměnkáře, nebo k ubytování rodin čeledí zemědělských dělníků v podruží. V první polovině 18. století byla na jižní straně návsi dostavěna řada chalup. Téměř v původním stavu i ve vnitřním uspořádání se dochovala chalupa čp. 19 – rodný dům spisovatele Václava Beneše Třebízského. Domek má v přízemí jednu obytnou místnost, která byla zároveň kuchyní, ložnicí i krejčovskou dílnou spisovatelova otce. V patře přístupném ze dvora po dřevěných schodech s pavláčkou byly původně jen dvě nevelké komory, dnes jsou tu vystaveny památky na spisovatele a jeho dílo.

Uprostřed třebízské návsi se zachoval rybníček s brodištěm a opodál kostelík sv. Martina – půvabná venkovská stavba z roku 1754. V sousedství kostela – kromě malé zvoničky v rozsoše z doby první republiky – je kaplička Nejsvětější trojice z 18. století, zajímavě spojená s kašnou. Tam přitéká voda z památné třebízské studánky, známé ze závěru pověsti Královka, jak ji zachoval ve svém díle Václav Beneš Třebízský.

V pískovcovém návrší „Na skále“ na jižním okraji obce byly vyhloubeny dodnes užívané sklepy. Do stěny pískovcové Skály vytesal v 2. pol. 18. století neznámý lidový umělec reliéfní Pietu s rámem, dnes již značeně zvětralou, a vyhloubil výklenek pro sošku sv. Jana Nepomuckého, dnes nezvěstnou. Na vrcholu Skály, od pomníku Václava Beneše Třebízského, díla sochařů Františka Hergessela a Antonína Procházky se otvírá jedinečný rozhled přes třebízské střechy k severu na České středohoří.

V Třebízi a jejím nejbližším okolí se vytvořil souhrn mnoha kulturních a etnografických hodnot i příznivých okolností, které oprávněně vedly k zřízení Národopisného muzea oblasti Slánska:

1. Ojediněle zachovaná, uvnitř nezastavěná obdélná náves.
2. Soustředění lidových staveb, které názorně dokládají sociální rozvrstvení vesnice.
3. Osobitý charakter lidové architektury zachované na místě i možnost poznat další památky v nedalekém okolí (zvonice).
4. Možnost navázat na dosud živou tradici rodného místa spisovatele Václava Beneše Třebízského a na vlastenecký i vlastivědný odkaz jeho díla.
5. Poloha obce při frekventované státní silnici Praha – Slaný – Chomutov.
6. Pochopení a dobrá spolupráce občanů při budování muzea.
7. Obětavost a nadšení pracovníků státní památkové péče a spolupráce s pracovníky jiných muzeí a ústavů.

Výstavba Národopisného muzea v Třebízi respektuje především zachování charakteristického vzhledu středočeské návsi. Chtěli jsme zároveň ukázat možnost komplexní regenerace životního prostředí naší

vesnice a spojit současný život a jeho podmínky v souladu s odpovídajícím využitím a respektováním kulturně významné historické památky. V Třebízi nejde jen o stavební památky vynikající, prvořadě, ale patří k nim i ostatní stavby, které mají historickou a dokumentační hodnotu ve svém dochovaném celku. Snaha o organické zařazení památek do živého organismu současné vesnice a úsilí spojit životní potřeby současného člověka s kulturní a historickou hodnotou usměřňovaly naše hlediska a byly respektovány a uznávány veřejností i odborníky, ale nyní – při restitučních jednáních – častěji narážejí na nepochopení. Dokonce jsme některé objekty ztratili, a to i takové, které jsme převzali v troskách a nákladnými opravami zachránili před úplným zrušením a zánikem. Tak bylo podstatně narušeno celkové ideové pojetí muzea. Restituční pozemkové nároky nám díky nepromyšleným předpisům vzaly i hrázděnou stodolu, jediný objekt do třebízského muzea přenesený nákladně a obtížně z Telec (6 km od Třebíže), nově postavenou za statkem čp. 10. Nedaleko od ní jsme v ovocném sadu postavili sušárnu ovoce podle původních dosud zachovaných sušáren na Podlesí. Několik let jsme tu sušili ovoce (švestky, hrušky, jablka) s úspěchem i vděčností těch, kteří přišli, viděli a okusili. Tak jsme vrátili do povědomí tento dávný a osvědčený způsob uchování ovoce. Tu sušárnu jsme v nejasnostech restitučních předpisů ztratili také.

Národopisné muzeum Slánska v Třebízi má i přes nynější necitlivé zásahy do jeho celku nadále svoji výraznou podobu. Na rozdíl od ostatních středočeských muzeí v přírodě je budováno na zásadě zachovat a obnovit památky in situ – v přirozeném prostředí. Objekty byly vybírány tak, aby co možno nejvýraznějším způsobem dokládaly sociální rozvrstvení vesnice a vypovídaly o tom, jak vesnické společenství žilo do zlomu 19. a 20. století. Tyto historické skutečnosti vyniknou v přímém srovnání s živou současnou tváří vesnice. Obnova třebízských statků a chalup kladně ovlivňuje dnešní novou výstavbu; zjišťujeme, že objekty muzea samy o sobě i se zájmem sledovaný postup při jejich záchraně našly ohlas ve zvýšení uměleckého citění a vkusu venkovského člověka, který při stavbě domu a zřizování obydlí nacházel v Třebízi příklad a vzor. Dobrá tradice z minulých časů může i takto obohatit kulturnost života současné vesnice. Zlonický stavitel Jan Nedvěd vytvořil v Třebízi vrchol vlastivědné i odborné práce a položil dobrý příklad dnešku i daleko do budoucích časů.

Národopisné muzeum v Třebízi zachovává nejen vnější vzhled lidových staveb, ale ve vybraných interiérech názorně dokládá i způsob bydlení a života venkovské rodiny – v bohatém statku, v chalupě i v podruží. Hospodářské budovy spolu se zemědělským nářadím starším i novějším dokládají podmínky, potřeby i výsledky rolnické práce. V obytných i hospodářských budovách jsme našli vhodný prostor k instalacím muzejním, k výstavám i přehledným expozicím zemědělského nářadí, vesnických řemesel a lidového umění.

Národopisné muzeum Slánska v Třebízi bylo otevřeno roku 1975 jako součást Vlastivědného muzea ve Slaném. Pro veřejnost je opět otevřeno od 1. května do 31. října denně kromě pondělí od 9.00 do 16.00 hodin.

LUBOMÍR PROCHÁZKA

Dvě nálezkové zprávy

Nález části roubení domu čp. 8 ve Svinařově (okres Kladno)

Terénními průzkumy zbytků tradiční zástavby české vesnice i dokumentací dochovaných hodnotných solitérních objektů, které dokládají vývoj lidového stavitelství v 18. a 19. století se získává řada cenných nových poznatků. Přesto lze ojediněle narazit i na stavby, jejichž stáří, užití stavebního materiálu či konstrukce se nedají přesně určit. Tuto situaci zjišťujeme i na území okresu Kladno, kde byl v letech 1982–1983 realizován ateliérem lidové architektury SÚRPMO stavebně-historický průzkum. Zjišťujeme, že i za relativně krátkou dobou 15 let došlo u zdokumentovaných objektů ke stavební změně či v lepším případě k dílčím úpravám. Tato skutečnost se týká i obce Svinařov u Smečna (okres Kladno), kde na základě inventárního průzkumu SÚRPMO je v jeho soupise uveden dům čp. 6 – objekt s hrázděním v patře a pavlačí (pavlačí však byla stržena před několika lety majitelem při adaptaci objektu). Autoři výzkumu datují dům čp. 6 do 1. poloviny 19. století (viz: Škabrada, J., Lidová architektura v okrese Kladno. Katalog výstavy v Národopisném muzeu Slánska v Třebízi. Slaný 1986, s. 16).

Usedlost čp. 8 v ulici Pod Kozincem v obci Svinařov byla však průzkumem SÚRPMO pravděpodobně opomenuta. Jde o patrový dům s pavlačí (patro se v této oblasti začíná u vesnických domů uplatňovat od 17. století), která probíhá po nádvorní stěně domu. Jde o trojdílný dům komorového typu. Dům byl postaven prakticky na hlínu bez základů. Přízemí objektu je zděné (z pískovcových kvádrů a lomového kamene), patro pak hrázděné (tzv. slánská lepenice), kde se nacházejí tři komory se samostatnými vchody z

pavlače. (Na pavlač byl přístup schody ze zápraží domu.) Jedna z komor (nad síní) byla vytápěná. (V přízemí je dochovaná černá kuchyně.) V další z komor (zde se nachází zatím majitelem neupravená původní výplň pole hrázdění) se dochovala mazanice (červená hlína s řezankou) ohozená na konstrukci z tyčí.

První zmínka, která se vztahuje k usedlosti čp. 8 se objevuje v gruntovní knize obce Svinařov a váže se k r. 1785. Toto datum je právě z hlediska nového objevu části roubené stěny, který učinil citlivým způsobem současný majitel objektu, poměrně důležité. Ve světnici se totiž dochovala část roubení (odkryta při stavebních úpravách objektu v r. 1995 ve stěně světnice směrem do dvora). Na trámech jsou zachovány kolíčky, které měly sloužit k omítnutí stěny. (Stěny byly omazány červenou hlínou smíšenou s řezankou a omítnuty.) Tato roubená prostora byla z venkovní strany obezděná. Na základě průzkumu objektu můžeme vyslovit domněnku, že roubená světnice objektu byla postavena zřejmě nejpозději na počátku 19. století, nelze však s jistotou vyloučit ani konec 18. století.

Dochovaná část roubené světnice v usedlosti čp. 8 Pod Kozincem dokládá ojedinělý výskyt roubené konstrukce ve sledované širší oblasti Slánka v 1. polovině 19. století. Slánsko je totiž oblastí lidového kamenného domu, kde kámen začal vytlačovat roubenou konstrukci již od konce středověku.

Nález potvrzuje naléhavost terénního výzkumu vesnického stavitelství z pohledu rozličných společensko-vědních disciplín. I když v mnohých regionech jde v současné době již jen o jisté „paběrkování“ ve výzkumu hodnotných objektů, může často dojít k zajímavým dílčím zjištěním, jak také potvrzuje objevená část původně zcela roubené světnice domu čp. 8 v obci Svinařov u Smečna.

Nález roubeného jádra zemědělské usedlosti čp. 12 v Otrubech (okr. Kladno)

V roce 1997 byl při rekonstrukci zemědělské usedlosti čp. 12 (Lidický dvůr) v Otrubech u Slaného objeven dochovaný srub, který byl později omítnut. Lidický dvůr tvoří uzavřenou zemědělskou usedlost s patrovou kamennou obytnou částí a zděnými hospodářskými objekty. V patře obytné části byly po odstranění omítky odkryty části roubených stěn z kuláčů, s vymazávkou, opatřené dřevěnými kolíky na ohození mazaninou (příčka a obvodové stěny zkoumané prostory). V místnosti se dochoval povalový strop ze silných (oloupaných), těsně vedle sebe kladených kuláčů, podvlečený jedním mohutným trámem (průvlakem). V této patrové místnosti upoutá též dochované trámové ostění oken (zřejmě šlo o dvojitá okna). Vedlejší kamenná místnost byla opatřena záklopovým stropem z prken kladených vystřídáním na přesah. Konce prken byly profilovány seříznutím hrany. Nad těmito místnostmi se dochoval hambálkový krov s dvěma dvojitými stolicemi.

V přízemí se v obytné části zemědělské usedlosti Lidického dvora nalézá černá kuchyně s ojediněle dochovaným povalovým stropem z kuláčů, zčernalým kouřem z otevřeného ohniště. Černé kuchyně jsou v nižších oblastech, mezi něž lze v podstatě počítat i Slánsko, rozšířeny obecně již od 17. století. Z exteriéru zkoumaného objektu zaujme především kamenné ostění branky u vjezdu do statku (zřejmě z 18. století) a v patře dochovaná kovaná renesanční mříž.

Objekt v areálu Lidického dvora u Otrub, o němž první zmínka (podle zápisu zemských desek) pochází již z let 1390 a 1394, obsahuje cenné roubené jádro. K podobě objektu z tohoto období i k jeho přesnějšímu datování by jednak přispěl komplexní stavebně-historický průzkum (orientačně provedený J. Škabradou v lednu 1997), a jednak určení datování dendrochronologickou metodou. Pokud jde o stavební vývoj tohoto domu, je třeba připomenout skutečnost, že na Slánsku, jako v celé oblasti severozápadně od Prahy (pokračující do oblasti dolního Poohří a dále na Lounsko), se začal kamenný dům prosazovat již od konce středověku – převážně však od přelomu 16. a 17. století (to se týká i obcí na území dnešního hlavního města – např. Přední Kopaniny a Lysolají). Slánský dům se též vyznačuje roubenými světnicemi obestavenými kamenným zdívkem.

Popisovaný objev roubené prostory (světnice), datované do 2. pol. 17. stol., tedy do období po třicetileté válce, v areálu Lidického dvora dokládá používání roubených konstrukcí ještě v období, kdy zde již nastupoval v poměrně značné míře (ve srovnání s jinými regiony Čech) zděný (kamenný) dům. Ten nám zároveň potvrzuje, že důsledný terénní výzkum lidového stavitelství může ještě v současné době, na prahu 21. století, přinést překvapivé a cenné doklady k vývoji vesnického domu, v tomto případě na území středních Čech.

JAN ŠTOVÍČEK

Pamětní deska Janu Slavíkovi

V sobotu 21. června 1997 se v Šlapánicích u Slaného konalo slavnostní odhalení pamětní desky

zdejšímu rodákovi dr. Janu Slavíkovi. Deska byla odhalena na jeho rodném statku čp. 11, aby připomínala, že se zde narodil v roce 1885 český historik dr. Jan Slavík. Pamětní desku pořídil Historický klub v Praze, který uspořádal i malou slavnost spojenou s odhalením této desky. Sešla se na ní řada místních občanů a někteří členové Historického klubu. Přítomni byli i příbuzní Jana Slavíka (statek čp. 11 je v držení potomků bratra Jana Slavíka). Slavnost zahájil starosta Historického klubu, univ. prof. dr. Jaroslav Pánek, DrSc. Hlavní projev pronesl dr. Zdeněk Pousta. Ten v něm osvětlil postavu dr. Jana Slavíka a vyzdvihl jej zejména jako tvůrce a ředitele Ruského zahraničního archivu v Praze a jedinečného znalce problematiky novodobého Ruska, kriticky hodnotícího jeho vývoj po roce 1917.

PORTRÉTNÍ GALERIE

MIROSLAV OLIVERIUS

František Koucký

1894–1918

K 80. VÝROČÍ POPRAVY NÁMOŘNÍKA Z HNIDOUS

Mezi události, které před osmdesáti lety otrásly základy rakousko-uherské monarchie lze zařadit i vzpouru námořníků v boce Kotorské, kde začátkem roku 1918 kotvila asi třetina rakousko-uherského loďstva.

Prvního února 1918 vzplála vzpoura z paluby admirálské lodi St. Georg a přenesla se na dalších čtyřicet lodí. Pod vlivem ruské revoluce, ale i z důvodu zlepšení zoufalých materiálních poměrů námořnictva vzpoura vypukla živelně. Do čela vzbouřenců se postavil Čech František Raš (Rasch), rodák z Přerova. Pro nejednotnost názorů a silný rozpor v řadách vzbouřených námořníků však vzpoura, jak rychle vzplála, tak i – již 3. února – uhasla.

Dne 7. února byl v Kotoru se 40 povstalců zahájen soud a jejich vůdci v čele s Františkem Rašem byli o čtyři dny později odsouzeni k smrti a popraveni. Vzpourea námořníků v boce Kotorské byla potlačena, ale navázaly na ni další akce, které silně napomohly k rozložení strádající rakousko-uherské armády.

Uvedme si, že mužstvo rakousko-uherského loďstva svým národnostním složením bylo obrazem národnostní pestrosti habsburské říše. Celých 11 % tvořili „suchozemci“ Češi a Slováci, mezi kterými se setkáváme i se jménem Františka Kouckého, rodáka z Hnidous. Zde se narodil v čp. 110 v roce 1894.

Námořník František Koucký se odhodlal vyplout s „torpédovkou“ č. 80 z přístavu k italským břehům, aby protivníkovi obnažil pobřežní pás severní Adrie. Společně s Ljubomirem Krausem, mladým rodákem ze Splitu, získali pro vzpouru loďní posádku, ale na poslední chvíli byl jejich plán prozrazen a neuskutečnil se.

Dne 11. května 1918 byli na válečné lodi „Radetzky“ odsouzeni k smrti a téhož dne navečer na nádvoří trestnice v Pulji, za přítomnosti bývalého velitele námořnictva admirála Miklosze Horthyho de Nagybanya, zastřeleni.

František Koucký, mladý námořník, v civilu prostý řeznický pomocník, statečně položil svůj život daleko od domova a byl pochován na hřbitově v Pulji. Rodná obec na něj však nezapomněla. V roce 1923 byl ustaven slavnostní výbor pro odhalení jeho pamětní desky na rodném domě, složený ze zástupců Sdružení čl. námořníků, zástupců obce Hnidousy, korporací a spolků tehdejších okresů Slánského a Kladenského.

Dne 23. srpna t.r. udělilo obecní zastupitelstvo výboru 2000,- Kč jako dar na odhalení Kouckého pamětní desky a 30. září se usneslo, že obec Hnidousy převezme do udržování a ochrany pamětní desku s tím, že náklady na její údržbu bude rovněž průběžně hradit ze svých finančních prostředků.

Samotnému odhalení pamětní desky předcházely oslavy ve Slaném v Občanské záložně, v Hnidousích v sále sokolského biografu a na Kladně, kde ve stálém divadle účinkovali koncertní mistři Štěpánek a Bouda, Kladenská filharmonie a zpěvácký spolek „Smetana“.

Den odhalení desky byl určen na 7. října 1923, kdy do Hnidous a sousedního Motyčína dorazily ze Slaného a z Kladna dva proudy účastníků o síle deset tisíc lidí. Mezi nimi nechyběli zástupci naší vlády a vlád jugoslávské, italské a francouzské, hosté z Prahy a z dalších míst v ČSR, zástupci řezníků, hasičů a jiných spolků. V pestrobarevném krojovaném průvodu pochodoval i oddíl bývalých námořníků – účastníků vzpoury v boce Kotorské. Po četných slavnostních projevech došlo k odhalení desky, která je dílem sochařů Kofránka z Prahy a J. Volfa z Kladna, a tak po pěti letech bylo důstojně vzpomenuo hrdinského činu, ale i oběti Františka Kouckého.

Dnes pozapomenutá Kouckého pamětní deska na budově švermovské Sokolovny uchovává památku tohoto statečného muže. A my musíme dát za pravdu slovům tehdejšího kronikáře městyse Hnidousy Rudolfa Kazdy, která v roce 1923 napsal do hnidouské obecní kroniky: „... Z pokolení na pokolení budiž jméno jeho vyslovováno a pronášeno s úctou a vděčností, neboť ač prostý, malý člověk, syn horníka, syn chudých rodičů, proletář s cítěním národním, stal se velikým a znovu ukázal, že z českých chaloupek rostou ti, kteří činy prokázati dovedou své přesvědčení.“

Prameny:

Pamětní kniha zpěváckého spolku „Smetana“ v Kladně (od r. 1912), SOkA Kladno
Kronika obce Hnidous (od roku 1922), SOkA Kladno

Literatura:

Kol. autorů, Vojenské dějiny Československa, II. díl (1526–1918), Naše vojsko, Praha 1986

ZDISLAV TIETZE

Oldřich Duras

* 30. ŘÍJNA 1882

† 5. LEDNA 1957

První český držitel nejvyššího šachového titulu mezinárodní velmistr Oldřich Duras se narodil v Humnech, dnešní části obce Pchery.

Rodové jméno Duras má francouzský původ a dává tušit dávné spojení románské a slovanské krve. Potomci zapustili rodové kořeny do vesnické půdy v okolí Slaného. Po generace si do života přinášejí českou hloubavost a francouzský vtíp.

V druhé polovině 19. století se i v našem regionu prudce probouzelo české národní vědomí. Mnohý člověk se snažil povznést, a místo do hospody ke kartám zasedl ke knize nebo k šachům, to je k jedné z nejstarších deskových her.

U kolébky mistrovství Oldřicha, šachisty nejlepšího druhu, stála maminka Františka. Šach měla v neobyčejné lásce. Své děti, syna Oldřicha i mladší dceru Boženku, pozdější vynikající zpěvačku a herečku, manželku sochaře Jana Šursy, trpělivě převáděla z dějů pohádek do tahů pohybu králů, královen, jezdců a dalších šachových postav v černobílém světě. Tehdy ještě netušila, že buduje základy pro sehrání vynikajících šachových partií svého syna v nevídaném bojovém kombinačním stylu.

Šach hrál nadšeně rovněž tatínek Adolf a královská hra ovládala celou rodinu. Na šachovnici sváděl otec boje především s manželem své sestry Vojtěchem Vlkem, rolníkem a hostinským v Humnech. Vnímavý Oldřich od prvního zasvěcení do tajů hry hltal počínání jak strýce, tak otce na šedesáti čtyřech polích. Později se stával sám soupeřem dospělých. To byla znamenitá škola. V sedmnácti letech již triumfoval nad svým vzorem, dobře hrajícím strýcem.

Těžké dny přišly na čtyřčlennou rodinu humenského rolníka Adolfa Durase, když nezaviněně přišel o rodnou usedlost. Donucen okolnostmi přesídlil v roce 1890 s manželkou a dětmi do Prahy. Zde získal místo v pojišťovně. Od té doby jeho syn Oldřich a dcera Boženka jezdili do Humen ke strýci Vojtěchovi jen na prázdniny. Po návratu domů v roce 1899, na doporučení strýce, vstoupil mladý Duras do Českého spolku šachovního v Praze. Později se stal jeho jednatelem a zachoval mu klubovní věrnost po celý život.

Vstupem Durase mladšího mezi organizované šachisty začalo období jeho prudkého šachového rozvoje. První vážnější partii sehrál v roce 1900 při mezi klubovém zápasu proti R. Egertovi, hráči šachového odboru Akademické čítárny. Jejich střetnutí skončilo nerozhodně. Následně se zúčastnil turnajů pořádaných na sjezdech českých šachistů.

Klubovní turnaj Českého spolku šachovního pro období 1900/1901 přinesl Durasovi nečekaný úspěch a zvýšil jeho sebevědomí. V konečném pořadí se dělil o první místo s redaktorem Českých listů šachových Josefem Vladimírem Štefanydesem (1872–1922) a redaktorem šachových rubrik v Hlasu národa Karlem Musilem (1865–1926).

První šachové utkání s větším počtem soupeřů sedících vedle sebe u stolů se šachovnicemi, simultánní

hru, sehrál Duras pravděpodobně v roce 1901 na sjezdu šachistů v Pardubicích. Později též vystoupil ve hře naslepo, a to v tehdejší šachovém středisku Národního domu na Královských Vinohradech.

Díky šachovým zápasům a turnajům se Duras seznamoval s mnohými domácími i zahraničními osobnostmi své doby. Již 2. prosince 1901 dostal příležitost vyzkoušet své schopnosti. Sehrál zápas na dvě partie se slavným představitelem takzvané vídeňské školy, založené na vědecké opatrnosti a na odmítání rizika. Rakouský mistr Karel Schlechter (1874–1918), který dlel v Praze, první partii prohrál a druhou vyhrál. To byl velký úspěch devatenáctiletého Čecha. Začalo se hovořit o Durasovu talentu pro šachovou hru a Duras nadějně předpovědi nikdy nezklamal.

V první polovině ledna 1902 sehrál Duras zápas na osm partií se šachistou, spisovatelem, básníkem i dramatikem, politikem a novinářem Viktorem Dykem (1877–1931). Konečný výsledek vyzněl příznivě pro Durase v poměru 5:3. Později Dyk v novinách zasvěceně komentoval výkony svého sportovního přítele na šachové scéně.

Za získáním mistrovského titulu se vydával Duras mimo hranice své vlasti. V roce 1903 v holandském Hilversumu byl v Hlavním turnaji patnácti účastníků velmi těsně předstížen Němcem Paulem Saladinem Leonhardtem (1877–1934). O rok později v Coburgu, jednom ze sídel malého durynského vévodství Coburg-Gotha, zvítězil rakouský Němec z Vídně A. Neumann, který záhy zemřel, před Slovincem Milanem Vidmarem (1885–1962). Duras se mezi touto elitou neztratil.

Jako autor napsal odborné dílko Šachy a vydal je v Šimáčkově nakladatelství v Praze roku 1904. To v době počátků praktického rozvoje českého šachu mělo velký význam. O šest let později vyšla ve stejném nakladatelství učebnice Šachy, navazující na Durasovo dílko. Autorem byl šachový pedagog a publicista, profesor Karel Zmatlík (1883–1947). Knihu zdobil portrét Oldřicha Durase, který rovněž vydání přehlédl a doplnil.

Ve dnech 12. až 31. srpna 1905 se konal jubilejní kongres v průmyslovém městě Porýní Barmen. V hlavním A turnaji nastoupilo patnáct šachistů. Přeborník z Prahy se dělil o první místo se stejně starým polským rodákem Akibou Rubinsteinem (1882–1961), jedním z nejlepších světových hráčů v prvním čtvrtletí 20. století, který jako šachový profesionál žil v různých evropských městech. Oba vítězové nastoupili k rozhodujícímu zápasu. První i druhá partie skončila nerozhodně. Protože Rubinstein musel odcestovat, pořadatelé rozdělili obě první ceny a titul mezinárodního mistra přiznali oběma vzhledem k vysoké úrovni jejich hry. Od tohoto okamžiku mohl Duras reprezentovat šach na turnajích nejvyšší úrovně.

Z turnaje v Barmen si přivezl i první cenu za krásnou partii sehranou černými kameny s německým účastníkem F. Petzoldem. Cena za krásu bylo ocenění estetické náplně šachové partie sehrané v průběhu turnaje. Udělovala se od osmdesátých let 19. století takřka v každém významnějším mezinárodním turnaji. Při jejím udělování se kladl zvláštní zřetel na kombinační nápaditost, na nečekané, překvapivé tahy. Na tomto poli byl Duras po celou aktivní činnost geniálním mistrem.

Durasovými úspěchy získal šachový život v Čechách na kvantitě i kvalitě. Konečně došlo i k založení Ústřední jednoty českých šachistů, která na počátku září 1905 svolala do Prahy I. sjezd spojený s turnajem. Do hlavní soutěže pořadatelé zařadili sedm šachistů včetně Durase.

Slavná cesta po velkých mezinárodních mistrovských turnajích v šachu Durasovi začala. V Norimberku od 21. července 1906 mezi sedmnácti účastníky vybojoval druhé místo za vynikajícím turnajovým šachistou Spojených států amerických, mistrem překvapení a šachových léček Jamesem Marshalllem (1877–1944).

Domácí ohlas Durasova triumfu v Norimberku vyvrcholil 29. září na slavnostním večírku v Českém spolku šachovním. Zde předseda Dr. Antonín Kvičala (1847–1908) předal českému reprezentantovi čestný dar – zlaté hodinky s řetízkem vykládaným drahokamy.

Záhy po vstupu na mezinárodní šachovou scénu si Oldřich Duras potvrdil svou domněnku, že šachista nebojuje jen kameny na šachovnici, ale i s osobností soupeře. Proto se jako jeden z prvních začal důkladně zaměřovat otázkou psychologie šachu, vědnil to disciplínou zabývající se podmínkami a průběhem šachové hry, osobností soupeře a rozborem duševních pochodů hráčů. Podrobně se zabýval především otázkami: způsobu přemýšlení a přístupu hráčů k partii, existenční smůly a štěstí ve hře, příčinami a následky chyb nebo časové tísně, problematikou přerušené partie, krizemi z neúspěchu, následky rozrušení z úspěchu, slávy, popularity, schopností koncentrace, vztahem věku k výkonnosti, problematikou hry individuální a hry za družstvo. To vše včetně studia soupeře před partii a přípravou na hru přinášelo Durasovi pozitivní výsledky a jeho partie vykazovaly málo remíz. Jeho styl však přinášel i dosti prohraných her.

Od roku 1906 až do roku 1915 uveřejňoval Duras v českých listech rozsáhlejší odborné šachové stati. Využíval především časopisu Zlatá Praha. V listu Sport a hry se v článku uveřejněném pod titulem Důležitost povolání přiznal ke svému šachovému profesionalismu. Časopis českých šachistů vycházel v Praze v letech 1906 až 1925. V prvním ročníku zasedal v jeho redakční radě i Duras a od roku 1907 do

roku 1909 řídil partiovou část.

V době od 10. do 26. ledna 1907 se Duras zúčastnil soutěže ve Vídni. Celkově skončil na druhém místě. Duras v turnaji neprohrál ani jednu partii, ale osm zápasů ukončil nerozhodným výsledkem. Rovněž získal první cenu za krásu. Tak vysoko byla oceněna skandinávská hra vynikající úrovně, kde jedna kombinace stíhala druhou. Sehrál ji bílými kameny s domácím přeborníkem Rudolfem Spielmannem (1883–1942). Nádherný boj kombinačních velikánů po dvacátém šestém tahu černý vzdal. Již 9. února k soutěži ve Vídni Duras v Národních listech mimo jiné píše: „...fyzická dispozice je při turnaji vážným činitelem. Při dobré tělesné dispozici lze s časem patnácti tahů za hodinu dobře vystačit...“

Šachový klub Dobruský, založený roku 1902 a pojmenovaný po nejvýznačnějším zakladateli české školy úlohové Janu Dobruském (1853–1907), uspořádal roku 1907 jarní turnaj. Duras v něm zvítězil se ziskem deseti a půl bodu z jedenácti možných.

První mezinárodní turnaj v Karlových Varech v roce 1907 sehrálo jednadvacet mistrů. Duras obsadil sedmé místo. V šestém utkání narazil na Wolfa. Toho již znal z Norimberku. Ten vzájemnou partii vyhrál po neuvěřitelných sto šedesáti osmi tazích, při pěti přerušeních. Duras v nejdelší hře své kariéry vyzkoušel všechny škály své vynalézavosti v obraně i vytrvalosti.

Duras byl záhy v mezinárodním světě charakterizován jako mlčenlivý, chladnokrevný a houževnatý Čech s mnohými originálními nápady v zahájení a bojovým stylem v průběhu partie. Při hře se nebál riskovat. Nezabýval se příliš teorií, nadevšecko věřil vlastnímu úsudku. Proto tak často improvizoval.

Ve dnech od 22. března do 12. června 1908 proběhly dva velké mezinárodní mistrovské turnaje a Duras plně využil nabízenou možnost k předvedení svého geniálního šachového umění. Na vídeňském se dělil o první místo s Moróczym a Schlechterem.

Po Vídni se Duras se Schlechterem dělili o první a druhé pořadí i na následném prvním velkém mezinárodním mistrovském turnaji dvaceti šachistů v Praze. Soutěž se hrála na pět utkání za týden. Dopoledne se hrálo čtyři hodiny, po dvouhodinové přestávce se odpoledne dohrávalo další čtyři hodiny. Po druhém přerušení se dohrávalo o volném dnu. Přerušených partií však bylo poměrně málo.

Za skvělou kombinační hru s bohatým obsahem v pátém kole s Němcem H. Süchtingem dostal Duras první cenu za krásnou partii turnaje.

Národní listy ze dne 16. srpna 1908 uveřejnily Durasův obsáhlý článek Glosy k šachovému turnaji, v němž se vypořádával s těmi, kteří mu vyčítali velké štěstí při partiích v Praze.

Celý měsíc, přesněji od 14. února do 13. března 1909, trval první velký mezinárodní mistrovský turnaj v Petrohradě. Ve znamenitě obsazené soutěži, v níž nebylo outsiderů, obsadili první a druhé místo se stejným počtem získaných bodů německý rodák Dr. Emanuel Lasker a Rubinstein, třetí a čtvrté pak Duras a Spielmann. Za nimi se zařadilo dalších patnáct soutěžících. Náš reprezentant po návratu do Čech napsal pro Národní listy fejeton Petrohrad a šachový turnaj. V něm si stěžuje na „jakýsi myšlenkový chaos“, který jej v turnaji dlouho pronásledoval. Ale při partii s Dr. Laskerem (patnácté v pořadí) „nalezl svůj bývalý způsob přemýšlení“.

V průběhu III. sjezdu Ústřední jednoty českých šachistů v Praze se v období od 29. srpna do 8. září 1909 uskutečnilo národní mistrovství. Své prvenství v Čechách s převahou potvrdil Duras, když z osmi možných bodů mu unikla jen polovina bodu. Tu ztratil s druhým v celkovém pořadí Karlem Treybalem. Třetí skončil Prokeš před Františkem Treybalem (1882–1947) a dalšími včetně Dyka.

Na závěr roku 1909 zorganizoval si Duras velké turné směřující na jih. Cestu zahájil v polovině listopadu ve Vídni, kde hrál dvě konzultační partie. Následovala Budapešť. Zde ke konzultačním partiím přibyla simultánní hra. V Terstu se utkal s M. Gladigem, pozdějším přeborníkem Itálie. Na zpáteční cestě se zastavil v Záhřebu k několika šachovým produkcím. V Budapešti sehrál několik partií, především s Forgácsem. Turné pokračovalo vystoupením v Temešváru, Vídni, Brně a Prostějově. Do Prahy se vrátil 21. prosince.

Mezinárodní mistrovský turnaj v přístavním městě Hamburku v roce 1910 se konal za účasti sedmnácti mistrů. Ve znamenitě obsazené soutěži první příčku obsadil v zenitu své závodní dráhy hrající Schlechter. Toho však v celkovém pořadí druhý Duras porazil ve čtrnáctém utkání turnaje černými kameny v partii vynikající úrovně. Po prohře se Schlechter duševně zhroutil, ale v turnaji se na špici udržel, těsně sledován svým přemožitelem z Čech.

Na přelomu let 1910 a 1911 uskutečnil Duras turné do ciziny. V prosinci si připomeňme význačnější zápas s holandským mistrem Dr. Esserem, který skončil poměrem 4:1 pro našeho rodáka, a sehrání simultánní produkce v Amsterdamu, Haagu, Utrechtu, Zaandanu, Leijdenu a Delfu. Lednové pokračování zahraniční cesty Anglií si organizoval až na místě. Z šachových produkcí uvádíme alespoň Durasovo vítězství v Londýně nad tehdejším mnohonásobným přeborníkem Anglie Henrym Ernestem Atkinsem (1872–1955) a sirem Georgem Alanem Thomasem (1881–1972), v Bradfordu porazil Fredericha Dewhursta Yatase (1884–1932) v poměru 3:1.

Turnaj velmistrů v severošpanělském, vlastně baskickém lázeňském městě San Sebastiánu začal v únoru 1911. Durasova únava po Holandsku a Anglii, ale především partie prvního kola s polským rodákem Dawidem Janowským (1862–1927) se sto šedesáti jedním tahem, která byla šestkrát přerušena, její dohrávání se táhlo přes dvě třetiny turnaje a která skončila pro českého šachistu nešťastně, to vše pokazilo jeho výkon. Z patnácti soutěžících obsadil s Angličanem Amosem Burnem (1848–1925) třinácté a čtrnácté pořadí.

V Národních listech vydaných 13. dubna 1911 a následně v časopisu Samostatnost uveřejnil Duras své nešachové dojmy prožité v San Sebastiánu. Vyličení zážitků z býčího zápasu jako odpuzující štvance prozrazuje jeho velkou citlivost.

Ve dnech 13. až 20. srpna 1911 se uskutečnil v Plzni IV. sjezd Ústřední jednoty českých šachistů. Duras vyhrál národní přebor, i když ze sedmi partií dvě ukončil nerozhodným výsledkem. Jako pikantnost nutno připomenout, že hrál pod pseudonymem O. Ráz. Tím obešel podmínku pořadatele následného Druhého mezinárodního turnaje v Karlových Varech. Ten zakázal přihlášeným účast v méně významných turnajích tohoto roku.

Zápolení šestadvaceti účastníků Druhého mezinárodního turnaje v Karlových Varech začalo 21. srpna 1911. Konečným vítězem se stal Teichmann. Duras obsadil osmé až jedenácté pořadí, získal však cenu za krásu partie.

Duras mívával často velké nesnáze jak v zahájení partií, tak i v první části turnajů. Přes počáteční potíže dokázal houževnatě bojovat do vyřešení utkání i do konce soutěže. Jeho příslovečná trpělivost mu přinesla ovoce i v dvoukolovém turnaji pořádaném v Opatijí. Hrál se od 14. ledna do 14. února 1912. Po prvním kole stál v čele dvanácti účastníků představitel romantické školy Spielmann se ziskem deseti a půl bodu. Ve druhém kole značně polevil. Duras v polovině turnaje ztrácel na vedoucího pět bodů. První dvě partie druhého kola ještě prohrál. Předpokládalo se, že „Český mistr šachu“ skončí mezi posledními. Duras vynaložil všechnu sílu, aby se soustředil na další hru. Bílými kameny porazil v čele trůnícího Spielmanna. Černý vzdal ve čtyřicátém devátém tahu. Tato partie byla vyznamenána zvláštní cenou stockholmského šachového spolku za nejkrásnější střelcův gambit v turnaji. Duras zdrcujícím finišem zvítězil nad dalšími sedmi soupeři a v konečném pořadí pak obsadil druhé místo.

Na Opatijí navazoval II. velmistrovský turnaj v San Sebastiánu, uspořádaný v období od 18. února do 20. března 1912 jako dvoukolový, za účasti jedenácti šachistů. Nejlepšího umístění dosáhl Rubinstein. Duras obsadil celkové sedmé pořadí, když se v šestém utkání turnaje střetl s vítězem a vyhrál bílými kameny, ale odvetu černými prohrál.

Následně se uskutečnil první mezinárodní turnaj mistrů ve slovenských lázních Piešťanech, kde správa a lázeňské podniky tehdy byly v maďarských a německých rukou. Zde se usadil od samého začátku favorizovaný Rubinstein do čela osmnácti účastníků a zvyšoval svůj náskok až do konce turnaje. Duras se vzchopil ve střední části soutěže. Po třináctém utkání se dostal na druhou příčku, ale slabším závěrem soutěže spadl na konečné čtvrté až šesté pořadí. Ve dvanáctém kole hrál bílými kameny proti Spielmannovi. V devětačtyřicátém tahu černý vzdal, když soupeři sehráli partii vynikající úrovně, plnou problémových motivů a oceněnou první cenou za krásu. Tolik cen za krásu partií v té době neměl snad žádný Durasův soupeř.

Z turnajově bohatého roku 1912 nelze vynechat zmínku o letním mezinárodním šachovém mistrovském turnaji ve Vratislavi, sehraném při příležitosti XVIII. kongresu Německého šachového svazu. Zde se blýskl Duras slavným finišem, kdy v posledních osmi dnech turnaje ze šesti partií získal pět a půl bodu. Vyhrál přerušenu partii hranou černými kameny s Rubinsteinem, když ten se nechtěl spokojit s remízou a volil riskantní postup v koncovce. Toho využil pozorný Duras a přesným výkonem těžkou koncovku vyřešil ve svůj prospěch. Duras s Rubinsteinem obsadili čelo soutěže před Teichmannem, Schlechterem, Tarraschem, Marshalllem, Spielmannem a dalšími z celkového počtu osmnácti účastníků.

Roku 1913 se Duras vydal na východ k produkcím do polských a ruských měst. V Lodži sehrál čtyři partie s domácím mistrem Salwem v poměru 3:1. Následovaly zastávky ve Varšavě, Rize, Petrohradě a Moskvě. Po návratu do Prahy nalezl pozvání do Ameriky od šachového mecenáše Isaaka Leopolda Rice (1850–1915). Duras odplul 9. července 1913 z Brém. Za oceánem pobyl celých sedm měsíců.

Z tohoto turné si připomeňme turnaj v Novém Yorku, kde náš šachista skončil druhý. První příčku obsadil Kubánc José Raoul Capablanca y Graupera (1888–1942). Zajímavě sehraná koncovka z partie nejlepších dvou hráčů turnaje se doposud uveřejňuje v odborných knížkách teorie a praxe závěru šachové hry.

Mezinárodní mistrovský turnaj v roce 1914 se nedohrál, protože vypukla první světová válka a někteří mobilizovaní účastníci museli předčasně odjet. Duras v ten čas nepodléhal vojenské službě. Teprve roku 1915 byl odveden a jistý čas vykonával vojenskou službu.

Červnové číslo Časopisu českých šachistů a Národní listy z 9. července 1915 otiskly Durasovo srovnání

šachové strategie a taktiky se strategií a taktikou válečnou. K napsání a vytištění takového článku ve válečném období byl zapotřebí pevný postoj a mnoho odvahy. Tu v občanském i sportovním životě Duras měl v míře vrchovaté.

Po válce získal Duras stálé zaměstnání, v němž se osvědčil a setrval do roku 1939.

To až v době německé okupace v rámci omezení státního aparátu byl donucen předčasně odejít na odpočinek.

Po první světové válce se Duras oženil s Marií Koeppelovou. Z jejich dvou synů ve stopách tatínkových kráčel mladší dr. Oldřich Duras. Jako nadšený šachista hrál závodně, ale otcových kvalit nedosáhl.

V roce 1922 požádal Duras zaměstnavatele o půlroční dovolenou, aby se mohl po přestávce zaviněné první světovou válkou a poválečným obdobím dobře připravit na ohlašované šachové turnaje. Jeho žádost narazila na úplné nepochopení. Tím nezískal potřebný čas ke studiu hry případných soupeřů a pro mezinárodní závodní činnost byl definitivně ztracen. Bez přípravy, ale i zajištěného finančního zázemí se čtyřicetiletý otec rodiny neodvážil vstoupit na nejistou cestu šachového profesionála. Šachovému dění však zůstal věrný.

Každou středu zasedal s přáteli za šachovnici a sehrál s nimi nespočetné množství volných partií. Dá se říci, že pravidelně hrával černými kameny. Z toho vznikl celý seriál her, v němž v závěru docházelo i k obětování dámy. Bohužel, bylo jich málo zaznamenáno nebo se nedochovaly.

Durasův kombinační zápal se nemohl vyžít jen v šachových partiích. Proto tvořil strategické a taktické kombinace ve svých znamenitých studiích i úlohách. V této tvorbě důsledně dodržoval zásady české úlohové tvorby, která v době jeho vstupu do šachové činnosti byla nejlepší na celém světě. Jako tvůrce studií, v nichž je cílem bílého vyhrát nebo remizovat v neurčitěm počtu tahů a černý brání bílému toho dosáhnout, projevoval svou genialitu, v níž se pojila umělecká myšlenka, důvtip a bystrost. Zlatým hřebem Durasovy tvorby byla nenapodobitelná fantazie, to je umění nalézt ve zdánlivě všedních, často obehnaných postaveních, kde jiní vidí beznadějný suchopár, nevšední obrat a vtíp, či překvapení vedoucí k výhře. Jako autor více než čtyřiceti studií a padesáti úloh se soutěžní tvorby téměř nezúčastňoval. Svou prvotinu uveřejnil v roce 1900. Jeho dílo, roztroušené v rubrikách nejrůznějších českých listů, se trvale začlenilo do historie české úlohové školy.

Málo se ví, nebo se spíše zapomnělo na patentované šachové hodiny, tedy zařízení s automatickým počítačem tahů a kontrolou spotřebovaného času oběma soupeři. Myšlenka se zrodila v hlavě Durase již roku 1909 v Göteborgu. K realizaci došlo až po první světové válce v době autorovy sportovní nečinnosti.

V letech 1922 až 1931 redigoval šachovou hlídku v Českém slově. Zde s velkým rozhledem posuzoval domácí i zahraniční šach. Vedle toho uveřejňoval ukázky a mnohé výchovné i metodické stati.

Před rozpoutáním druhé světové války zavítal do Prahy Durasův vrstevník, ruský velmistr žijící od roku 1920 ve Francii, advokát Osip Bernstein (1882–1962). Sportovní přátelé se neviděli od setkání v Moskvě roku 1913. Dne 27. ledna 1938 zasedli nad šachovnici k sérii přátelských partií v tehdy populární Unionce. Některé partie se zachovaly v záznamu pohotových pozorovatelů.

Nejvyšší šachový titul mezinárodní velmistr uděluje Mezinárodní federace šachu (Fédération Internationale des Echecs, ve zkratce FIDE), založená 20. července 1924 v Paříži, od roku 1950. Téhož roku jej získal i Oldřich Duras jako první československý občan, považovaný před první světovou válkou za jednoho z pěti nejlepších šachistů světa.

Symbol úspěšného šachového snažení, dobrý taktik, ale i stratég, tvrdý bojovník velkých mezinárodních turnajů, který svou šachovou silou a uměním dosahoval před první světovou válkou významných úspěchů, zemřel ve věku sedm desáti čtyř let. Tím odešel z šachového světa přirozeně skromný člověk, ušlechtilého zjevu, který měl všude mnoho přátel. Jeho odkaz není v chladném součtu úspěchů, ale v kráse šachového umění, kterou zanechal příštím generacím.

Literatura:

Josef Louma, Jiří Podgorný, Emil Richtr, Oldřich Duras – velký mistr šachové kombinace, Státní tělovýchovné nakladatelství, Praha 1954

Ing. Zdislav Tietze, Čech, kterého znal svět, Kladenská záře z 27. 10. 1982

Zdislav Tietze, Velmistr v šachu Oldřich Duras se narodil v nedalekých Pchérách, Kladenský deník z 23. 9. 1997

Ottův slovník naučný, vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze

Slánský obzor, Věstník muz. a liter. spolku Palacký ve

JIŘÍ ZLONICKÝ

Jarka Rus

* 8. LISTOPADU 1883

† 24. ČERVNA 1966

OSOBNÍ VZPOMÍNKA NA VLASTNÍHO STRÝČE

Úctyhodného věku 83 let se dožil Jaroslav Rus, ředitel měšťanské školy v. v., dlouholetý obětavý pracovník Tělocvičné jednoty Sokol, Krajské učitelské organizace, Vlastivědného muzea ve Slaném a redaktor ročenky Slánský obzor. Svoje články, redakční zápisky, sdělení i jméno na titulní straně podpisoval buď jenom Jarka nebo Jarka Rus. Budiž mi dovoleno, abych i já ho tak jmenoval a považoval to za stejně uctivé. Pro svoji měkkou a všemu světu milou povahu, vysokou inteligenci a laskavé chování ho měli rádi všichni, kdo ho blíže poznali.

Podle zprávy ředitele Fořtíka publikované v Slánském obzoru roč. XLIX z roku 1941 „lze říci bez nadsazování, že ředitel Rus tato dvě léta života (pozn. 1939–1940) našemu museu doslova obětoval“.

Velmi pronikavá byla Rusova činnost konzervátorská a práce dílenská. Jedině jeho přičiněním byla restaurována řada starých vzácných obrázků, cechovních a rodových listin, pergamenů, podobizen, map, modliteb, evangelií i písňových špalíčků. Společně s akademickým malířem, učitelem Janem Jungmannem, opravil a podlepil sešlé a protřhané oltářní obrazy a řadu písemných památek i stovky starých, poškozených obrázků malovaných na skle. V tom všem vypomáhala mu vždy ochotná manželka Hana.

Jestliže některé z řemesel, jakého tu bylo zapotřebí, neovládal dobře, naučil se ho. To bylo především knihařství. Nejenom že si nakoupil odbornou literaturu, navíc docházel k mistru knihaři tak dlouho, až se vázání a opravy knih naučil. K tomuto řemeslu přilnul natolik, že si potom vázal své knihy pro radost. Doma si z dosti velké prádelny zřídil dílnu, kde ošetřované předměty myl, koupal, čistil, žehlil či řemeslně, ba lze říci umělecky vázal či dobově rámoval. Při této práci se úzkostlivě snažil, aby při restauraci předmětů nesetřel z nich jejich původní posvátnou starobylost. A když bylo třeba radikálněji zasáhnout do struktury předmětu, učinil to vždy s náležitou citlivostí a pietou.

V té době mne pozval, abych se přišel podívat na velmi vzácnou knihu. Byla to kniha staříčká, věkem sešlá a častým používáním upracovanými rukama opotřebovaná. Desky i jednotlivé listy v rozích zvednuty a načepýřeny jako do květů, ba mnohde i kus chybělo. Byla to bible Kralická z roku 1613. Při mé další návštěvě už jsem mohl pozorovat, jak se oprava tak vzácné knihy dělá a jak pokračuje. Byla rozebrána téměř list po listu. Ty pak byly rozloženy porůznu a také porůznu vykoupané, či už usušené, vyžehlené, pospravené. Když jsem ji později viděl hotovou, nechtěl jsem věřit svým očím. Matně se leskla jako nová. Ležela tu pyšně, krásně opravená kniha, s deskami i listy nastavovanými tak, aby bylo jasné znát, který kus je originál a který a jak opravovaný. Spokojený tvůrce klidně řekl: „Ta bible je pojištěna na dva miliony korun.“

Teď už zase cituji ze Slánského obzoru 1941: „Jak z uvedeného výčtu prací je patrné, byla tady jeho práce tak různorodá, obsáhlá a mnohostranná, že je věru těžko i při nejlepší vůli ji podrobně vyčerpat, tím méně po zásluze zhodnotit. Správa Musea uznávajíc tyto nezměřitelné zásluhy ředitele Rusa o záchranu vzácných lidových památek musejních, vyslovuje mu na tomto místě svou upřímnou vděčnost a nejsrdečnější dík s přáním, aby svou lásku a vzácné schopnosti konzervátorské našemu museu nadále věnoval.“

Práci pro školu, pro Sokol, pro museum i pro další veřejnou činnost zdaleka nebyla vyčerpána jeho neutuchající činnost. Velmi rád cestoval, většinou pěšky. Přes záda si přehodil menší batůžek a jeho stálá průvodkyně, manželka Hana, šla jen tak nalahko, bez zátěže. Tak prochodili téměř celou republiku včetně Podkarpatské Rusi; odtud nejvíce vyprávěli. Poznali Aknaslatinské solné doly a jejich slanou monumentální výzdobu. Nevýhodou bylo, že tam byl přístup jediné přes Rumunsku. Na hranicích žádný celník nestál, ba ani budka. Obdivovali dřevěné kostelíky, travou porostlé kopce, poloniny a lidi, kteří jsou tu Bohu blíž.

Jistěže na delší cesty používali vlak. Na dovolenou jezdili do hor a do podhůří, tam z jednoho místa, kde se ubytovali, pořádali vycházky do okolí. Stejně tak zavítali do okolních zemí. Nejraději vzpomínali na cestu, kterou pořádala Organizace belgických učitelů a učitel Jaroslav Novotný se k nim připojil se skupinou slánských učitelů, mezi nimiž byli i Rusovi. Vlakem jeli až do Ostende, tam přestoupili na loď. Ta mířila na jih do Gibraltarské úžiny, aby zakotvila v přístavu Gibraltar.

Příští cíl lodi bylo hlavní město Alžíru Alžír. Jarka Rus o prvním setkání s Afrikou vyprávěl: „Bohaté město leží v rozsáhlém mořském zálivu na svazích pohoří Sahel jako obrovský amfiteátr pro miliony diváků, místo obecnosti má bílé domy rozsázené v zeleni parků a zahrad, obepíná světoznámou a věhlasnou botanickou zahradu, dokonale krásnou a vědecky vedenou, hýřící úžasnými barvami květin a všemožného rostlinstva. Palmy střídají les štíhlých bambusů, ukázkou džungle i věkovitý smokvoň, rozrostlý svými visutými kořeny ve velký prales. Obraz dokreslují pohádkové orchideje.

Protěžskem hlavního města je Kabylie, chudá část Alžíru, což napovídá už i oblečení a bydlení. Střediskem je městečko Tizi Ouzu. Za městem se objevují vrcholky Djur Djuryr a vesnička Beni Yeni, která se rozběhla po devíti kopcích. Zde žijí největší hrdinové země, Kabylové. Ti se dovedli ubránit všem okupantům a povždy zůstali svobodní.“

Doma Jarka Rus stále něco kutil, a jak už bylo řečeno, především psal články a publikace, verše oslavné, sokolské, dětské i pro dospělé, vždy veselé a radostné, také přednášky pro různé funkcionáře a deníky. Těch psal najednou několik.

Když si koupil v roce 1937 auto, založil „Deník našeho vozu Popular“. S dětinskou radostí zapisoval vše, jak se s manželkou učili řídit, skládali zkoušky, sledoval spotřebu pohonných hmot, popis každé cesty, koho kdy svezli a tak dále. Nakonec vše sečetl, aby zjistil celkové náklady. V roce 1941 byl vůz zabrán německou okupační armádou a nikdy potom nebyl nalezen.

Další Rusův deník měl název: „Z vůdcova hlavního stanu, Vrchní velitelství branné moci oznamuje.“ Téměř jeho každodenní záznamy byly zrcadlem prolhanosti válečných zpráv rozhlasu.

Deník „Z hlasů novin“ si všiml, co všechno mohl zaznamenávat tisk a co prošlo nedostatečně bdělou censurou.

Nezbývá než zmínit se o deníku, který byl jeho prvním a posledním – osobní Deník Jarky Rusa. Rozsáhlé celoživotní dílo, v němž pečlivě zaznamenával všechny události, poznatky, názory, činnost, vše dobré i zlé, co chtěl pravdivě a přesně sdělit historii o sobě, o svých blízkých i o budování státu a společnosti. Pokračoval v zápisech, dokud mu tělesná i duševní kondice dovolovala.

Věděl jsem, kde byl deník ukrýván během německé okupace i bolševické totality, to vše přečkal bez nejmenšího poškození. Podle prostoru, který zabíral, odhaduji, že mohl čítat mnohem více než 200 svazků.

Byl to rukopis psaný srdcem, životopis psaný rukou zkušeného písmáka, v kantorsky přesné, krásné češtině.

Deník byl však nakonec zničen úmyslně, a proto beze zbytku...

V době tisku tohoto čísla Slánského obzoru autor tohoto článku zemřel a ne dočkal se tedy jeho vydání.

MILOSLAV JAROCH **Zikmund Polášek, Jiří Včelák**

OHLÉDNUTÍ ZA VÝRAZNÝMI POSTAVAMI SLÁNSKÉHO KULTURNÍHO ŽIVOTA V PRVNÍ POLOVINĚ DVACÁTÉHO STOLETÍ

V roce 1998, končícím číslicí osm, která se stala v našich novodobých dějinách symbolem téměř osudovým, zaznamenáme i dvě významná kulturní výročí našeho města.

Uplyne totiž 340 let od založení slánského gymnázia a 160 let od prvních dnů slánské hudební školy, jedné z nejstarších v naší zemi.

Zakládací litina piaristické koleje slánské, pečetěmi náležitě opatřená, datovaná 1. června 1658, nese podpisy Bernarda, hraběte z Martinic, Patera Onufria provinciála řádu piaristů, jakož i panů Jana a Mikuláše Gerstorfa z Gerstorfu, Malšovic a Slatiny.

K odkazu Františka Kašpara Brožovského z Pravoslav, znamenajícimu počátek hudebního školství ve Slaném, přísluší pak datum 25. června 1830, i když k otevření školy došlo až 8. ledna 1838.

Obě jubilea budou zajisté zhodnocena odbornými pracovníky.

Pomineme-li hudební život v královském městě Slaném ve středověku, v době renesance či v časech pobělohorských, v době národního obrození, kterážto témata zasluhují zajisté zvláštního fundovaného zpracování, musíme alespoň vyjít z historie jedné z nejstarších hudebních škol v Čechách.

Její dějiny počínají 25. červnem 1830, kdy *František Kašpar Brožovský* z Pravoslav odkázal den před svou smrtí (zemřel 26. června 1830 v Praze) značnou část svého majetku na založení a vydržování hudební školy v rodném městě Slaném, kde spatřil světlo světa 24. 10. 1765. Pocházel ze zámožné rodiny, studoval latinské školy, filozofii a práva. Od roku 1807 byl radou apelačního soudu v Praze a od roku 1811 byl povýšen do stavu šlechtického. Byl horlivý milovník národa a jazyka českého, dobrý hudebník a nadšený ctitel hudby. Před svým úmrtím odkázal, kromě jiných nadací, městu Slanému 4000 zlatých na nákup pozemků, z jejichž výnosu 200 zlatých ročně měl být placen učitel, který by vyučoval děti hudbě a předmětům literárním, hlavně dějinám vlasti. Přijatý učitel musel být absolventem pražské konzervatoře hudby. A tak v malicherném jednání plynula léta, až jednání popohnal odkaz 400 zlatých bratra Františka Brožovského Josefa s tím, že hudební škola bude nejpозději do roka otevřena.

Josef Brožovský zemřel 25. ledna 1837 a k otevření hudební školy došlo 8. ledna 1838.

Prvním ředitelem byl absolvent pražské konzervatoře František Hájek, narozený 1817 v Bubenči, který zemřel r. 1866 ve Slaném a je pochován na slánském I. hřbitově.

Po něm následoval František Erst (1866–1895) a Antonín Verner (1905–1911).

Čtvrtým ředitelem slánské hudební školy, nazývané až do devadesátých let minulého století *pravoslavská*, byl Zikmund Polášek.

ZIKMUND POLÁŠEK

Narodil se 26. 4. 1877 ve Slavonicích jako syn vojenského hudebníka. Studoval varhanní školu v Brně (varhany a housle), kde byl žákem Leoše Janáčka, a pak na pražské konzervatoři (housle) jako žák V. Nováka a Otakara Ševčíka. Jako výborný houslista působil v Krakově, ve Lvově, u opery ve Varšavě, v České filharmonii, v orchestru Národního divadla v Praze, ve Vídni, Celovci a v Kranji.

Do Slaného přišel v roce 1911. Jeho nástup znamenal výrazný posun v celém slánském hudebním školství. Jako moderně orientovaný pedagog rozšířil na škole vyučování o zpěv a rytmiku, když mu po celý čas stála po boku i jeho obětavá manželka. Za jeho působení se zvýšil počet žáků školy z 10 na 300. Byl iniciátorem řady významných hudebních událostí ve městě, vychoval mnoho dobrých hudebníků, ze slánské školy vyšlo několik členů České filharmonie, orchestru FOK a jiných předních hudebních těles.

Položil i základy k umělecké dráze Jana Šedivky (nar. 8. 9. 1917), pozdějšího žáka Ševčíkova a Kociánova, který dodnes, po působení v Anglii a Francii, šíří slávu české houslové školy v Austrálii a Tasmánii a je též uznávaným houslovým pedagogem i v Číně. Profesor dr. Jan Šedivka je čestným občanem královského města Slaného, které je jeho srdci – i po dlouhých letech odloučení – stále blízké.

Za ředitele Poláška se hudební škola dočkala i důstojného stánku. Nová budova, která slouží do dnešních dnů, byla slavnostně otevřena 11. října 1932, tedy nedlouho před úmrtím svého ředitele, který zemřel, po dlouhém utrpení, 2. června 1933.

Poláškově měli syna Miroslava, nar. 4. 4. 1919, absolventa slánského gymnázia, výborného violoncellistu, žáka prof. Sádla a Zelenky, který byl členem řady orchestrů, jako FOK, symfonického orchestru v Karlových Varech, v Innsbrucku, v Kapském Městě a naposledy v Norimberku, kde 21. září 1996 zemřel. I on – přes dlouholetou nepřítomnost v rodné zemi – zůstal srdcem věren našemu městu.

Vzácné dlouholeté kontakty rodiny Šedivkových a Poláškových připomíná společná hrobka na slánském I. hřbitově.

Po Zikmundu Poláškově byl na jeho místo ustanoven od 1. září 1933 *Jiří Včelák*.

JIŘÍ VČELÁK

Narodil se 24. června 1904 v Praze. Jeho otec byl komisařem finanční správy, matka absolventkou uměleckoprůmyslové školy, ale oba ztratil do 7 let. Rostl do 16 let u dědečka z matčiny strany, do 23 let pak u strýce. Jeho rod pochází z Tábořska, z Včelákovy Lhoty. Studoval na reálném gymnáziu v Praze v Truhlářské ul. a na gymnáziu vinohradském, kde maturoval. Již od sekundy zpíval v kostele u sv. Víta na Hradčanech a jako septimán poprvé po šest týdnů zastupoval v době dovolené dómského kapelníka, prof. Karla Doušu. U něho studoval i harmonii, klavír v ústavě Högerově, housle a varhany u učitele Jiráňka. Od pololetí v oktávě byl zapsán jako mimořádný posluchač na varhanickém oddělení pražské konzervatoře a týden před maturitou složil zkoušky za I. i II. ročník varhanické školy. Po gymnazijní maturitě r. 1923 se dal zapsat na univerzitu a po 6 semestrů studoval na filozoficko-přírodovědné fakultě dějepisa a zeměpis. Pro špatné vyhlídky na umístění „sběhl“ definitivně k „muzice“. V roce 1925 absolvoval na konzervatoři varhanické oddělení, za rok i oddělení hudebně-pedagogické a složil státní zkoušku ze sborového zpěvu a varhan. Zatím již dostal místo ředitele kůru u sv. Ducha na Starém Městě pražském.

Od března 1926 byl zaměstnán na hudebně-pěvecké škole v Duchcově, od září téhož roku nastoupil na

státem subvencované hudební škole při okresním osvětovém sboru v Liberci. Tam pobyl sedm let. Byl též sbormistrem ve dvou zpěváckých spolcích, vyučoval zpěvu i na gymnáziu. Z Liberce si složil také třetí státní zkoušku, a sice z klavíru (1927). Při tom se stačil i oženit. Pak dokončil zbývající dva semestry univerzitního studia a složil I. univerzitní státní zkoušku filozoficko-pedagogickou. K 10. výročí ČSR provedl v Liberci s oběma zpěváckými spolky, zesílenými vojenským orchestrem a pražskými sólisty, v městském divadle Dvořákovy „Svatební košile“. V té souvislosti je třeba připomenout, že Jiří Včelák nebyl v Liberci zapomenut. Jako výrazná postava českého kulturního života v tomto městě před 2. světovou válkou, v době, kdy bylo čelit silnému německému tlaku, je v historii Liberce připomínán dodnes.

Do Slaného nepřišel v idylických časech. Škola přetrvávala hospodářskou krizí a své právo na život dokazovala řadou kulturních událostí (večer Smetanův, Sukův, Novákův, Foersterův). Za to se jí dostávalo podpory od místních peněžních ústavů, jmenovitě Občanské záložny a Městské spořitelny.

Rychle a nadšeně se zapojil ve slánském Sokole (založen 1865) jako „bratr vzdělavatel“, vedoucí žactva a prázdninových osad. Tato činnost bohužel skončila německým vpádem. Byl též po tři léta redaktorem Slánského obzoru (1934–1936).

V těžkých dobách nacistické okupace upínal národ svoji pozornost, útěchu a naději k pramenům své národní kultury, zejména pak k hudbě.

Jiří Včelák v tom ohledu vykonal maximum. Zavedl pravidelné koncerty – Slánské hudební středky, které v obnovené formě pod patronací Kruhu přátel hudby při Vlastivědném muzeu ve Slaném probíhají dodnes. Zasloužil se i o pomník Antonínu Dvořákovi, který byl odhalen 7. září 1941 a je ozdobou města, když stojí před novou hudební školou.

Po svém příchodu do Slaného (bylo mu 29 let) dovedl si v krátké době získat nejen v hudební škole, ale – a to zejména – na místním reálném gymnáziu, neboť v seznamu pedagogů se objevuje jako učitel „nepovinného zpěvu“ již ve školním roce 1933–1934, potřebné renomé. Do těch časů bychom mohli položit základy jeho nesmírné obliby a kulturní autority mezi mládeží. Není dnes již ve Slaném mnoho těch, kteří u něho začínali ve „zpěvárně“ tehdejšího gymnázia (dnes Vlastivědné muzeum).

Včelákovy působení vrcholilo prakticky v časech nejtěživějších, v době okupace. Zmíněné „Slánské hudební středky“ překročily přes potíže války padesátku (do roku 1944 jich bylo celkem 53). Jejich program vyplňovali hosté z Prahy, často špičkoví umělci, občas žáci školy. Významným spolupracovníkem v tom směru byl i příbuzný rodiny JUDr. Josef Urban (nar. 4. 6. 1907 Unhošť, zemřel 12. 2. 1983 – majitel pivovaru), nadšený propagátor přátelství se SSSR a sovětské hudby, který několikrát prezentoval ukázky hudby národů SSSR, přítel sólisty Národního divadla Bronislava Choroviče, posléze v diplomatických službách. Nezapomenutelným zůstalo představení Pergolesiho „La serva padrona“, kdy nad scénou byl – na černém horizontu s notovou osnovou – nápis „Interpone tuis interdum gaudia curis“, což se stalo praktickým heslem Včelákovy souboru a ve volném příkladu si to můžeme přeložit jako „Vlož mezi své starosti radost“.

Jiří Včelák však stále více sledoval záměr mít vlastní – jak jsme říkali – „šmíru“, se kterou by mohl realizovat své tvůrčí dirigentské záměry. Jeho humanitní vzdělání, orientované spíše historicky, ho v tom záměru utvrzovalo. Navíc doba okupace tento návrat do minulosti přímo evokovala. Pobídkou mu byly nepochybně posvátné české hry ze XIII. a XIV. věku, provedené několikrát operní školou konzervatoře hudby v Praze na jaře 1940 v chrámu sv. Jiří na Hradě pražském, které jsme měli možnost zhlédnout i ve zdejší chrámu sv. Gotharda.

Výsledkem těchto snah byl Včelákov objev pašijí bývalého slánského utrakvistického děkana (1601–1604) Jiřího Tesáka Mošovského (nar. 1567) z Mošovců, které s velkým souborem svých žáků nastudoval pro scénické provedení, jež se – bohužel – přes veškerou snahu neuskutečnilo.

A tak se Jiří Včelák zaměřil na únosnější akce. Velkou senzací byl Alšův Špalíček, kdy promítané obrazy z tohoto souboru byly provázány zpěvem sólistů, duet, kvartet a sboru.

Byl to tehdy velký vlastenecký čin. Nemenší úspěch zaznamenaly Staročeské masopustní hry provedené dvakrát ve Slaném a dvakrát ve vyprodaném kladenském divadle.

Zmínili jsme se o pašijích. J. Včelák nastudoval tradiční pašije (Kašpar, Nešvera) a exportoval jejich provedení na kůry kostelů v Klobukách (za faráře Kebrleho – velkého cititele a znalce díla J. Š. Baara, svého předchůdce na klobucké faře) a ve Zvoleněvsi.

V roce 1943 pak inscenoval několikrát vánoční pastorále.

Zbývá se zmínit, kdo byli účinkující a aktéři zmíněných podniků. Včelákovi vděčí několik desítek tehdy mladých lidí, že jim dal správnou kulturní nebo chceme-li filozofickou orientaci. Dnes už jich většina ani nežije, ti, co zůstali, mohou jen vzpomínat. Byli to studenti gymnázia, bývalí studenti vysokých škol, zaměstnaní v různých podnikcích Slánska, muzikanti a jiná tehdejší omladina.

A nebyli to kumštýři ledajací. Už v hodinách „nepovinného zpěvu“ na gymnáziu, kde stále přibývalo žáků, si pan ředitel Včelák vytipoval ty, s nimiž bylo možno dále pracovat. A tak v těch časech k sobě

povolával „talenty“ a tvrdě je cepoval. Jeho typickým objevem pro hlasový typ byl tzv. „kravizon“, to byl mimořádně silný a zvučný hlas bas-barytonového typu, který „utáhl“ proti sobě třeba celý sbor. Například: V písničce „Pase ovčáček v háječku...“ zpívané sborově, měly „kravizony“ jen podmalování „HOU...“. Řada tehdejších žáků slánské hudební školy pokračovala v hudebním vzdělávání a bylo je možno v pozdějších letech nalézt jako členy předních orchestrů a jako hudební pedagogy. Jiří Včelák vedle výuky svých „zpěváčků“ byl i pedagogem hry klavírní. I v tomto směru měl velmi dobré výsledky. Za všechny uvádíme pozdějšího profesora pražské konzervatoře PhDr. Jana Malého, v oboru vokálním pak i Včelákovu sopranistku, profesorku konzervatoře v Praze, Věru Grigovou-Prášilovou. Svou vysokoškolskou kvalifikaci si Jiří Včelák doplnil ještě v r. 1944 4. státní odbornou zkouškou ze hry na housle.

Nelze se nezmínit ani o slánském pěveckém spolku Dalibor, založeném již v roce 1860, který měl na počátku okupace na 120 aktivních členů a odvážil se pod vedením amatérského dirigenta Jaroslava Vodrážky, ředitele Městské spořitelny, provést tehdy skladby jako Stabat Mater Antonína Dvořáka či Fibichovu Jarní romanci nebo náročné sbory Janáčkovy (Ranoša). Někdy se zdálo, zvláště těm starším, konzervativně orientovaným členům Dalibora, že Včelák k sobě přetahuje pěvecký dorost, který by byl Daliboru posilou. Opak byl však pravdou. Řada mladých členů Včelákova souboru byla platnou silou i v Daliboru.

Na uměleckou dráhu přivedly základy ve Včelákově souboru i některé jeho členy. Zvláštní pozornost zaslouží osud Věry Urieové (nar. 1925), výborné altistky, která se stala členkou operního souboru v Ústí nad Labem a později členkou opery Národního divadla v Praze (tehdy s menšími rolemi např. „Žinka“ v Rusalce atd.). Zmizela ze světa za záhadných okolností, dodnes nevypátraných a v médiích přetřásaných, koncem října 1974.

Válka uškodila i Včelákově „šmíře“. Někteří v jejím průběhu odešli „do Reichu“ nebo „do Sudet“ na „Totaleinsatz“.

Do těch časů patří i nasazení „neužitečných“ kumštýřů do zbrojního průmyslu (ve Slaném ČKD), což postihlo v roce 1944 i Jiřího Včeláka. Kladem této surové skutečnosti bylo, že ve slánské ČKD („Daňkovka“) byl v té době kvalitní orchestr (symfonický, dechový, taneční), v jehož čele stál smečenský rodák a bývalý slánský gymnazista *Zdeněk Liška* (16. 3. 1922 Smečno – 13. 7. 1983 Praha), pozdější úspěšný skladatel zejména hudby filmové.

Všechno se vrátilo, ale jen na krátký čas, až v květnu 1945. Orchestr provedl slavnostní koncert, Včelákův soubor na dvou večerech zpíval svoji „labutí píseň“. Ty tam byly časy, kdy muži zpívali „Tři jezdcé“ nebo „Varaždínského bána“, dívky „Moravské dvojzpěvy“ a jiné klenoty. Na večerech uspořádaných v květnu 1945 na oslavu vítězství zazpívali „Včelákovci“ národní písně harmonizované namnoze Jiřím Včelákem. Vzpomínáme na skvěle upravenou „Husafí jedou...“ se smutným závěrem: „... jiného si hocha namluvila, už nepřijde víc“.

A tak odešel v létě ze Slaného i Jiří Včelák na pražskou konzervatoř a „nevrátil se víc...“.

Souběžně s pedagogickou činností působil i jako varhaník u Panny Marie Sněžné na Jungmannově náměstí. Když mu bylo v roce 1950 předloženo zásadní existenční řešení, zda konzervatoř nebo varhany – volil varhany. Do Slaného přijížděl jen jednou týdně (zpravidla v úterý), rozmluvy s bývalými žáky a členy souboru byly čím dále kratší, jeho hubertus ošumělejší. Odevzdal doma prádlo, vzal si čisté a odjel zase do Prahy.

Jeho rodinný život byl neradostný a trvalou trhlínu utrpěl skonem jediného syna Jiřího, nadějného hoboisty, který tragicky zahynul v padesátých letech při vojenské službě na Slovensku. Manželka Jiřího Včeláka, která všechny akce obětavě provázela při zkouškách na klavíru, často u Včeláků v bytě, zatrpkla a byla jen stínem svého dřívějšího já.

Jiří Včelák zemřel 14. března 1981 ve věku 75 let, 7 měsíců a 21 dnů.

Manželka Marie Včeláková, rozená Presslerová, výborná klavíristka a oddaná sokolka, zemřela 8. března 1986 ve Slaném ve věku 79 let, když předtím rozdala a rozprodala bohatou knihovnu včetně krásného harmonia, které pamatovalo slavné dny Včelákova souboru. Dům čp. 1304 v Navrátilově ulici ve Slaném zdědili synovci, kteří jej prodali.

Tím jméno Včelák zdánlivě zmizelo ze Slaného.

Nezmizelo však docela. Žije v archivních materiálech z doby jeho záslužného a bohatého působení ve Slaném a ve vzpomínkách těch, s nimiž přišel při své nezapomenutelné činnosti do styku. Pamětníků však každým rokem ubývá.

Na závěr nebude snad nevhodné citovat ze vzpomínky již zmíněného PhDr. Jana Malého, bývalého profesora pražské konzervatoře, žáka slánského gymnázia (ročník 1916 – spolužák jazzmana Kamila Běhounka), kterou napsal v roce 1973:

„Třetím mým učitelem se stal tehdy nově jmenovaný mladý ředitel Jiří Včelák. Nastoupil tuším roku 1933. Vyučoval v nové budově školy pod Háji. Dobře jsem si s ním rozuměl. Věnoval mi mnoho času.“

Míval jsem u něho hodinu jako poslední a potom, často k deváté hodině večer, jsem ho doprovázel domů do Kvíčku. Cestou jsme filosofovali o všem možném. Hrával jsem u něho Debussyho, Ravela, Honnegera, Martinů, Stravinského a Prokofěva. Na můj další vývoj měl ředitel Včelák velký vliv...“

Prameny:

Jubilejní památník na oslavu dvěstěpadesátiletého trvání c.
k. gymnasia v Slaném, uspořádal PhDr. Antonín Krecar,
1908
Slánský obzor 1945, J. Rus
LŠU Slaný 1838–1988, J. Pokorný
Archiv autora

KRONIKA

Z KRONIKY KRÁLOVSKÉHO MĚSTA SLANÉHO ZA ROK 1996

Na rozloučenou.

Já, Jaroslav Šrajfer, který 63 let stál za katedrou, založil ve Slaném zvláštní školu, 25 let vedl vyspělé divadelní ochotnické soubory, stál při oslavách stého výročí slánského divadla a sepsal jeho historii a který 46 let psal dějiny města, začínám psát poslední kronikářský zápis královského města Slaný, protože po 51 letech odcházím ze Slaného do Neratovic.

*Kéž můj nástupce zapisuje stejně dlouho a pravdivě dění v našem městě a ať to jsou zápisy jen radostné.
31. prosince L. P. 1996*

Bylo toho mnoho, čím nás obdařil uplynulý rok. Byl ve znamení čtyř událostí celostátního významu: Byly vytyčeny hranice mezi Českou a Slovenskou republikou, konaly se volby do poslanecké sněmovny a senátu ČR a byl schválen text Česko-německé deklarace.

Nezapomínáme, že ve Slaném:

28. října byl odhalen památník padlým americkým letcům z bombardéru B 17 G podle návrhu ing. arch. Jana Hančla. Slavnostní odhalení provedl zástupce americké velvyslankyně a vojenský přidělenec armády USA v ČR M. Gest a náčelník gen. štábu naší armády generálporučík J. Nekvasil.

Čtyři dni před tím byla odhalena na tržišti pamětní deska Jar. Šípkovi, autodopravci, kterého komunisté umučili ve vězení, a René Černému, příslušníku čsl. jednotky v Anglii, který byl v době komunistické totality popraven.

2. března zemřel Ladislav Kochánek, sběratel kuriozit, autor krásných knížek „1000 československých nej“ a „Co člověk dokáže“.

Po 36 letech byla sňata z věže radnice makovice a nad ní umístěná hvězda. Do makovice do měděného pouzdra byly vloženy předměty připomínající oslavy 700 let města, volební lístky do parlamentu ČR, výsledky voleb, seznam členů rady a městského zastupitelstva, sada mincí a zápis, který zachycuje poměry ve městě. „Pozdrav vám, kteří po letech ve třetím tisíciletí otevřete naše poselství“, končí slovy: „Naše doba je rušná a překotná, plná rozporů, ale přes mnohá zklamání žijeme v naději, že již naše děti budou občany pevného demokratického společenství v naší české vlasti. Buďte zdraví a šťastni! V královském městě Slaném 5. června 1996.“

Kronika města zaznamenala události ze všech oblastí lidského dění, na němž se různou měrou podílelo 15 688 obyvatel žijících ve 2015 domech (z toho ve městě 1760).

Dokončena byla oprava radnice a městské tržnice. Nechvalně známý dům hrůzy, kde se říká „V Mexiku“, je upravován na holobyty, kde budou bydlet notoričtí neplatiči nájemného.

Městská policie (13 členů) řešila 2 210 přestupků. V současné době je alarmující nárůst krádeží a vykrádání aut.

Nemocnice s poliklinikou byla převedena do majetku města s názvem „Nemocnice Slaný“. Špičkovou technikou je vybaveno gynekologicko-porodní oddělení, které se zabývá také léčením neplodnosti.

8. mateřská škola oslavila 20 let trvání a vydala vkusný Pamětní list s programem vernisáže výstavy Z

pohádky do pohádky. Základní školy byly zapojeny do projektu „Na vlastních nohou“ čili „Stonožka“ – žáci posílají své kresby – vánoční pozdravy do Norska a jsou nejžádanějšími ve všech zemích Evropy. Základní školy navštívila paní Bela Gran Jensen z Norska.

Na 1. základní škole Na Hájích je zřízena třída pro romské děti a ve zvláštní škole přípravný ročník pro děti z nepodnětných rodin. Integrovaná střední škola, jejíž součástí je také rodinná škola, měla ve svých řadách mistra republiky v orbě, který pojede v příštím roce na MS v Austrálii. Na gymnáziu se stal novým ředitelem RNDr. Milan Dundr, CSc. Dům dětí a mládeže pečuje všestranně o mimoškolní využití času.

Kulturní život odvíjel se v Dividýlku a jeho klubu, v městském divadle a muzeu a nejnověji také v galerii Ikaros Antik, která je majetkem manželů Hruškových. Vernisáže výstav byly tu vždy malým společenským posvícením. Dividýlko uskutečnilo 21 představení a zúčastnilo se řady přehlídek a festivalů, v Rakousku Internationale Jugenthetertage v Haidenreichsteinu. Dětská scéna vystoupila třináctkrát.

Ke zpestření kulturního života přispělo Slánské komorní sdružení a pěvecký sbor rodinné školy pod vedením ředitele školy Ivo Hornáka. Koncem května vystoupila v kostele sv. Gotharda vokální skupina The George Washington University Troubadours z Ameriky.

Málokdo ví, že v našem městě je organizace Svazu zdravotně postižených Esperantistů. Po pětileté přestávce po celkové rekonstrukci byla slavnostně otevřena 1. září lidová hvězdárna.

Vlastivědné muzeum v druhé polovině roku začalo s velkou rekonstrukcí – fasáda, plynové topení a budování kina v suterénu budovy. Kromě základního poslání zajišťovalo opět přednáškovou, výstavní a koncertní činnost. Pozoruhodná byla výstava Jak Slaný k mistrům přišel – výstava výučních listů našich předků, kteří se vyučili řemeslu sladovnickému, podkovářskému, perníkářskému, pivovarnickému i kloboučnickému, šetkařskému a řešetářskému. Neodmyslitelnou součástí činnosti byla spolupráce s Klubem přátel hudby a s Lužeckým kvartetem, které absolvovalo úspěšně koncertní turné po jižním Slovensku. Vyslechli jsme 12 koncertů. Vydařenou akcí byl Den památek, kdy byl po 40 letech zpřístupněn veřejnosti klášterní kostel Nejsvětější Trojice. Mohli jsme navštívit také Velvarskou bránu, Černou baštu a uskutečněn byl zájezd po renesančních památkách Slánska s odborným výkladem.

Tisíce návštěvníků přišlo na Třebízskou pouť. Vlastní program zahájilo vystoupení Slánského komorního sdružení v kostelíku. Ve statku čp. 1 byla výstava fotografa Pavla Vychodila, nazvaná Domovní dveře a vrata. Sbírkou muzea ve Slaném a ve Třebízi zhlédlo 14 565 návštěvníků a s muzeem spolupracovalo 92 badatelů.

Ze sportu zaznamenávám mistrovství republiky ve sportu budoucnosti CURLINGU ve sportovní hale, kdy se košťaty z koňských žíní metají po ledové ploše kameny o váze téměř 20 kg. Na ledové ploše haly se vystřídali hokejisté ze Švýcarska, Německa, Finska, Ruska, Kanady, Ameriky a Švédska. Tým AMK vrátil se na ploché dráze po roční pauze opět mezi smetánku. Na stadionu uspořádala v září Pivní slavnosti – pití piva na čas současně s výstavou historických automobilů a motocyklů.

ČKD Slaný s. r. o., největší slánský podnik, se potýká s potížemi, takže jeho budoucnost je zatím nejasná.

Z dalších podniků připomínám novou firmu MOSCA a. s., jejíž sídlo je v jižním Tyrolsku a ve Slaném má zastoupení pro řadu států. Vyrábí celý sortiment aplikační techniky pro chemickou ochranu sadů a chmele. Firma TRILINE a. s. se zabývá prodejem a montáží počítačů. Firma BYT-styl v Kvíci nabízí použitý nábytek dovážený ze zahraničí. Úspěch drůbežárny TĚHUL byl v tom, že vyrobila 65 milionů vajec.

Na závěr posledního mého zápisu ještě zmínka o čtyřdenní Pomoci z nebe ve slánském divadle. Každý se mohl zdarma nechat unést do klasické křesťanské pravdy a do živé moci Ježíše Krista a přijmout zde spasení z hříchu a temnoty. Na jevišti se vystřídali i zahraniční misionáři, Holanďané, Američan a také ve světě známý Festus Nxoha z Nigérie, který žije už dva roky v Praze a jezdí kázat lidem po celém světě.

Jaroslav Šrajec

KRONIKÁŘSKÝ VÝČET PRACÍ Z REGIONÁLNÍ LITERATURY ZA ROK 1997

POSEL Z BUDČE, almanach poutníků na staroslavnou Budeč, dvakrát ročně vydává referát kultury Okresního úřadu Kladno ve spolupráci s Římskokatolickou farností u kostela sv. Petra a Pavla v Unhošti, č. 12–13, 27. 9. A. D. 1997.

Úvod (s. 1). Úvodní slovo pro čtenáře s charakteristikou dvojčísli. Strana doplněna básní Ivana Slavíka Svatý Vojtěch.

Jaroslav Ptáček O. Cr., Ohlédnutí za Desetiletím duchovní obnovy (s. 2–3). Ohlédnutí za všemi církevními akcemi, které proběhly od roku 1987, kdy tehdejší kardinál František Tomášek vyhlásil desetiletí duchovní obnovy našeho národa. Během deseti let byla Anežka Česká prohlášena za svatou a český národ oslavil milénium sv. Vojtěcha.

Zdeněk Kuchyňka, Ostatky svatého Vojtěcha (s. 3–5). Odborná antropologická zkoumání ostatků sv. Vojtěcha, která vyvrcholila výzkumem dr. E. Vlčka. Doplněno bibliografií o sv. Vojtěchu.

Zdeněk Kuchyňka, Panství Slavníkovců – osud jedné hypotézy (s. 5–7). Nejnovější poznatky ohledně osídlení české kotliny, které narušují zavedenou teorii dr. R. Turka. Doplněno bibliografií.

Eva Volfová, Svatovojtěšské památky na severovýchodě Rakovnícka (s. 8–10). V článku uvedeny lokality – kostel v Kounově zasvěcen sv. Vojtěchovi, dále socha sv. Vojtěcha ve vsi Lhota pod Džbánem a kaplička v Třeboci zasvěcena také Vojtěchovi. Doplněno pěti fotografiemi a katastrální mapou.

Zdeněk Kuchyňka, Svatovojtěšská tematika v díle Václava Nejtky (s. 11). Připomenuty vztahy sochaře ke Slanému a v textu i na fotografiích socha sv. Vojtěcha ve františkánském klášteře ve Slaném a soutěžní návrh náhrobku sv. Vojtěcha, který je uložen ve sbírkách slánského muzea.

Stanislav Krajník, Sto let od zániku starého kostela v Kladně (s. 12–17). Výročí zrušení starého kladenského kostela a stavba nového trojlodního chrámu. Doplněno dobovou fotografií původního kladenského náměstí před asanací kostela v roce 1897, perokresbou presbytáře původního chrámu, fotografií sanktuária (dnes zahrada kladenského zámku) a fotografií z fresky klášterního konventu v břevnovském klášteře, kde je údajná podoba Kladna z roku 1740.

Zdeněk Kuchyňka, Jaroslav Vyšín, Náhrobky z původního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladně (s. 18–21). Základní popis dochovaných náhrobků z původního kladenského kostela, doplněno deseti fotografiemi. Využito Škorpilova popisu chrámu z roku 1899.

Vladimír Příbyl, Mariánská pout' – Mariánské barokní památky na Kladensku a Slánsku (s. 21–33). Obsáhlá stať rozdělená na jedenáct podkapitol, která zaznamenává nejcenější barokní památky Mariánského kultu ve vybrané oblasti. Doplněno dvaceti jednou fotografií.

Dvě vyprávění Josefa Ferdka ze Slánska z poloviny minulého století (Z pozůstalosti Čeňka Zírta) (s. 34–37). Vzpomínky na život ve městě Slaném v 19. stol. Edičně připravili Jana Štursová a Miloš Sládek.

Jan Nepomuk Jiříš O. Cr., Kapitoly z dějin křížovnického řádu, díl IV. (s. 38–39). Kapitola je věnována velmistru řádu Jiřímu Ignáci Pospíchalovi.

Jan Nepomuk Jiříš O. Cr., Zaniklá památka svatojánské úcty (s. 39). Popis sochy sv. Jana, která stála u Poříčské brány v Praze. Doplněno dvěma rytinami.

Vladimír Příbyl, Objev nástěnných maleb v kolejni kapli piaristů ve Slaném (s. 40–41). Informace o objevu nástěnné fresky v bývalé piaristické koleji ve Slaném, jejíž autor není znám. Článek v průřezu informuje o stavebním vývoji kaple. Doplněn třemi obrázky a bibliografií.

Eva Volfová, Gotické malby v kostele Věch svatých v Malíkovcích (s. 42). Zpráva o stavebním průzkumu v kostele v Malíkovcích, kde bylo objeveno gotické zdivo. Doplněno plánkem a fotografií.

Eva Volfová, Zbytky románské architektury v Pcherách (s. 43) Zpráva o průzkumu farního kostela ve Pcherách. Doplněno dvěma fotografiemi.

Rubriky

Budečské aktuality: (s. 44–45) Svatovojtěšské jaro na Kladně, Biskup Jiří Paďour OFMCap poprvé na Budči, Křížovnické výročí, Zemřel Vladimír Fiala.

Z nové literatury: (s. 46–51) Upoutávka na jedenáct nově vyšlých knižních titulů. Připravil Zdeněk Kuchyňka.

Budečské letopisy XII. Část (s. 52). Zápisy děkana P. Jaroslava Vosátky v Kronice Kovárského děkanství z let 1937–1938. Závěr cyklu.

LISTY Z UNHOŠŤSKA, vlastivědný zpravodaj Melicharova vlastivědného muzea v Unhošti, vydává MVM v Unhošti za spolupráce Společnosti pro ochranu kulturního dědictví, r. 4, č. 13–14, květen 1997.

Miroslav Oliverius, Pozvánka do muzea (s. 1). Upozornění na dva nově instalované smírčí kameny v prostorách MVM.

Květa Hrnčířová, Lidice – obec na zelené louce (s. 2–6). Připomenuta obnova Lidic na základě archivních materiálů uložených v SOKA Kladno (fond Společnost pro obnovu Lidic). Doplněno dvěma fotografiemi a bibliografií.

Miroslav Oliverius, Uplynulo 50 let od rozsudku nad lidickými vrahy (s. 6–8). Proces s příslušníky úřadovny gestapa v Kladně konaný v roce 1947.

Václav Krůta, Českoslovenští parašutisté za II. světové války a Unhošť – Poznámka k dějinám Unhoště nedávné doby, pokračování (s. 9–12). Osud parašutistů skupiny BIVOUAC po seskoku v

Čechách.

Kalendárium leden – červen 1997 (s. 12–15). Pravidelná rubrika připomínající jubilea osobností kladenského regionu. **Glosa** (s. 15–16).

Úmrtí spolupracovníka LzU doc. Ctibora Votrubce.

Osobnost Karla Aloise Polánka. Doplněno fotografií.

Jan Šťovíček, Jan Lucemburský a Unhošť (s. 17–18). Připomenuta listina krále Jana z roku 1329 týkající se pražského špitálu křížovníků a desátku v Unhošti. Doplněno rytinou.

Jan Šťovíček, Karlové ze Svárova (s. 18–23). Historie českého rytířského rodu, doplněno podobou rodového erbů. Článek zakončen bibliografií.

Jaroslav Vykouk ml., Kurkovští z Lukovan a Oškobrhlí z Oškobrnh (s. 23–24). Popis a podoba rodových znaků.

Miroslav Oliverius, Pamětní knihy a kronikáři obce Malé Kyšice (s. 24–27). Historie vzniku pamětní knihy obce a osobnosti jednotlivých kronikářů. Doplněno perokresbou kapličky od dr. Kollera a otiskem razítka ObÚ.

Irena Veverková, Znáte historii unhošťských domů? čp. 2 (s. 28). Pokračování seriálu o historii domů v Unhošti zpracovaných podle materiálů Karla Dudy. Doplněno fotografií.

František Králík, „Celní kolo“ v muzeu (s. 29). Zpráva o převezení celního kola od „Urbanova pivovaru“ do prostor muzea.

Josef Jágr, S.K. Rozdělov se vrací (s. 29–31). Průřez minulostí a současností fotbalového klubu v Rozdělově. Doplněno fotografií jednoho z hráčů V. Petáka.

Jana Horská – Nadřa Stejskalová, Po stopách unhošťských sedmiček 1997 (s. 31–32). Přehled událostí v Unhošti v letech končících na číslo 7.

Irena Veverková, Sbor Smetana – jubilem (s. 32–37). Osmdesáté páté výročí trvání pěveckého sboru v Kladně. Doplněno bibliografií.

Milada Linková, Oslavy 120. výročí školy Františka Melichara (s. 37–38). Připomenut průběh oslav k výročí školy.

Karel Melichar, Kladensko-nučická dráha (s. 39). Výstavba dráhy a propojení kladenského železničního systému.

125 let od zahájení provozu na trati Kladno – Kladno – Dubí (s. 40–41). Převzatý text z propagačního letáku vydaného k tomuto výročí 23. 2. 1997.

Otakar Špecinger, Devadesát let od katastrofy na dole Felix (s. 41–43). Na pozadí historie dolu připomenuta největší tragédie v roce 1907. Doplněno bibliografií.

Různé:

František Králík, Za výstavami v Melicharově vlastivědném muzeu (s. 43–44). Výstavní rok 1996 v muzeu a plány na rok 1997.

Přehled událostí v červenci – prosinci 1996 (s. 44–45)

Do vaší knihovny (s. 46). Dvě regionální publikace – Pozdrav z Kladna, Dvořák a Kladensko.

Oznámení:

Změna názvu Společnosti pro ochranu kulturního dědictví na PATRIA – Společnost pro ochranu kulturního dědictví.

Vyšel Regionální sborník Křivoklátsko

Výstava Žilina ve fotografii na ObÚ Žilina

Gratulace člence redakční rady.

LISTY Z UNHOŠŤSKA, vlastivědný zpravodaj Melicharova vlastivědného muzea v Unhošti, vydává MVM v Unhošti za spolupráce PATRIA – Společnosti pro ochranu kulturního dědictví, r. 4, č. 15–16, prosinec 1997.

Miroslav Oliverius, Radostné Vánoce, šťastný a veselý nový rok (s. 1–2). Úvodní stat'. Doplněna gratulací do nového roku 1998.

Marian Krucký, Epilog k vesnickým tvrzím (s. 3–6). Popis nálezu a „ztráty“ tvrže v Kyšicích. Doplněno situačním plánkem a nákresem nalezených fragmentů gotického zdiva.

Miroslav Oliverius, Památní kniha pro kat. obec Horního Bezděkova (s. 7–12). Nejstarší kronika Horního Bezděkova s ukázkami textu a s připomínkou osobnosti kronikáře Františka Oliče. Doplněno fotokopii titulní stránky a dvěma otisky razítek tamního obecního úřadu. Odkaz na prameny a literaturu.

Irena Veverková, Znáte historii unhošťských domů? – čp. 3–4 (s. 13–14). Pokračování seriálu o historii domů v Unhošti zpracovaných podle materiálů Karla Dudy. Doplněno fotografií.

Jiří Pergl, Voda pro Pražský hrad z Unhoště (s. 14–17). Využití rybníků kolem vsi Břve pro potřeby

kašen a fontán na Pražském hradu za dob Rudolfa II.

Jaroslav Vykouk ml., Purkrabí z Donína, Kouč z Kouče (s. 17–18). Popis a podoba rodových znaků.

Jan Zachar, Křivoklát, okr. Rakovník (s. 18–19). Udělení znaku obci v roce 1994. Zde uveřejněna podoba znaku převzatá z týdeníku S/97.

Jan Šťovíček, První výlet pražského Oulu do Středokluk (s. 19–21). Spolkový život v Čechách ve druhé pol. 19. stol. Spolkové výlety jako způsob poznávání a sblížování jednotlivých spolků.

Václav Krůta, Českoslovenští parašutisté za II. světové války a Unhošť – Poznámka k dějinám Unhoště nedávné doby pokračování (s. 21–25). Osud parašutistů skupiny BIVOUAC po seskoku v Čechách.

Josef Jágr, Fotbalová devadesátka v Kročehlavech (s. 26–27). Devadesát let kročehlavského fotbalu. Doplněno okénkem do historie a přehlednou tabulkou o změnách klubového názvu.

Nad'a Stejskalová, Jiří Pergl, Zlaté dno? (s. 28–31). Připomenuto rušení a obnovování živností po roce 1945 v Unhošti. Doplněno reklamní inzercí a odkazy na archivní prameny.

Jana Horská – Nad'a Stejskalová, Podruhé po stopách unhošťských sed miček 1997 (s. 32–33). Přehled událostí v Unhošti v letech končících na číslo 7.

Irena Veverková, Otakar Šimák – první dirigent spolku Smetana (s. 34–35). Osobnost dirigenta pěveckého spolku Smetana, jenž stál u zrodu tohoto sdružení. Doplněno bibliografií.

Miroslav Oliverius, Představujeme: Dipl. ing. Václav Vančura, původem z Úhonic (s. 35–36). Život úhonickeho rodáka dnes žijícího v Německu a jeho vzpomínky na mládí v Úhonicích a na kladenské reálce.

Václav Vančura, Vzpomínky nejen na studie (s. 36). Osobní vzpomínky na léta studentská v kladenské reálce.

Kalendárium červenec-prosinec 1997 (s. 37–38). Pravidelná rubrika připomínající jubilea osobností kladenského regionu.

Karel Melichar, K pětáosmdesátinám ing. Vojtěcha Polacha (s. 39). Životní jubileum ing. Polacha, který je v našem regionu znám nejen jako báňský odborník, ale i jako znalec hornické historie.

Irena Veverková, Bába babicí (s. 40–42). Připomenuto dnes zcela změněné povolání porodních asistentek. Doplněno fotografií a bibliografií.

Květa Hrnčířová, Kulturní svět k vyhlazení Lidic (s. 43–45). Z archivních dokladů Společnosti pro obnovu Lidic vylíčeny kulturní události, které připomínají tuto ojedinělou tragédii české vesnice.

Jan Šťovíček, Dvakrát o Svatém Janu pod Skalou (s. 46). Upozornění na dvě knížky – M. Šťastný, Svatý Jan pod Skalou a J. Čáka, Obrázky z Berounska.

Sborník příspěvků ze semináře Školy obnovy křivoklátského venkova (s. 46–47). Pod redakcí L. Čepičky vyšel neprodejný sborník o minulosti a současnosti tohoto regionu.

Do vaší knihovny

Miroslav Oliverius, Posel z Budče, Slánský obzor (s. 47–48). Upoutávky na dva regionální tisky vyšlé v době uzávěrky tohoto čísla.

František Králík, Výstavní sezóna 1997 v Melicharově vlastivědném muzeu (s. 48–49). Zhodnocení výstavní sezóny v muzeu v roce 1997.

Vladimír Dvořák, Přehled událostí v našem regionu v období leden – červen 1997 (s. 50–51). Chronologický výčet nejdůležitějších událostí v našem okrese.

Novoroční gratulace redakční rady.

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK KRALUPSKA, vydává Městské muzeum v Kralupech nad Vltavou, roč. 4, r. 1997, č. 1.

Jan Racek, Místo úvodu (s. 1). Připomenut postup úspěšných prací na rekonstrukci budovy muzea.

Otakar Špecinger, 250 let od narození Leopolda Koželuha (s. 2–8). Studie o hudebním rodu Koželuhů, který pocházel z Velvar. Doplněno literaturou.

František Slapnička, Črty z hudební minulosti Kralupska IV. Hudební život v Řemeslnicko–čtenářské besedě (s. 9–16). Historie a činnost sboru od roku 1880 do roku 1907. Bohatý poznámkový aparát.

Dušan Řezanina, Domněle nejstarší spodobně sv. Vojtěcha (s. 17–32). Studie pojednávající o domněle nejstarší podobě sv. Vojtěcha na obrubě studny v bazilice sv. Bartoloměje na ostrově v Tibeře v Římě. Doplněno deseti fotografiemi včetně rekonstrukcí podoby sv. Vojtěcha podle metody Gerasimova. Bohatý poznámkový aparát.

Jan Racek, Rytířská epizoda z kralupského dávnověku (s. 33–37). Otázka pravosti nejstarší listiny z 10. stol., kde jsou jmenovány Kralupy. Kralupy v době středověku a neoprávněné držení Kralup podkomořím Champnoisem. Doplněno poznámkami.

Josef Stupka, Sto let kralupského hřbitova (s. 38–50). Článek popisuje založení hřbitova, připomíná kralupské hrobníky, zemřelé zdejší i cizí a zvyklosti při poslední cestě v Kralupech. Doplněno dvěma fotografiemi.

Josef Krumpholtz, Paroplavba v Obříství (s. 51–60). Popsána „zlatá éra“ vesnice Obříství v dobách, kdy se stala dopravním uzlem v rámci labské dopravy. Bohatý poznámkový aparát a seznam literatury. Fotokopie jízdního řádu a poutače výletních parníků na Labi.

Vratislav Šimůnek, Pražsko-duchcovská dráha (s. 61–89). Historie železniční trati a její využívání po dobu delší než je sto let. Připomenuty i parametry lokomotiv používané na trati. Doplněno sedmi fotografiemi a bohatým poznámkovým aparátem.

Růžena Hynková, Most TGM v Kralupech nad Vlt. (s. 90). Oprava mostu a návrh na památkovou ochranu.

Růžena Hynková, Ing. Otto Setzer, komisař programu FAO v Africe (s. 91). Zajímavá přednáška ing. O. Setzera, který přiblížil návštěvníkům muzea svůj dvacetiletý pobyt v Africe.

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK KRALUPSKA, vydává Městské muzeum v Kralupech nad Vltavou, roč. 4, r.1997, č. 2.

– **redakce – Místo úvodu** (s. 1). Připomenuto povýšení města a potvrzení změny jména na Kralupy nad Vltavou. Číslo monograficky připomíná práci zakladatele místní historiografie Prokopa Filipa Masnera.

– **redakce – Prokop Filip Masner** (s. 2). Základní životopisná data regionálního historika.

– z pozůstalosti vydány následující články:

Místopis města Kralup nad Vltavou (s. 3–45)

Kaple v Bukoli (s. 46–49)

Hrad Meziříčský a Chlumín (s. 50–61)

Hradiště v Mincích a zaniklá ves Rusavky (s. 62–69)

Kostely a kaple v okrese Kralupském (s. 70–77)

– vyjma posledního článku byly všechny již publikovány.

Vlastivědný sborník **PODŘIPSKO, č. 7 – 1997**. Vydává výbor Společnosti pro obnovu Podřipského muzea v Roudnici nad Labem.

Úvodní slovo pro čtenáře od výboru Společnosti (s. 5)

a) Významná jubilea let 1996–1997

52. Výročí konce druhé světové války na Podřipsku a) Terezín, b) Roudnice nad Labem (s. 6).

Výčet akcí k výročí.

Projev předsedy Senátu Parlamentu České republiky JUDr. Petra Pitharta na Tereziánské tryzně 1997: (s. 7–12). Přetištěn text projevu pronesený na Tereziánské tryzně 1997. Doplněno třemi fotografiemi.

Vzpomínková slavnost k 105. výročí narození Josefa Hory (s. 12–13). Program slavnosti z 25. 6. 1996 v Roudnici nad Labem.

Dobrava Moldanová, Josef Hora 1996 (s. 13–16). Přetištěn hlavní projev, který byl přednesen ke 105. výročí narození básníka J. Hory. Doplněno fotografií univ. prof. PhDr. D. Moldanové, CSc.

Ing. Emil Filipi, starosta obce Dobříň (s. 16). Projev přednesený ke 105. výročí narození J. Hory.

Jiří Chlum, Návrat k plnému slunci (první esej za zrcadlem) (s. 17–18). Přetištěn esej básníka a publicisty.

Vladimír Hegel, Ohrožené soukromí (s. 19–20). Zamyšlení nad poezií, která je ohrožena současnou zrychlenou komunikací.

120. výročí úmrtí historika Františka Palackého (s. 20). Program pietního aktu u hrobu českého historika.

Josef Peřina, Projev u hrobu F. Palackého dne 12. října 1996 (s. 20–22). Přetištěn projev pronesený nad hrobem F. Palackého.

Stanislav Brožek, Josef Vlach Vrutický – 100 let od narození (s. 22–26). Životní jubileum hudebního skladatele a pedagoga, který se narodil ve Vrutici u Lysé nad Labem. Doplněno fotografií a seznamem použité literatury.

b) Odborné studie a články

Otakar Špecinger, Pobití Sasů u Chlumce v Krušných horách (s. 27–32). Památné setkání Čechů a Sasů v roce 1126 u Chlumce. Doplněno bibliografií.

Lubomír Kocourek, K náboženským dějinám doby reformační II. část (s. 32–44). Pokračování z minulého čísla. Autor se zabývá šířením reformačních myšlenek v Čechách s přihlédnutím k Litoměřicku.

Doplněno mohutným poznámkovým aparátem.

Lubomír Kocourek, Hudební život na zámku v Jezeří (s. 45–48). Období 17.–19. stol. a činnost kapel, které působily v zámku v Jezeří patřící Lobkovicům. Výčet pramenů a použité literatury.

Antonín Bradna, Církevně - politické poměry na Podřipsku (1948–1952) (s. 48–52). Farářovy osobní vzpomínky na dobu, kdy se rušily řeholní řády a byl potlačován vliv církve.

Quido Kastner, Pokus o založení farního muzea v Roudnici nad Labem na konci 50. let a v letech šedesátých 20. století (s. 52–54). Připomenut zcela výjimečný záměr P. Hugo Vaníčka, který soustředil řadu exponátů dokumentujících lidovou zbožnost, jež byly vystaveny v proboštském chrámu. Jeho činnost po odchodu do Libčic nad Vltavou nenašla pokračovatele. Doplněno poznámkami.

Božena Franková, Národopisné muzeum Slánska ve Třebízi (okres Kladno) (s. 54–57). Charakter vesnice, kde v roce 1975 vzniklo Národopisné muzeum. Popis jednotlivých objektů.

Josef Štembera, Kokořínsko (s. 57–62). Poslední článek J. Štembery, který zemřel v roce 1996. Článek je věnován hradu Kokořínu a jeho okolí.

c) Osobnosti

Dušan Řezanina, Svatý Bruno Querfurtský, druhý apoštol Pobaltí (k miléniu sv. Vojtěcha) (s. 62–68). Životní soudy současníka sv. Vojtěcha Bruna Querfurtského nar. 973/974. Doplněno fotografií, bibliografií a základními daty o autorovi.

Josef Peřina, P. František Daneš, organizátor českého národního života v Dolním Poohří (s. 68–74). Medailonek ke 190 letům narození a 105 letům od úmrtí vlasteneckého faráře. Doplněno poznámkovým aparátem.

Josef Krob, Bude opět někdy v Libochovicích socha T. G. Masaryka? (s. 75–78). Připomenut osud Masarykovy sochy od kladení základního kamene, její sejmutí i následná myšlenka obnovení sochy v roce 1968, pátrání a nalezení torsa sochy.

d) Výročí

Václav Lochman, Vzpomínka na sv. Vojtěcha (s. 79–82).

Životní osudy sv. Vojtěcha. Ukončeno modlitbou ze svatovojtěšské legendy Brunovy. Doplněno dvěma obrázky z Řípu 20. 4. 1997.

Q. K. Svatovojtěšské oslavy – 1947, 1957 a 1997 na Řípu (s. 84). Připomenuty cyklické svatovojtěšské oslavy. Doplněno fotografií arcibiskupa Vlka z Roudnice n. L. 19. 4. 1997.

Q. K. 1867–1997 (s. 84). Převoz Svatováclavské koruny z Vídně do Prahy.

Karel Krauskopf senior, 100. výročí založení Československé strany národně socialistické a její vliv na politické dění v Roudnici nad Labem a na Podřipsku (s. 84–89). Osudy strany, která vznikla 4. 4. 1897 pod názvem Česká strana národní a sociální.

Quido Kastner, Historička Jitka Volková (s. 90–91). Medailonek k 60. narozeninám.

Hoštecké slavnosti pořádané k výročí 730 let města (s. 92). Přetištěna pozvánka.

Projev hoštecké starostky Anny Podpěrové (s. 93–95). Otištěn slavnostní projev pronesený 14. září 1996.

Kateřina Janásová, Básník ”ndra Lysohorský a José Rizal (s. 95–96). Osud dr. Ervína Goje, básníka a překladatele.

Miloslav Mann – Eva Strachová, 120 let Gymnázia v Roudnici nad Labem (1877–1997) (s. 97–105). První část historie tamního gymnázia od jeho vzniku do května 1945. Doplněno bibliografií.

e) Úvahy, názory a vzpomínky

Jiří Laube, Podřipské kostelíky (s. 106–107). Úvaha o duchovních hodnotách dneška. Doplněno dvěma fotografiemi kostelíků.

Vlastimil Zítek, Staroměstská exekuce (s. 107–111). Přetištěn text projevu, který byl přednesen 21. 6. 1994 na Staroměstském náměstí.

František Vydra, Aj, zde leží zem ta... (s. 111–115). Studie o slovanském kmeni Drevjanů, jehož sídlo se rozkládalo na jih od Hamburku. Doplněno informacemi o autorovi.

Danuše Horáková, Z historie roudnického Sokola (s. 116–125). Průřez historií roudnického Sokola až do roku 1949, respektive do současnosti.

František Knotek, Z činnosti tělovýchovné jednoty Orel v Roudnici nad Labem (s. 125–126). Historie od roku 1913 do roku 1937. **František Šefr, Tak jsme žili** (Retrospektivní pohled do života na Podřipsku po roce 1945) (s. 126–128). Osobní vzpomínky autora na život po roce 1945. Doplněno fotografií V.V. Štecha na Řípu v 60. letech.

f) Z dějin techniky

Oldřich Mejzr, Remesla našich předků (s. 129–131). Nahlédnutí do řemeslnické dílny bednáře a bečváře. Doplněno kresbami jejich výrobků.

Otakar Špecinger, Radešinské větráky (s. 132–134). Vzpomínka na větrné mlýny v této oblasti.

Doplněno textem písně Píseň o větráku.

g) Recenze a zprávy

Ivo Harák, Být odněkud (s. 135–136). Upozornění na vlastivědnou publikaci Aloise Plichty Jaroměřicko II.

Lubomír Kocourek, Z publikační činnosti ústeckého pracoviště Sociologického ústavu AV ČR (s. 137–138). Upozornění na publikace – V. Houžvička: Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí

– F. Zicha: Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí – obraz Čecha, Němce, Rakušana a Roma ve vědomí obyvatel.

– Q. Kastner: Osídlování českého pohraničí od května 1945.

Lubomír Kocourek, J.V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době (s. 138–141). Supplementum z druhé konference historiků v Českém ráji konané ve dnech 10. a 11. května 1996.

Lubomír Kocourek, 800. výročí cisterciáckého kláštera v Oseku (s. 141–145). Výročí kláštera na pozadí nejdůležitějších dat. Popis sborníku vydaného k tomuto výročí. Doplněno poznámkami.

Recenze sborníků a publikací:

Vlastivědný sborník Kralupsko 1,2/1995 (s. 145–146).

Bezděz, Vlastivědný sborník Českolipska 3/1995 (s. 146–147).

Středočeský vlastivědný sborník. Muzeum a současnost, řada společen skovědní, svazek 14. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 1996 (s. 147–148).

Zdislava z Lemberka, sborník odborných příspěvků. ONV a OVM v České Lípě, 1990 (s. 148–151).

Amelie Posse – Brázdová, Tajné dopisy z Prahy, Spol. Ed. Beneše, Praha 1994 (s. 151).

Posel z Budče, vydává referát kultury Okresního úřadu Kladno (s. 151–152).

Orlické hory a Podorlicko, Okresní muzeum Orlických hor Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, sv. 8, 1996 (s. 153).

Sborník Okresního archivu v Lounech, SokA Louny, VIII/1997 (s. 153–154).

Česko-lužický věstník, ved. redaktor J. Mudra. (s.154).

h) Drobné zprávy a oznámení

Přehled akcí a událostí v Okrese Roudnice (s. 155–170).

Q. K. Kníže JUDr. Konstantin Čcheidze (1897–1974) (K 100. výročí narození) (s. 170–171).

Osobnost gruzínského knížete, jehož rodina se usadila po roce 1917 v Československu.

MK, Dr. Ing. Poustka (s. 171–172). Zemědělský pedagog nar. v Benešově u Prahy.

Fotografie zámku v Libochovicích.

VĚSTNÍK, MUSEJNÍ SPOLEK, uspořádal redakční výbor, ročník 35, Rakovník r. 1997.

Jaroslav Čech, Hořící město není Rakovník (s. 3–5). Polemika nad obrazem Hořící město.

Václav Krůta, Rozvědčík Franěk a jeho místo a podíl v boji proti fašismu (s. 6–26). Legenda a pravda o životě legionáře Jaroslava Fraňka za druhé světové války známého z uměleckého líčení Oty Pavla. Doplněno jedenácti fotografiemi a bohatým poznámkovým aparátem.

Zdeněk Eichinger, Vzpomínky na minulost – II. část. (s. 27–42). Nejstarší část hřbitova Nejsvětější Trojice. Podle jednotlivých oddělení připomenuty hroby a osoby v nich pochované. Doplněno bibliografií.

Jan Renner, Paměti (s. 43–65). Paměti bývalého rakovnického učitele, archiváře, muzejníka a publicisty, které autor dopsal v roce 1942. Jedná se o doslovný přepis rukopisu. První část.

Jan Lukáš, Obojživelníci a plazi Rakovnicka (s. 66). Problematika obojživelníků v přírodě, kterých v posledních letech ubývá.

Jaroslav Čech, Prasečí historie (s. 67–75). Spor dvou sousedů, v němž křivě přísahal pan Ondřej Pekař.

Bibliografie týkající se okresu rakovnického (s. 76–84). Soupis regionální literatury z let 1961–1980 z fondu Okresní knihovny v Rakovníku. Pro potřeby Muzejního věstníku.

Jednatelská zpráva, Musejního spolku v Rakovníku za rok 1996, pro valnou hromadu konanou dne 7. června 1997 (s. 85). Zprávu vyhotovil Fr. Povolný a Marie Jirátková.

Základající členové Muzejního spolku a činní členové (s. 86). Jmenný seznam.

SBORNÍK OKRESNÍHO ARCHIVU V LOUNECH, vydává Státní okresní archiv Louny, VIII/97.

Radka Vajcová, Lounský spolek Budeč do první světové války (s. 5–45). Rozsáhlá studie o učitelské jednotě Budeč, o jejím spolkovém životě, činnosti a členech. Doplněno bohatým poznámkovým aparátem.

Petr Nový, Arthur Breisky – život proti legendě (s. 46–68). Jak upozorňuje podtitulek, jedná se o pokus rekonstrukce životních osudů českého dekadentního literáta, jenž se narodil v Roudnici a zemřel v New Yorku. Doplněno poznámkovým aparátem.

Otakar Špecinger, Hudebník a cestovatel Eduard Ingris (s. 69–73). Připomenuty životní osudy zlonického rodáka, autora písně Teskně hučí Niagara. Doplněno poznámkami.

Jan pařez, mapa Ohře a okolí Pátku z přelomu 17. a 18. stol. (s. 74–76). Nejstarší dochovaný pláněk vesnice Pátku a její okolí, kterou vlastnil Strahovský klášter. Za str. 80 vložen původní pláněk s českým popisem. Doplněno poznámkami.

Jaroslav Tlustý, Dva dopisy Bohumila Houdy z Mexika z roku 1875 (s. 77–96). Dva dopisy českého cestovatele B. Houbu, nar. v Panenském Týnci. Doplněno edičními poznámkami, poznámkovým aparátem, dvěma mapami, ukázkou části textu a třemi přílohami, Itineráře jednotlivých cest.

Stanislav Krajník, ANTONÍN DVOŘÁK A NÁŠ KRAJ. Autor, bývalý ředitel Státního okresního archivu v Kladně, se řadu let zabýval problematikou vztahu A. Dvořáka k našemu regionu – k Zlonicím, Velvarům, ke Kladnu – a svoje bádání shrnul do této publikace s bohatou fotografickou dokumentací. 54 stran, vydalo Okresní muzeum v Kladně.

Tomáš Bednařík, HISTORICKÉ PAMÁTKY RAKOVNICKA. Bývalý archivář a dnes novinář seznamuje čtenáře s památkami okresu Rakovník. Celá práce je rozdělena do kapitol podle oblastí:

I. Čistecsko

II. Hořsedelsko

III. Jesenicko

IV. Křivoklátsko

V. Novostrašecsko

VI. Poddžbánsko

VII. Rakovník

VIII. Okolí Rakovníka

Apendix

V podobě slovníkových hesel připomíná všechny důležité historické památky. Každé z hesel je doplněno fotografií. Kniha má 178 stran, je doplněna slovníčkem odborných výrazů a přehledem pramenů a použité literatury. Vydalo ji nakladatelství RAPORT v Rakovníku.

ALMANACH SOKOLSKÉ ŽUPY BUDEČSKÉ K 100. VÝROČÍ ZALOŽENÍ 1897–1997, Kladno 1997.

Příspěvky jsou členěny do tematických okruhů. První část je věnována župě Budečské, její minulosti a současnosti, kdy se po roce 1989 znovu obnovoval Sokol.

Druhá část je věnována obnoveným jednotám v rámci župy. Texty jednotlivých sokolských jednot jsou doplněny černobílými fotografiemi místních sokoloven. Následuje jmenovitý přehled starostů, náčelníků, náčelnic, vzdělavatelů a jednatelů župy od jejího vzniku po současnost.

Závěr tvoří vzpomínky členů tzv. Věrné gardy, o níž píše A. Kottová a kam přispěli K. Kott, nejstarší člen H. Huml a starosta kladenské jednoty Z. Pavlis.

Doplněno 15 stranami barevných obrazových příloh a mapou stavu majetku Sokolské župy Budečské.

Slovo závěrem napsala Zora Dvořáková, která almanach o 115 stranách také sestavila.

Vydala Sokolská župa Budečská se sídlem v Kladně v roce 1997.

Irena Veverková

BLAHOPŘÁNÍ

V závěru tohoto ročníku opět využíváme možnosti blahopřát dalšímu členu redakční rady Slánského obzoru k jeho životnímu jubileu. Je jím známý slánský lokálpatriot JUDr. Miloslav Jaroš (nar. 25. 7. 1918), který ačkoliv je rodákem z Křivokláta, od osmi let žije ve Slaném. S tímto městem prožíval jeho časy dobré i zlé tak intenzivně a pozorovatelsky zaujatě, že dnes shromažďuje ve své paměti, ale také ve svém archivu, podivuhodné množství údajů o životě a lidech tohoto města.

Tyto pestré údaje jsou jak z období první republiky (kdy tu premiantsky vystudoval zdejší gymnázium), tak z období nacistické okupace (kdy poznal poměry na Slánsku i v Reichu při násilném nasazení), z prvních poválečných let, z dlouhého čtyřicetiletí vlády „jediné strany“ i z posledního polistopadového vývoje.

Ačkoliv po vystudování právnické fakulty UK byl svým zaměstnáním jako fundovaný vázán k Praze (v Penzijních ústavech) a ke Kladnu (ředitelství VKD Kladno), bydlel trvale ve Slaném a dál neustále sledoval pulzování zdejšího života. To nám nasvědčují i jeho články v jednotlivých číslech Slánského obzoru o Kamilu Běhouňkovi, o studentském spolku ve Slaném (jehož byl posledním předsedou), o slánské hudební škole a jejich ředitelích Poláškově a Včelákově. Doufejme, že i v budoucnu sáhne do své paměti a do svého archivu a obsah Slánského obzoru zpestří obdobně zajímavou tematikou.

Při nynějším jubileu mu přejeme pevné zdraví a další dlouhou řádku let s tím, aby mu vydržel jeho dosavadní životní elán a jeho vitalita. A protože je známým latiníkem, nemůžeme skončit jinak než latinským zvoláním: „Reverendissime vive valeque!“

Redakční rada Slánského obzoru

OBSAH

Na prahu 5. ročníku obnoveného Slánského obzoru (3)

STATĚ A POJEDNÁNÍ

Zdeněk Ministr: Obzory Slánska a Kladenska aneb o dohlednosti z našich „hor“, velikosti planety Země a kalendáři pravěkých Čech (4)

Jaroslav Vykouk ml.: Heraldické zajímavosti z Kladenska a Slánska (15)

Jana Krotilová: Město Slaný ve světle svých majestáů (25)
Jan Šřovíček: Slaný 80.–90. let 19. století ve zpomínkách Františka Procházky (43)
Irena Veverková: Stoleá centra informací (54)
Václav Krůta: Podzemní vojenská organizace Obrana národa na Kladensku a Slánsku v letech 1939–1940 (59)
Jaroslav Benda: Ohlédnutí do historie Sokolské župy Budečské (77)
Miloslav Jaroč: Studentský spolek ve Slaném (87)
Miroslav Oliverius: Pamětní kniha obce Motyčína, okres Slaný (91)
Otakar Špecinger: Z historie venkovské elektrifikace (99)
Libor Dobner: Kamenná sloupková boží muka na Slánsku I. (103)

ZPRÁVY

Božena Franková: Národopisné muzeum Slánska ve Třebízi (112)
Lubomír Procházka: Dvě nálezové zprávy (115)
Jan Šřovíček: Pamětní deska Janu Slavíkovi (118)

PORTRÉTNÍ GALERIE

Miroslav Oliverius: František Koucký (119)
Zdislav Tietze: Oldřich Duras (122)
Jiří Zlonický: Jarka Rus (130)
Miloslav Jaroč: Zikmund Polášek, Jiří Včelák (133)

KRONIKA

Z kroniky královského města Slaného za rok 1996 (141)
Kronikářský výčet prací z regionální literatury za rok 1997 (144)

Blahopřání (154)

SLÁNSKÝ

OBZOR

ROČENKA

SPOLEČNOSTI PATRIA,
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
VE SLANÉM

A STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU V Kladně

Uspořádala Zora Dvořáková
Obálku navrhl Václav Kučera
Odpovědná redaktorka Růžena Skálová
Sazba Josef Ženka, Praha 8
Tisk ETIS, s. s. r. o., Jihlava
Náklad 500 výtisků